

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL STUDIES

August 22-24, 2025

ASES INTERNATIONAL AYINTAP SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

CONGRESS BOOK

EDITOR: Prof. Dr. ELMAN QULİYEV

ISBN: 978-625-96774-9-1

ASES INTERNATIONAL AYINTAP SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

**AUGUST 22-24, 2025,
GAZİANTEP, TURKIYE**

EDITOR: Prof. Dr. Elman Quliyev

COPYRIGHT © 2025

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

**ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED,
DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING
PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS,
WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE
CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER
NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS
ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY
THE PUBLISHING ETHICS RULES.**

ASES PUBLICATIONS – 2025©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

07.09.2025

ISBN: 978-625-96774-9-1

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

ASES INTERNATIONAL AYINTAP SCIENTIFIC
RESEARCH CONGRESS

DATE AND PLACE

AUGUST 22-24, 2025,
GAZİANTEP, TURKIYE

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Fakültesi

Sayı : E-25988804-903.07-2500058153
Konu : Görevlendirme Talebi (Doç. Dr. Davut
SARITAŞ)

02.07.2025

İLGİLİ MAKAMA

İlgi : Doç. Dr. Davut SARITAŞ'ın 01.07.2025 tarihli ve 2500057933 sayılı dilekçesi.

İlgi dilekçe ile, Ases (Academy of Scientific and Educational Studies) tarafından düzenlenecek olan Kongrelerin Düzenleme Kurulu için, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli ve 2023.10.183 sayılı kararı gereğince akademisyen temsilcisi olarak Doç. Dr. Davut SARITAŞ'ın görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Mustafa TAHİROĞLU
Eğitim Fakültesi Dekanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: F9P3CMD

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/nevu-ebys>

Adres: 2000 EVLER MAH. ZÜBEYDE HANIM CAD. 50300 NEVŞEHİR

Telefon No: (0 384) 2281004

e-Posta: egitim@nevsehir.edu.tr

Kep Adresi: nevsehiruniversitesi@hs01.kep.tr

Faks No: (0 384) 2281040

İnternet Adresi: egitim.nevsehir.edu.tr

Bilgi için :

Kübra Gürbüz

Büro Personeli

Telefon No:

Direkt Hat:

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGY UNIVERSITY

(AZERBAIJAN)

ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Davut SARITAS

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ISIK DIDEM KARAGOZ

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SEVIM KAYA

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. YESIM OZER OZKAN

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ABDULKADIR AYDIN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Doğan CIOGLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KONUL MƏMMƏDOVA

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY

(AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MEHMET KADRI AKYUZ

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MESUT SOHRET

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Sadrettin YUKSEL

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. SEMA ICEL

GAZIANTEP ISLAMI BILIM VE TEKNOLOJI UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. MAJA VIZJAK

FACULTY OF ECONOMICS AND TOURISM MIJO MIRKOVIC (CROATIA)

DR. MARIUS LOLEA

UNIVERSITY OF ORADEA (ROMANIA)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJİ UNIVERSITY

(AZERBAIJAN)

AYNUR BADALOVA

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

COORDINATOR

Merve Nur SEN

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DERVISH ALIMI

UNIVERSITY OF TETOVA (MACEDONIA)

Prof. Dr. FATMA ILKER KERKEZ

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HABA HAMADA

UNIVERSITÉ BATNA 1. (ALGERIA)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSIYT (MOROCCO)

Prof. Dr. LEVENT GOKDEMIR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. M. HANIFI ASLAN

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. MUSTAFA GUCLU

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NURETTIN KONAR

HALIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SACIDE VURAL

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SAKINE SERAP AVGIN

KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY (TURKIYE)

PROF. DR. SELAHATTIN AVSAROGLU

NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMIR BASARAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. VALENTIN STOYANOV

TRAKIA UNIVERSITY (BULGARIA)

Prof. Dr. YENER OZEN

ERZINCAN BINALI YILDIRIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYLIN ALAN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSE ARICI

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (INDONESIA)

Assoc. Prof. Doğan CİLOGLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DERYA UZUN AYDIN

BATMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EBRU ONEM

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELIF CELEBI KARAKOK

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELIF ERTEM AKBAS

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE GUZEL

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FEHMI SKENDER

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. FILIZ YANGILAR

ERZINCAN BINALI YILDIRIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HALIM FERIT BAYATA

ERZINCAN BINALI YILDIRIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HATICE BURCIN SOLT

ZONGULDAK BULENT ECEVIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HIKMET ZEKI KAPCI

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KHAYALA ALIGULIYEVA

SUMQAIT STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. MEHMET BULUT

HAKKARI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZGUR EKEN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SARBU LAURA GABRIELA

ALEXANDRU IOAN CUZA UNIVERSITY OF IASI (ROMANIA)

Assoc. Prof. SEHIDA RIZVANCE

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY (MACEDONIA)

Assoc. Prof. TUBA YAGCI

BILECIK SEYH EDEBALI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YUNUS EMRE TANSU

GAZIANTEP UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AHMET CIHAN BULUNDU

ADIYAMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

Assist. Prof. AMIN GHAREHBAGHI

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AQDI ROFIQ ASNAWI

UNIVERSITAS DARUSSALAM GONTOR (INDONESIA)

Assist. Prof. DUYGU KAYALIK SAHIN

BARTIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. ELIF SELCAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. FAHRUNNISA KAZAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FULYA HARP CELIK

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Kezban PAKSOY

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHMET BOZKOYUN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHTAP KARACIL

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MELIHA UZUN

SIRNAK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MUSLIM ALANOGLU

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. OGUZ HAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. OKTAY KIZKAPAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. SUKRU AYDIN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. SUKRU BILICI

MUS ALPARSLAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. TOHID MALEKZADEH

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY (IRANIAN)

Assist. Prof. TUBA DEMIREL

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ZULEYHA YILDIRIM YAKAR

KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. CHAIMA MOUFFOUK

UNIVERSITÉ BATNA 2. (ALGERIA)

Dr. LE KHANH GIANG

UNIVERSITY OF TRANSPORT AND COMMUNICATION (VIE

Dr. SUNITA DASMAN

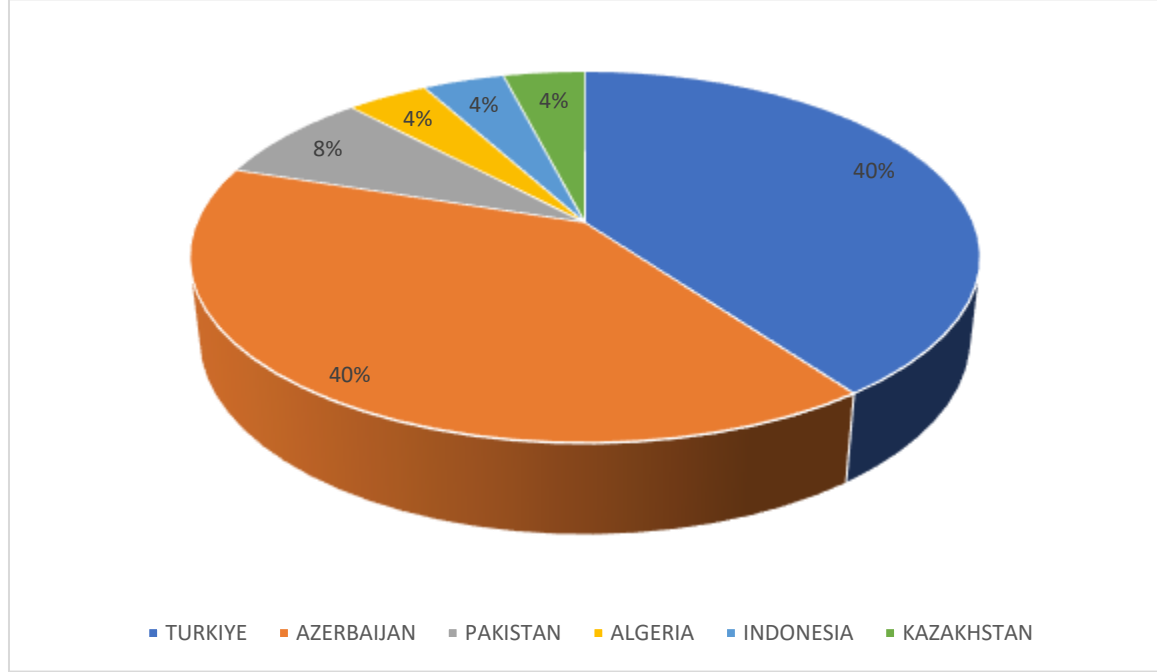
UNIVERSITAS PELITA BANGSA (INDONESIA)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	10	40%
AZERBAIJAN	10	40%
PAKISTAN	2	8%
ALGERIA	1	4%
INDONESIA	1	4%
KAZAKHSTAN	1	4%
TOTAL	25	100%

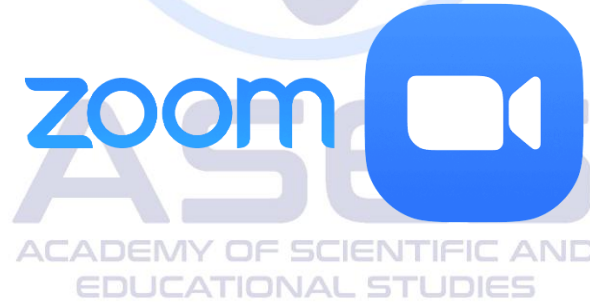
ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
CONFERENCE STATISTICS

ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

AUGUST 22-24, 2025
GAZİANTEP, TÜRKİYE

ONLINE CONFERENCE PROGRAM

ID: 269 738 6033

PASSWORD: ases27

FRIDAY / 10:00-12:30 (TÜRKİYE TIME)

ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
AUGUST 22-24, 2025, GAZİANTEP, TÜRKİYE
CONFERENCE PROGRAM

22.08.2025
FRIDAY / 10:00-12:30 (TÜRKİYE TIME)
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Dr. Fatih DURAN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Fatih DURAN Dr.Selen GÜLER	Gaziantep Şehir Hastanesi	ÇOCUKLARDA HELİKOBAKTER PİLORİ ENFEKSİYONUNUN TROMBOSİT SAYISI VE ORTALAMA TROMBOSİT HACMİ ÜZERİNE ETKİSİ
Asuman ARMAĞAN Prof. Dr. Tamer KAYIŞ	Adıyaman Üniversitesi	SPİNETORAMIN GALLERİA MELLONELLA LARVALARININ TOPLAM HEMOSİT SAYILARI VE MİKRONÜKLEUS OLUŞUMUNA ETKİLERİ
Ahmet Turan AKGÜN Prof. Dr.Enis Baha BİÇER	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	TÜRKİYE'DE 2000-2025 YILLARI ARASINDA SAĞLIKTA KALİTE ÜZERİNE YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
Doç. Dr. Mahmut GÜLLE Özlem BURAKÇIN YAŞAR	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	TÜRKİYE'NİN OLİMPİYAT OYUNLARINDAKİ KOLEKTİF GERÇEKLİLİĞE GÖRE BAŞARISI
Doç. Dr. Süleyman ÇAM	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	BABANZÂDE AHMED NAİM'İN EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞINA DAİR DÜŞÜNSEL YAKLAŞIMI
Hatice YILDIRIM HAYKIR Doç. Dr. Derya Fatma BİÇER	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	HEKİMLER NİÇİN TÜRKİYE'DEN GÖÇ EDİYOR?
Ekrem YEGİN Dr. Öğretim Üyesi Fulya Harp Çelik	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	ÖZEL MOTORLU TAŞIT SÜRÜCÜLERİ KURSLARINDA DİREKSİYON USTA ÖĞRETİCİLERİNİN EĞİTİM ALANLARINDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ
Abdurrahim KIYGA	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ MEZUN VE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YABANCI DİL SINAVI'NA (YDS) YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ: NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Dr. Zehra Aydın Dr. Aybüke Benzemiş	Gaziantep Şehir Hastanesi	PRİMER ENÜREZİS NOKTURNA'YA EŞLİK EDEN KLİNİK BULGULAR: TEK MERKEZ DENEYİMİ

ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
AUGUST 22-24, 2025, GAZİANTEP, TÜRKİYE
CONFERENCE PROGRAM

22.08.2025
FRIDAY / 10:00-12:30 (TÜRKİYE TIME)

,SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Dr. Ülkər Elman qızı Baxşıyeva

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Ülkər Elman qızı Baxşıyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	YUNUS AMRA AS A REPRESENTATIVE OF SUFICIAL LITERATURE
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	THE ROLE OF LOGICAL THOUGHT PROCESSES IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS
Kamalə Əzizli	ADPU	Qrammatik tərcümə metodu
Dr. Ülker Bahşıyeva	ADPU	Types of ashigs in Azerbaijani ashıg studies
Qardaşbəyova Nailə Adəm Quliyeva Adile	Naxçıvan Dövlət Universiteti	P-N KEÇİD TARAQLIQA OLDUQDA MƏNFİ TEMPERATUR HALININ YARANMASI

ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
AUGUST 22-24, 2025, GAZİANTEP, TÜRKİYE
CONFERENCE PROGRAM

22.08.2025
FRIDAY / 10:00-12:30 (TÜRKİYE TIME)
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Nabila Frans Setia Hamonangan Nadeak Rivaldi Marulitua Napitupulu Novriandi Putra Telaumbanua	Christian University	Conflict Between Actors in the Construction of the Jatikarya Toll Road
Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	Hazrat Umar (RA) and Religious Tolerance: Policies toward Non- Muslims
Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	Military Strategies and Expansion of the Islamic State under Hazrat Umar (RA)
Nadir Bensaker Mauna Boughamsa Besma Benchabane	Badji Mokhtar-Annaba Universitesi	Bifurcation Analysis, Dynamical Properties, and Synchronization Control Of A Newly Developed Chaotic System Based On Memristors

ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
AUGUST 22-24, 2025, GAZİANTEP, TÜRKİYE
CONFERENCE PROGRAM

22.08.2025
FRIDAY / 10:00-12:30 (TÜRKİYE TIME)
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman Quliyev

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
ELLADA HAJİYEVA	Azerbaycan Teknik Üniversitesi	EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING ENGLISH SPEAKING SKILLS AMONG EFL LEARNERS
Prof. Dr. Elman Quliyev	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” VƏ “MANAS” DASTANLARINDA ESTETİK MÜKƏMMƏLLİK , FƏLSƏFİ İDRAK, FORMA ƏLVANLIĞI
Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	Mirzə Ələkbər Sabir satirik poeziyası estetikasının proqramında Şərq oblomovçuluğu
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	İDEYA-ESTETİK TƏRBİYƏNİN AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ROLU
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	AZƏRBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA FİKİR-ESTETİK EĞİTİMİNİN ROLU
Аманкулова Лайла Абдраимовна	Kazakh National Pedagogical University for Women	ETHNOCULTURAL FEATURES OF MENTAL STRUCTURES IN KAZAKH LITERATURE

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Fatih DURAN Selen GÜLER	ÇOCUKLARDA HELİKOBAKTER PİLORİ ENFEKSİYONUNUN TROMBOSİT SAYISI VE ORTALAMA TROMBOSİT HACMİ ÜZERİNE ETKİSİ	1
Asuman ARMAĞAN Tamer KAYIŞ	SPİNETORAMIN GALLERİA MELLONELLA LARVALARININ TOPLAM HEMOSİT SAYILARI VE MİKRONÜKLEUS OLUŞUMUNA ETKİLERİ	3
Ahmet Turan AKGÜN Enis Baha BİÇER	TÜRKİYE'DE 2000-2025 YILLARI ARASINDA SAĞLIĞA KALİTE ÜZERİNE YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	5
Mahmut GÜLLE Özlem BURAKÇIN YAŞAR	TÜRKİYE'NİN OLİMPİYAT OYUNLARINDAKİ KOLEKTİF GERÇEKLİLİĞE GÖRE BAŞARISI	7
Süleyman ÇAM	BABANZÂDE AHMED NAİM'İN EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞINA DAİR DÜŞÜNSEL YAKLAŞIMI	14
Hatice YILDIRIM HAYKIR Derya Fatma BİÇER	HEKİMLER NİÇİN TÜRKİYE'DEN GÖÇ EDİYOR?	26
Ekrem YEGİN Fulya Harp Çelik	ÖZEL MOTORLU TAŞIT SÜRÜCÜLERİ KURSLARINDA DİREKSİYON USTA ÖĞRETİCİLERİNİN EĞİTİM ALANLARINDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ: GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ	28
Abdurrahim KIYGA	ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ MEZUN VE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YABANCI DİL SINAVI'NA (YDS) YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ: NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	30
Zehra Aydın Aybüke Benzemiş	PRİMER ENÜREZİS NOKTURNA'YA EŞLİK EDEN KLİNİK BULGULAR: TEK MERKEZ DENEYİMİ	32
Ülkər Elman qızı Baxşıyeva	YUNUS AMRA AS A REPRESENTATIVE OF SUFICIAL LITERATURE	33
Emil Raul oğlu Ağayev	THE ROLE OF LOGICAL THOUGHT PROCESSES IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS	36
Kamalə Əzizli	Qrammatik tərcümə metodu	39
Ülker Bahşıyeva	Types of ashigs in Azerbaijani ashig studies	44
Qardaşbəyova Nailə Adəm Quliyeva Adile Nabila	P-N KEÇİD TARAZLIQDA OLDUQDA MƏNFİ TEMPERATUR HALININ YARANMASI	46
Frans Setia Hamonangan Nadeak Rivaldi Marulitua Napitupulu Novriandi Putra Telaumbanua	Conflict Between Actors in the Construction of the Jatikarya Toll Road	50
Naseem Akhter	Hazrat Umar (RA) and Religious Tolerance: Policies toward Non- Muslims	59
Naseem Akhter	Military Strategies and Expansion of the Islamic State under Hazrat Umar (RA)	60
Nadir Bensaker Mauna Boughamsa Besma Benchabane	Bifurcation Analysis, Dynamical Properties, and Synchronization Control Of A Newly Developed Chaotic System Based On Memristors	
ELLADA HAJİYEVA	EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING ENGLISH SPEAKING SKILLS AMONG EFL LEARNERS	61
Elman Quliyev	KİTABI-DƏDƏ QORQUD" VƏ "MANAS" DASTANLARINDA ESTETİK MÜKƏMMƏLLİK , FƏLSƏFİ İDRAK, FORMA ƏLVANLIĞI	63
Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	Mirzə Ələkbər Sabir satirik poeziyası estetikasının proqramında Şərq oblomovçuluğu	68
Aygun Ahmadova Shukur kızı	İDEYA-ESTETİK TƏRBİYƏNİN AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ROLU	71

ASES I. ULUSLARARASI AYINTAP BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

Aygun Ahmadova Shukur kızı	AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA FİKİR ESTETİK EĞİTİMİNİN ROLÜ	77
Аманкулова Лайла Абдраимовна	ETHNOCULTURAL FEATURES OF MENTAL STRUCTURES IN KAZAKH LITERATURE	79

**EFFECT OF HELICOBACTER PYLORI INFECTION ON PLATELET COUNT AND
MEAN PLATELET VOLUME IN CHILDREN.**

**ÇOCUKLARDA HELİKOBAKTER PİLORİ ENFEKSİYONUNUN TROMBOSİT
SAYISI VE ORTALAMA TROMBOSİT HACMİ ÜZERİNE ETKİSİ**

Fatih DURAN¹, Selen GÜLER²

**¹Uzman Doktor, Gaziantep Şehir Hastanesi, Çocuk Gastroenterolojisi,
ORCID: 0000-0001-6436-1030**

**² Uzman Doktor, Gaziantep Şehir Hastanesi, Çocuk Gastroenterolojisi
ORCID: 0000-0002-1758-1759**

Özet

Helikobakter pilori (HP) dünyadaki bireylerin %50'sinden fazlasının mide mukozasında bulunan, peptik ülser gelişimi için risk oluşturan gram negatif bir basildir. HP'nin neden olduğu enfeksiyonunun, inflamatuvar hastalıklarda önemli bir belirteç olan trombosit sayısında ve ortalama trombosit hacminde (OTH) artışa yol açtığı düşünülmektedir. Çalışmamızda HP enfeksiyonunun çocuk hastalarda trombosit sayısı ve OTH üzerine etkisini araştırmaktır. Ekim 2023- Mart 2024 tarihleri arasında, dispeptik, karın ağrısı, kusma gibi yakınmalar ile başvuran, gastroskopik biyopsi ile HP pozitifliği saptanan 42 ve HP negatif saptanan 35 çocuk hasta retrospektif olarak incelenmiştir. Hastalara ait demografik bilgiler, beyaz küre, hemoglobin, trombosit sayısı, OTH ve gastroskopik biyopsi patoloji sonuçları değerlendirilmiştir. Kronik veya akut enfeksiyonu olanlar, periferik damar hastalığı, malignite, hematolojik ve karaciğer hastalığı tanısı olan, kronik hastalıklara bağlı sürekli ilaç kullanımı gereksinimi olan hastalar çalışma dışı bırakıldı. İstatiksel değerlendirme SPSS 22 for Windows programı kullanılarak yapıldı. Kategorik değerler Ki-kare testi ile karşılaştırıldı. Niceliksel değişkenler Student t-test ile karşılaştırıldı ve istatistiksel olarak $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı kabul edildi. Çalışmaya patoloji sonucuna göre HP pozitif olan 42 hasta, HP negatif olan 35 hasta olmak üzere 77 tane hasta alındı. Hastaların yaş ortalaması sırası ile $11,8 \pm 4,06$, $10,1 \pm 4,5$ ($p=0,81$), hastaların %67,5'i kız hastaydı. İki grup arasında karşılaştırılan hemoglobin, beyaz küre ve trombosit değerleri arasında anlamlı bir fark saptanmazken ($p > 0,05$), OTH, HP pozitif olan grupta anlamlı olarak yüksekti ($p < 0,05$). Çalışmalarda OTH'nin trombosit aktivasyonuna neden olarak inflamasyonu indüklediği rapor edilmiştir. Bazı erişkin ve çocuk çalışmalarında HP pozitif hastalarda negatif gruba göre OTH yüksek saptanırken, bazı çalışmalarda anlamlı bir fark saptanmamıştır. Çalışmamızda HP pozitif olan hastalarda OTH anlamlı olarak yüksek saptandı. Sonuç olarak OTH, tedavi takibinde kullanılabilecek, ucuz invaziv olmayan bir parametre olabilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, helikobakter pilori, ortalama trombosit hacmi

Abstract

Helicobacter pylori (HP) is a gram-negative bacillus found in the gastric mucosa of more than 50% of individuals worldwide and poses a risk for peptic ulcer development. HP infection is thought to lead to an increase in platelet count and mean platelet volume (MPV), important markers in inflammatory diseases. Our study investigated the effect of HP infection on platelet

count and MPV in pediatric patients. Between October 2023 and March 2024, 42 pediatric patients with HP positivity and 35 with HP negative results detected by gastroscopic biopsy who presented with complaints such as dyspepsia, abdominal pain, and vomiting were retrospectively analyzed. Patient demographics, white blood cell count, hemoglobin, platelet count, MPV, and gastroscopic biopsy pathology results were evaluated. Patients with chronic or acute infections, those with peripheral vascular disease, malignancy, hematologic or liver disease diagnoses, and those requiring continuous medication due to chronic diseases were excluded from the study. Statistical evaluation was performed using SPSS 22 for Windows program. Categorical values were compared using the Chi-square test. Quantitative variables were compared using the Student's t-test, and statistical significance was considered at $p < 0.05$. A total of 77 patients were included in the study: 42 HP-positive and 35 HP-negative patients, based on pathology results. The mean ages of the patients were 11.8 ± 4.06 and 10.1 ± 4.5 years, respectively ($p = 0.81$), and 67.5% were female. No significant difference was found between the two groups in terms of hemoglobin, white blood cell, and platelet counts ($p > 0.05$), while MPV was significantly higher in the HP-positive group ($p < 0.05$). Studies have reported that MPV induces inflammation by causing platelet activation. While some adult and pediatric studies found higher MPV in HP-positive patients compared to the HP-negative group, no significant difference was found in other studies. In our study, MPV was significantly higher in HP-positive patients. In conclusion, MPV can be an inexpensive, non-invasive parameter that can be used in treatment monitoring.

Keywords: Child, helicobacter pylori, mean platelet volume

EFFECTS OF SPINETORAM ON TOTAL HEMOCYTE COUNTS AND
MICRONUCLEUS FORMATION IN GALLERIA MELLONELLA LARVAE
SPINETORAMIN GALLERIA MELLONELLA LARVALARININ TOPLAM
HEMOSİT SAYILARI VE MİKRONÜKLEUS OLUŞUMUNA ETKİLERİ

Asuman ARMAĞAN¹, Tamer KAYIŞ

¹Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Biyoloji ABD,
0009-0007-1860-1292

²Prof. Dr. Tamer KAYIŞ, Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji
Bölümü, 0000-0002-1769-2133

Özet

Sunulan çalışmada, spinosadın doğal bir bakteriyel fermentasyon ürünü olan spinetoramın son yıllarda model organizma olarak kullanımı oldukça artan bir canlı olan büyük bal mumu güvesi *Galleria mellonella*'nın hemositlerinde mikronükleus oluşumu ve toplam hemosit miktarına etkileri araştırılmıştır. Spinetoramın LD30, LD40, LD50 ve LD60 dozları *G. mellonella* son evre larvalarına enjekte edilmiş ve 24 ve 48. Saatlik periyotlarda toplam hemosit miktarları ve hemositlerdeki mikronükleus oluşumları hesaplanmıştır. Yirmidört saatlik periyotta kontrol grubunda toplam hemosit sayısı 209×10^4 olarak hesaplanmıştır. Bu değer spinetoram enjeksiyonu yapılan gruplarda konsantrasyon artışına paralel olarak önemli ölçüde azalmalara neden olmuştur. Spinetoram enjeksiyonunu takip eden 48. saatte ise *G. mellonella* larvalarının toplam hemosit sayıları tüm deney gruplarında kontrol grubu ile karşılaştırıldığında göre önemli ölçüde azalmıştır. Yirmidört saatlik periyotta *G. mellonella* larvalarının hemositlerinde kontrol grubu ile LD30 grubunda mikronükleus oluşumu bakımından bir fark gözlenmezken LD40, LD50 ve LD60 gruplarında mikronükleuslu hücre sayısı kontrol ve LD30 grubuna göre önemli ölçüde artmıştır. Spinetoram enjekte edilen larvaların hemositlerinde oluşan mikronükleuslu hücre sayıları 48. saatte kontrol grubuna göre önemli ölçüde artış göstermiştir. Böceklerde hemositlerin sayısı ve yapısı ksenobiyotik stresi altında değişebilir ve bu değişim sıklıkla çevresel kirleticilerin etkilerini değerlendirmek için bir biyoindikatör olarak kullanılır. Sonuç olarak toplam hemosit sayısı ve mikronükleus oluşumu *G. mellonella* larvalarında spinetoram enjeksiyonu sonucu gözlenen mikronükleus oluşumundaki artış ve toplam hemosit miktarlarındaki azalmalar spinetoramın sitotoksik etkisinden kaynaklanmış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Galleria mellonella*, spinetoram, mikronükleus, toplam hemosit sayısı

Abstract

In the presented study, the effects of spinetoram, a natural bacterial fermentation product of spinosad, on micronucleus formation and total hemocyte count in hemocytes of the greater wax moth, *Galleria mellonella*, a model organism that has seen increasing use in recent years, were investigated. LD30, LD40, LD50, and LD60 doses of spinetoram were injected into late-stage *G. mellonella* larvae, and total hemocyte counts and micronucleus formation in hemocytes were calculated at 24 and 48 hours. The total hemocyte count in the control group over a 24-hour period was calculated as 209×10^4 . This value caused significant decreases in the spinetoram-

injected groups, parallel to the increase in concentration. At 48 hours following spinetoram injection, the total hemocyte count of *G. mellonella* larvae decreased significantly in all experimental groups compared to the control group. No difference was observed in the hemocytes of *G. mellonella* larvae in the control and LD30 groups in terms of micronucleus formation during the 24-hour period, while the number of micronucleated cells in the LD40, LD50, and LD60 groups increased significantly compared to the control and LD30 groups. The number of micronucleated cells in the hemocytes of larvae injected with spinetoram increased significantly at 48 hours compared to the control group. The number and structure of hemocytes in insects can change under xenobiotic stress, and this change is frequently used as a bioindicator to assess the effects of environmental pollutants. Consequently, the increase in micronucleus formation and the decrease in total hemocyte count observed in *G. mellonella* larvae following spinetoram injection were interpreted as possibly resulting from the cytotoxic effect of spinetoram.

Keywords: *Galleria mellonella*, spinetoram, micronucleus, total hemocyte count

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SCIENTIFIC STUDIES ON HEALTHCARE
QUALITY IN TÜRKİYE BETWEEN 2000 AND 2025**

**TÜRKİYE'DE 2000-2025 YILLARI ARASINDA SAĞLIKTA KALİTE ÜZERİNE
YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**

Ahmet Turan AKGÜN¹, Enis Baha BİÇER²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Kuruluşları
Yöneticiliği ABD, ORCID numarası

² Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi,
orcid. org/0000-0002-1624-4988

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de 2000-2025 yılları arasında sağlıkta kalite alanında yapılan bilimsel yayınların bibliyometrik analizini amaçlamaktadır. Sağlık hizmetlerinin etkinliği, verimliliği ve hasta memnuniyeti gibi temel unsurlar üzerinde önemli etkisi olan sağlıkta kalite konusuna yönelik akademik ilginin zamanla nasıl değiştiği, hangi konuların öne çıktığı ve bu alandaki araştırma eğilimleri incelenmiştir. Çalışmada Web of Science, Scopus ve ULAKBİM gibi ulusal ve uluslararası veri tabanları taranarak ilgili döneme ait yayınlar belirlenmiş; yazar, kurum, dergi, anahtar kelime ve atıf analizleri yapılmıştır. Web of Science, Scopus ve ULAKBİM TR Dizin veri tabanları kullanılarak yapılan taramalarda, ilgili dönemde toplam **1.283** yayına ulaşılmıştır. Bu yayınların yıllara göre dağılımında 2000-2005 arasında ortalama **yılda 12**, 2010 sonrası ise yılda ortalama **65** yayın yapıldığı görülmüştür. Yayın sayısında en yüksek artış **2018-2023** döneminde gerçekleşmiş, sadece 2022 yılında **112** yayın yapılmıştır.

Konu başlıkları açısından en çok çalışılan alanlar arasında hasta güvenliği (%28), kalite yönetim sistemleri (%22), akreditasyon (%17) ve hasta memnuniyeti (%15) yer almaktadır. En fazla yayın yapan kurumlar arasında **Hacettepe Üniversitesi (97 yayın)**, **İstanbul Üniversitesi (84 yayın)** ve **Sağlık Bilimleri Üniversitesi (76 yayın)** öne çıkmıştır. Yazar iş birlikleri incelendiğinde, çok yazarlı çalışmaların oranı %74 olarak hesaplanmış ve disiplinler arası yayınların son yıllarda arttığı gözlemlenmiştir. Atıf analizine göre en çok atıf alan yayın 2015 yılında yayımlanmış ve **154** atıf almıştır. Toplamda incelenen yayınlara yapılan atıf sayısı **9.412** olup, yayın başına ortalama atıf sayısı **7,3** olarak belirlenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, 2000'li yılların başlarında sınırlı sayıda olan yayın sayısının 2010'dan itibaren belirgin bir artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Özellikle hasta güvenliği, akreditasyon, kalite yönetim sistemleri ve sağlık hizmetlerinde performans değerlendirme gibi konuların ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Üniversiteler başta olmak üzere sağlık bakanlığına bağlı kurumların ve eğitim araştırma hastanelerinin bu alandaki yayınlara önemli katkı sağladığı görülmüştür. Ayrıca, uluslararası iş birliklerinin son yıllarda arttığı ve yayınların daha fazla atıf aldığı belirlenmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'de sağlıkta kalite araştırmalarının gelişimini ortaya koyarak, gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutmayı hedeflemektedir. Elde edilen veriler, hem sağlık politikalarının şekillendirilmesinde hem de akademik araştırma stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir kaynak niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: Kalite, Sağlık, Sağlıkta Kalite, Bibliyometrik Analizi

Abstract

This study aims to conduct a bibliometric analysis of scientific publications in the field of healthcare quality in Türkiye between 2000 and 2025. Healthcare quality, which has a significant impact on key elements such as service effectiveness, efficiency, and patient satisfaction, is examined in terms of how academic interest has evolved over time, which topics have come to the forefront, and the research trends in this area. Publications from the relevant period were identified by searching national and international databases such as Web of Science, Scopus, and ULAKBİM, and analyses were conducted regarding authors, institutions, journals, keywords, and citations.

Searches in the Web of Science, Scopus, and ULAKBİM TR Index databases revealed a total of 1,283 publications during the specified period. The annual distribution shows that between 2000 and 2005, there was an average of 12 publications per year, while after 2010, this number increased to an average of 65 publications annually. The highest growth occurred between 2018 and 2023, with 112 publications produced in 2022 alone.

In terms of subject areas, the most frequently studied topics were patient safety (28%), quality management systems (22%), accreditation (17%), and patient satisfaction (15%). The leading institutions in terms of publication output were Hacettepe University (97 publications), Istanbul University (84 publications), and the University of Health Sciences (76 publications). An analysis of author collaborations indicated that 74% of the studies were multi-authored, and the number of interdisciplinary publications has increased in recent years. According to citation analysis, the most cited publication was released in 2015 and has received 154 citations. In total, the publications reviewed received 9,412 citations, with an average of 7.3 citations per publication.

The results of the analysis indicate that the number of publications, which was limited in the early 2000s, began to increase significantly after 2010. Patient safety, accreditation, quality management systems, and performance evaluation in healthcare services emerged as the most prominent topics. It was also observed that universities, institutions affiliated with the Ministry of Health, and training and research hospitals made significant contributions to publications in this field. Furthermore, international collaborations have increased in recent years, resulting in higher citation rates.

This study reveals the development of healthcare quality research in Türkiye and aims to guide future studies. The findings serve as an important resource for shaping healthcare policies and determining academic research strategies.

Keywords: Quality, Health, Healthcare Quality, Bibliometric Analysis

**TURKEY'S SUCCESS IN THE OLYMPIC GAMES ACCORDING TO THE
COLLECTIVE REALITY**

**TÜRKİYE'NİN OLİMPİYAT OYUNLARINDAKİ KOLEKTİF GERÇEKLİLİĞE
GÖRE BAŞARISI**

Mahmut GÜLLE¹, Özlem BURAKÇIN YAŞAR²

¹ Doç. Dr. ,Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi ,

ORCID numarası:0000-0002-9967-0703

**² Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor
Psikolojisi ORCID Numarası: 0009-0004-4596-1523**

Özet

Bu çalışma Türk spor tarihinin 1936-2024 yılları arasındaki başarısının sporcu, branş ve madalya açısından incelenmesini sağlamaktadır. Çalışma olimpiyatlara katılan sporcuların Türkiye açısından başarısız anlamda kolektif gerçekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Sayısal değerler bakımından kaç sporcunun kaç farklı branşta derece elde etmiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Olimpiyatlara katılan sporcu sayısının artan sayısal spor branşına göre temsil ve ülke başarısına katkısı ortaya koyulmuştur. Betimsel tarama yöntemi ile ele alınan çalışma 1936-2024 yılları arasında yapılan Olimpiyat oyunlarının sayısal değerleri üzerinden hesaplanarak ortaya çıkarılmıştır. Veriler Türkiye Milli Olimpiyat Komitesinin sayfasından alınarak ortaya konulmuştur. Yöntemsel anlamda 1936-1956, 1960-1984, 1988-2004 ve 2008-2024 yılları arasında katılım sağlanan spor branşı, katılım sağlanan sporcu ve elde edilen madalya sayılarına göre değerlendirilmeye alınmıştır. Bu bağlamda 1936-1956 yılları arasında 176 sporcu ile 26 madalya, 1960-1984 yılları arasında 217 sporcu 21 madalya, 1988-2004 yılları arasında 263 sporcu 31 madalya ve 2008-2024 yılları arasında ise 493 sporcu 40 madalya elde edilmiştir. Yıllara göre yakın zamanda katılım sağlanan spor branşlarında artış görüldüğü saptanmıştır. Kolektif gerçeklilik açısından Olimpiyat madalyaları, katılım sağlanan spor branşı ve sporcu sayılarına göre artış olmasına karşın Türkiye'nin başarısız anlamda ülke sıralamasında düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Katılım sağlayan sporcuların artışı madalya sayısında artışa neden olmuş olsa da ülke sıralamalarında geriye düştüğü görülmektedir. Katılım sağlanan spor branşlarının ve sporcularının artması başarının artmasına neden olmadığı Türk sporu açısından dikkate alınması gereken önemli unsurlardan birisi olarak bu sonuçlara göre dikkate alınmalıdır. Türk sporundaki başarının sporcu sayılarındaki artışla değil, artış sağlanan sporcuların niteliğini artırmakla sağlanacağı düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Olimpiyat , Sporcu ,Madalya ,Başarı, Kolektif

Abstract

This study provides an examination of the success of Turkish sports history between 1936 and 2024 in terms of athletes, branches and medals. The study reveals the successful collective reality of athletes participating in the Olympics in terms of Turkey. In terms of numerical values, it reveals how many athletes have achieved degrees in how many different branches. The contribution of the number of athletes participating in the Olympics to the representation and success of the country according to the increasing numerical sports branch has been revealed.

The study, which was conducted using the descriptive method, was revealed by calculating the numerical values of the Olympic Games held between 1936 and 2024. The data was obtained from the Turkish National Olympic Committee's website. Methodically, the sports branch participated in between 1936-1956, 1960-1984, 1988-2004 and 2008-2024 was evaluated according to the number of athletes participated and medals obtained. In this context, 26 medals were obtained with 176 athletes between 1936 and 1956, 217 athletes Decked out with 21 medals between 1960 and 1984, 263 athletes Decked out with 31 medals between 1988 and 2004 and 493 athletes Decked out with 40 medals between 2008 and 2024. It has been determined that there has been an increase in the number of recently participated sports branches over the years. In terms of collective reality, although there has been an increase in the number of Olympic medals, sports branches and athletes participating, it has been observed that Turkey's success has decreased in the country rankings. Although the increase in the number of participating athletes has led to an increase in the number of medals, it is seen that the country has fallen behind in the rankings. The increase in the number of sports branches and athletes participating should be taken into consideration as one of the important factors that should be taken into account in Turkish sports, according to these results, as it does not lead to an increase in success. It can be thought that success in Turkish sports will not be achieved by increasing the number of athletes, but by increasing the quality of the athletes who are increased.

Key Words: Olympics , Athlete , Medal, Success , Collective

1. GİRİŞ

Olimpiyat Oyunları sadece sporcuların bireysel veya ulusal başarılarını sergiledikleri bir alan değil aynı zamanda toplumların kolektif kimliklerini, değerlerini ve başarı algılarını yansıtan evrensel bir sahnedir. Her ülke için Olimpiyatlarda elde edilen başarılar , sportif performans ötesinde ,milli gurur ,birlik duygusu ve uluslararası saygınlık ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye açısından da Olimpiyatlar ,spor tarihinin dönüm noktalarını oluşturan , toplumsal hafızada yer eden ve kolektif gerçekliği şekillendiren önemli bir değerdir. Türkiye'nin modern Olimpiyatlarda yer almaya başlamasıyla Türk sporcuların elde ettiği başarılar yalnızca madalya kazanma düzeyinde değil , aynı zamanda toplumun sporla kurduğu bağın güçlenmesinde ,ulusal kimliğin inşasında ve uluslararası alanda görünürlük kazanmasında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle Olimpiyat başarısı bireyselden çok ulusal hedeflerin yansması olarak görülmelidir.

Bu çalışmanın amacı Türk spor tarihinin 1936-2024 yılları arasındaki başarısının sporcu, branş ve madalya açısından incelenmesini sağlamak ve olimpiyatlara katılan sporcuların Türkiye açısından başarısal anlamda kolektif gerçekliliğini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma sayısal değerler bakımından kaç sporcunun kaç farklı branşta derece elde etmiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Olimpiyatlara katılan sporcu sayısının artan sayısal spor branşına göre temsil ve ülke başarısına katkısının ortaya konması amacı ile yapılmıştır. Bu çalışmada kolektif etkinlik (Sporcu Antrenör Yönetici ve Devlet Kurumları) ve katılımcılık duygusunun, ekip performansına etkisinde karar kalitesinin aracılık rolü ve ekipteki rekabet ortamının düzenleyici rolüne değinilmektedir.

Sporda başarı öykülerinin olması önceki ve sonraki sporcuların bakış açısını etkilemektedir o branşa olan ilgiyi arttırmaktadır. Türkiye, olimpiyat tarihindeki ilk madalyasını 1936 Berlin Olimpiyatları'nda güreşçi Ahmet Kireççi ' nin bronz madalyasıyla kazandı. İlk altın madalya: 1936 Berlin Olimpiyatları'nda güreşçi Yaşar Erkan, 61 kilo serbest stilde birincilik kürsüsüne çıkarak Türkiye'nin ilk altın madalyasını kazandı. Kadınlarda ilk madalya: 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda judocu Hülya Şenyurt, bronz madalya kazanarak kadınlarda Türkiye'ye ilk madalyayı getirdi. Kadınlarda ilk altın madalya: 2004 Atina Olimpiyatları'nda halterci Nurcan

Taylan, halter dalında altın madalya kazanarak Türkiye'nin kadınlarda ilk altın madalyasını elde etti. En başarılı branş: Güreş, Türkiye'nin olimpiyatlardaki en başarılı spor dalı olmuştur. Türk güreşçiler, 29 altın, 18 gümüş ve 19 bronz madalya kazanmıştır. 2020 Tokyo Olimpiyatları: Türkiye, bu olimpiyatlarda 2 altın, 3 gümüş ve 8 bronz madalya kazanarak en başarılı olduğu organizasyonlardan birini gerçekleştirmiştir.

Her geçen yıl yeni bir branşla ve yüksek sporcu sayısı ile Olimpiyatlara katılım gösterilse de başarının da bu çeşitlilik doğrultusunda yükselmesi beklenir. Araştırmamızda da olimpiyatlarda Türkiye'nin bu doğrultuda başarısı araştırılmaya değerdir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Türk Dil Kurumuna göre Kolektif ; birçok kimseyi ya da nesneyi içine alan, birçok kişi ya da nesnenin bir araya gelmesi sonucu oluşan durumdur. Kolektiflik ise İşbirliği yapma ,kolektif olma durumu olarak değerlendirilir.

Kolektif Etki(*Collective Impact*) – Kolektif etki, farklı sektörlerden bir grubun önemli aktörün komplike bir sosyal veya toplumsal sorunu çözmek için ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesidir.

Kolektif etkinlik hissi ne kadar yüksek olursa, takım performansı o kadar iyi olur" (Bandura, 1997). Kolektif etkinliği yüksek takımlar, görevleri ortaklaşa yerine getirebileceklerine ve gelecekteki başarının tadını çıkarabileceklerine dair güçlü inançları paylaşacaklardır; bu nedenle, iddialı takım hedefleri belirleme eğilimindedirler (Chen & diğerleri, 2002; Wu ve diğerleri, 2010).

Yapılan bu tanımların anlam bütünlüğüne bakıldığında bir grubun veya kişilerin hizmet ettiği kuruma değer katacak işlerin yapılmasına destek sağlanması beklenmektedir. Sportif başarı içerisindeki en önemli etkinliklerden birisi olan Olimpiyat oyunlarında da bu başarı beklenmektedir. Sporun bir çok alanından kolektif etki beklenmektedir.

Kolektif gerçeklik, bir toplumdaki bireylerin kolektif deneyimlerinden, inançlarından ve uygulamalarından ortaya çıkan ortak dünya anlayışıdır.

Berger ve Luckmann'a göre, toplumsal kurumlar, toplumda büyük bir kesiminin bu kurumları tanınması, onlara uygun davranması ve zamanla bu kurumların kabul edilirliliğini güçlendirmesi nedeniyle varlıklarını sürdürmektedir. (Sismondo, 1993, s. 520).Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki sporda kollektif gerçeklik geçmişten günümüze kazanılan başarılar ,öne çıkan sporcular ,medyada ne kadar yer bulduğu ve geniş kitlelere hitap ettiği ile bir bütündür.

Literatürde; kolektif etkinlik, ekip karar kalitesi ve ekip performansına etki eden faktörler özelinde birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin; Li vd., (2020) çalışan-örgüt ilişkisinin kolektif etkinlik ve performansa etkisini; Katz-Navon & Erez (2005) kolektif ve bireysel becerinin ekip performansına etkisini; Tasa vd., (2007) ekiplerde kolektif etkinliğin gelişimini; Stajkovic vd., (2009) &Myers vd., (2004) kolektif etkinlik ve grup gücünün performansa etkisini ve Lin vd., (2019)'de bilginin içselleştirilmesi ve ekip karar kalitesine etkisini incelemişlerdir.

Diğer taraftan Türkiye'de bu çalışma özelinde bir çalışmaya rastlanmamış fakat çok az sayıda benzer bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; Becerikli (2013) ekip çalışması ve performans ilişkisinde liderin rolünü; Yılmaz (2011) ekip performansı ölçüm uygulamalarını; Ergün & Eyisoy (2019) ise takım çalışma faktörlerinin takım performansına etkisini incelemiştir.

Ekip üyelerinin yüksek düzeyde kolektif etkinlik algısına sahip olmaları, ortak görevlerin daha etkili bir biçimde yürütülmesini sağlamakta ve ekip yararına en iyi sonucu elde etme yönünde bir motivasyon oluşturmaktadır (Chou et al., 2012, s. 383).

Aytekiye ve Güvener'in Çalışması kapsamında elde edilen bulgular, katılımcılık ve kolektif etkinliğin ekip performansı üzerindeki etkisinin doğrudan olmadığını, bu etkinin karar kalitesi aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, karar kalitesi bu ilişki içerisinde kısmi bir aracılık rolü üstlenmektedir. Ayrıca araştırmada, kolektif etkinlik ve katılımcılığın ekip karar kalitesi üzerindeki etkisi ile karar kalitesinin ekip performansına katkısı süreçlerinde, ekip içindeki rekabet hissinin düzenleyici bir faktör olarak işlev gördüğü ortaya konulmuştur (Aytekin & Güvener, 2022, s. 84).

2. YÖNTEM

Var olan kaynak ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya literatür taraması denir. Literatür taraması, araştırma probleminin seçilerek anlaşılmasına ve araştırmanın tarihsel bir perspektife oturtulmasına yardımcı olur (Karasar, 1994, 183).

Araştırma nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini gerektiren bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemin avantajları örneklem büyüklüğü, düşük maliyet, nitelik, uzun süreli analiz, tepkiselliğin olmaması, bireysellik ve özgünlüktür. Doküman analizinde süreç dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi, anlaşılması, verilerin analiz edilmesi, analize konu olan veriden örneklem seçme, kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin saptanması, sayısallaştırma ve verinin kullanılması aşamalarından oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimsek, 2021).

Amaçlı örneklem yöntemi ile irdelenen araştırmanın boyutunu, basılı medya kanalları ve Federasyon aracılığıyla elde edilmiştir. Bu örneklem alanının ilk sınırını sporcu başarısı sonra sporcu sayısı ve spor branşı kelimesinin tanımlanması ile oluşturmaktadır. "Araştırmada 1936-2024 yılları arasındaki Olimpiyat sporcularının durumları incelenmiştir. Araştırmanın sınırlılığı olarak bu araştırmada olimpiyatlarda derece elde eden sporcu vakalarını tespit etmiş bulunmaktayız. Bununla birlikte, araştırmanın örnekleme için gerekli olan başarı, sporcu sayısı ve spor branşı ile sınırlandırılmıştır.

Nitel araştırmalarda sadece doküman incelemesi yöntemiyle bir araştırma yürütülebileceği gibi araştırmanın geçerliğini arttırmak için de araştırma problemiyle alakalı yazılı ve görsel materyaller araştırmaya dahil edilebilmektedir. Elde edilen veriler Türkiye Milli Olimpiyat Komitesinin web adresinden ve Wikipedia dan alınmıştır. Bu bağlamda doküman incelemesi tek başına bir yöntem olabileceği gibi diğer nitel yöntemlerin ek bilgi kaynağı olarak da işlev kazanabilmektedir (Creswell, 2021). Bu araştırmada doküman incelemesi güvenilir internet aramalarına, medya haberlerine, ulusal spor federasyonu resmi açıklamalarına ve ilanlarına dayanmaktadır.

Doküman incelemesi yöntemi kapsamında elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bu analiz tekniğinde araştırma öncesinde araştırmacı tarafından oluşturulan çerçeve doğrultusunda elde edilen bulgular sistematik bir şekilde betimlenir ve yorumlanır. Betimsel analiz tekniğinin amacı, ulaşılan verileri yorumlayarak sistemli bir şekilde sunmaktır. Analiz süreci çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım and Simsek, 2021).

2. BULGULAR

Tablo 1

Yıllar	Madalya sayısı	Sporcu sayısı	Spor branşı	Sıralama	Yılların ortalaması
1936-1956	26	186	7	19,7,17,11	13
1960-1984	21	217	8	6,20,17,33,40	23
1988-2004	31	263	10	29,21,18,26,22	23
2008-2024	40	493	21	41,44,41,35,64	45

Olimpiyat oyunları yıl bazında toplam 4 döneme ayrılarak mevcut Sporcu Sayıları, Madalya Sayısı, Katılım sağlanan en fazla branş sayısı ve Ülke sıralaması hesaplanarak Kolektif Başarı Düzeyi ortaya koyulmuştur

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkiye Cumhuriyeti 2020 Tokyo Olimpiyat Oyunlarında sürpriz ve aynı zamanda geleceğe yönelik ümit verici sonuçlar alarak genel sıralamada 35. sırada yer almıştır. Türkiye, Atina 2004'te 22. sıradan 2008 Pekin'de 41'inci sıraya gerileyerek, 2012 Londra'da 44'üncü sıraya düşmüş, 2016 Rio'da tekrar 41'inci sırada yer almış ve 2024 Paris olimpiyatlarında ise 64. sıraya düşerek dalgalı bir performans sergilemiştir.

Son dört Olimpiyat oyunlarında Türkiye'nin sıralamadaki yerinde başarı sayılacak önemli bir değişiklik olmamış ve ortalama 45. sırada kalmıştır. Roma Olimpiyat Oyunlarında 1960 yılındaki 6. sıra Türkiye'nin Olimpiyatlardaki başarısının zirvesini oluşturmaktadır. Olimpiyat Oyunlarında 1948 Londra'da 7. sıra, 1956 Melbourne/Stockholm'de 11. sıra, 1968 Meksiko'da 17. sıra ve 1996 Atlanta'da 18. sıra Türkiye'nin en belirgin Olimpik başarılarıdır (UOK, 2021; TMOK, 2021).

Kolektif gerçeklik açısından Olimpiyat oyunlarındaki madalyaların, katılım sağlanan spor branşının, sporcu sayılarına göre artış olmasına karşın Türkiye'nin başarısız anlamda ülke sıralamasında düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Katılım sağlayan sporcuların artışı madalya sayısında az artışa neden olmuş olsa da ülke sıralamalarında geriye düştüğü görülmektedir.

Katılım sağlanan spor branşlarının ve sporcularının artması başarının artmasına neden olmadığı Türk sporu açısından dikkate alınması gereken önemli unsurlardan birisi olarak bu sonuçlara göre dikkate alınmalıdır. Türk sporundaki başarının sporcu sayılarındaki artışla değil, artış sağlanan sporcuların niteliğini artırmakla sağlanacağı düşünülebilir.

Sevimli (2015) geleceğin başarılı sporcularının geliştirilmesinde, çocukların gelişim dönemleri ve düzeyleri, bağıl yaş etkisi, cinsiyet, sporcu eğitim programı, sosyal destek, antrenörlerin niteliği, araç-gereç ve tesislere erişim ile yetenek taraması sonrasında yeteneğin tanımlanması, doğrulanması, geliştirilmesi, mükemmelleştirilmesi ve transfer edilmesi aşamalarını kapsayan yetenek geliştirme sürecinde, bir spor federasyonunun şemsiyesi altında spor bilimciler ve antrenörlerin işbirliği içerisinde çalışmasını sağlayacak projelerin uygulanmasının önemini vurgulamıştır.

Sonuç bakımından elde edilen bulgular ışığında Türk Sporunun kolektif olarak gelişebilmesi için Sevimlinin (2015)' de belirttiği gibi bireylerin gelişimsel süreçleri dikkate alınarak Devlet

sporcusu yetiştirilmesi konusunda gerekli adımları atması beklenmektedir. Kolektif gerçeklik bakımından niceliğin artması niteliğin artmasına olanak sağladığı taktirde amacına ulaşacaktır.

Günümüz Türkiye’inde halkın iradesini temsil eden spor yöneticileri, tüm paydaşların ortak aklı ile geliştirilen ulusal antrenörlük eğitim programı ve derecelendirme stratejisi geliştirerek ve “antrenörlük meslek yasası” hazırlayarak Büyük Önder Atatürk’ün işaret ettiği “muassır medeniyetler seviyesine” çıkamayan Türk Sporunu hak ettiği yere çıkarabilme potansiyeline sahiptir. Gelecekte, sadece Olimpiyatlarda en başarılı olduğumuz güreş, halter, taekwondo, boks, judo, okçuluk, karate, atletizm ve artistik cimnastik gibi spor dallarına yatırım yapmak yerine 2000’de Sydney ve 2008’de Pekin’de Avustralya ve Çin gibi tüm spor dallarına yatırım yapılarak “sporda milli kalkınma hamlesi” başlatılmalıdır.

5. KAYNAKLAR

Aytekin, M., & Güvener, H. (2022). Kolektif etkinlik, katılımcılık duygusu ve ekip karar kalitesinin ekip performansı üzerindeki etkisi [The effect of collective efficacy, participatory sense-making, and team decision quality on team performance]. *İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(17), 1–24. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1023765>

Becerikli, Y. (2013). Takım çalışmaları ve verimlilik ilişkisi: Karar alma süreçlerinin etkinlik kazanmasında liderin rolü. *Verimlilik Dergisi*, 3, 93–116.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: W. H. Freeman.

Chou, H., Lin, Y., & Chou, S. (2012). Team cognition, collective efficacy, and performance in strategic decision-making teams. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(3), 383–394.

Creswell, J. W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Ergün, E., & Eyisoy, M. E. (2019). Takım çalışma faktörlerinin takım performansı üzerindeki etkilerini belirlemek için bir araştırma. *İşletme ve Yönetim Çalışmaları: Uluslararası Bir Dergi*, 6(49), 1460.

Karasar, N. (1994). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Katz-Navon, T. Y., & Erez, M. (2005). When collective- and self-efficacy affect team performance: The role of task interdependence. *Small Group Research*, 36(4), 437–465.

Li, J., Jia, L., Cai, Y., Kwan, H. K., & You, S. (2020). Employee-organization relationships and team performance: Role of team collective efficacy. *Frontiers in Psychology*, 11, 206. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00206>

Lin, C., Chen, K., Liu, C., & Liao, C. (2019). Assessing decision quality and team performance: Perspectives of knowledge internalization and resource adequacy. *Review of Managerial Science*, 13(2), 377–393. <https://doi.org/10.1007/s11846-017-0253-5>

Myers, N. C., Feltz, D. Y., & Short, S. E. (2004). Collective efficacy and team performance: A longitudinal study of collegiate football teams. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 8(2), 126–138.

Sevimli, D. (2015). Sporda yetenek gelişiminin yönetim süreci. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1–9.

Sismondo, S. (1993). Some social constructions. *Social Studies of Science*, 23(3), 515–553.

Stajkovic, A. D., Dongseop, M., & Nyberg, A. J. (2009). Collective efficacy, group potency, and group performance: Meta-analyses of their relationships, and test of a mediation model. *Journal of Applied Psychology*, 94(3), 814–828.

Tasa, K., Taggar, S., & Seijts, G. (2007). The development of collective efficacy in teams: A multi-level and longitudinal perspective. *Journal of Applied Psychology*, 92(1), 17–27.

TDK. (n.d.). Kolektif. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 07.08.2025)

TMOK. (2021). Olimpiyat oyunları. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi. <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/> (Erişim tarihi: 07.08.2025)

Yılmaz, A. (2011). Takım esaslı performans ölçme sistemlerinin uygulanmasında etkili olan faktörlerin tespitine yönelik bir inceleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(2), 114–124.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Qualitative research methods*. Ankara: Seçkin Publishing.

BABANZÂDE AHMED NAIM'S INTELLECTUAL APPROACH TO THE
UNDERSTANDING OF AHL AL-SUNNAH
BABANZÂDE AHMED NAIM'İN EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞINA DAİR DÜŞÜNSEL
YAKLAŞIMI

Süleyman ÇAM

Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam ve İtikadi İslâm
Mezhepleri Ana Bilim Dalı <https://orcid.org/0000-0002-4588-8491>

Özet

Ehl-i Sünnet kavramı, Hz. Peygamber ve sahabenin dinî anlayışını takip eden topluluğu ifade etmektedir. Her ne kadar “Ehl-i Sünnet” terimi erken dönem hadis literatüründe yer almamakta ise de, bu dönemde “sünnet” ve “cemaat” kavramlarına sıkça rastlanmaktadır. “Sünnî” ifadesi ise hicrî IV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış olup, bu kavramın kökeni bazı kaynaklarda Hasan-ı Basrî’ye dayandırılmaktadır. Ehl-i Sünnet geleneğinin teşekkülünde Ebû Hanîfe’nin önemli katkıları olmuş, bu anlayış Eş’arîyye ve Mâtürîdiyye ekolleri aracılığıyla sistematik bir yapıya kavuşarak İslâm dünyasında geniş kabul görmüştür. Osmanlı’nın son dönemi ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşamış olan Babanzâde Ahmed Naim, Ehl-i Sünnet düşüncesini savunan önemli isimlerden biridir. Müderris, mütercim ve düşünür kimlikleriyle tanınan Babanzâde, özellikle *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd* gibi dergilerde yayımladığı dinî ve fıkri yazılarında Ehl-i Sünnet itikadını savunmuş; İslâmcılık düşüncesini benimseyerek dönemin milliyetçi akımlarına eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Bu çalışmanın amacı, Babanzâde Ahmed Naim’in *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilü’r-Reşâd* ve *İkdâm* gibi süreli yayınlarda kaleme aldığı yazılar çerçevesinde Ehl-i Sünnet anlayışına dair görüşlerini ortaya koymaktır. Özellikle *Sırât-ı Müstakîm*’de yayımlanan “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)”, ile “Akîde-i Ehl-i Sünnet’in Mücmelen Beyânı” başlıklı makalelerinde Babanzâde, Ehl-i Sünnet inanç sistemini aklî ve ilmî temellerle açıklamaya gayret etmiş; klasik kelâm mirasını muhafaza ederken modern dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek sistematik bir yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda, Ehl-i Sünnet akaidinin temel esaslarını ele almış ve inançların rasyonel temellendirilmesine özel bir önem atfetmiştir. Sonuç olarak, Babanzâde Ahmed Naim’in, Ehl-i Sünnet inanç sistemini benimseyen ve akıl ile nakli uzlaştırmaya çalışan bir düşünür kimliği taşıdığı görülmektedir. İnanç esaslarını delil ve akla dayalı olarak temellendirme çabası, dinî meselelerde Kur’an ve Sünnet’i esas alma yaklaşımı, itikadî konularda Ehl-i Sünnet çizgisi içinde kalma hassasiyeti onun düşünsel yönelimlerinin temel unsurlarını oluşturur. Ayrıca, “ehl-i kible tekfir edilemez” ilkesine bağlı kalarak bid’at ve mezhep taassubuna karşı mesafeli bir duruş sergilemiş; modernleşme sürecine toptan karşı çıkmamakla birlikte, İslâm’ın temel esaslarının muhafazasında Ehl-i Sünnet düşüncesinin önemini vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri, Ehl-i Sünnet, Babanzâde Ahmed Naim, Sebilürreşâd.

Abstract

The concept of *Ahl al-Sunnah* refers to the community that follows the religious understanding of the Prophet Muhammad and his companions. Although the term *Ahl al-Sunnah* is not found in early hadith literature, the concepts of *sunnah* and *jama‘ah* are frequently encountered during

this period. The term *Sunni* began to be used starting from the 4th century AH, and in some sources, the origin of this term is attributed to Hasan al-Basri. Abū Ḥanīfa made significant contributions to the formation of the Ahl al-Sunnah tradition, and this understanding gained a systematic structure through the Ash‘arī and Māturīdī schools, receiving widespread acceptance in the Islamic world. Babanzâde Ahmed Naim, who lived during the late Ottoman period and the early years of the Republic, was one of the prominent figures who defended the thought of *Ahl al-Sunnah*. Known for his roles as a professor, translator, and intellectual, Babanzâde defended *Ahl al-Sunnah* creed particularly in his religious and intellectual writings published in journals such as *Sırât-ı Müstakîm* and *Sebîlürreşâd*; he adopted the idea of Islamism and took a critical stance towards the nationalist movements of the period. The aim of this study is to reveal Babanzâde Ahmed Naim’s views on the understanding of *Ahl al-Sunnah*, based on his writings published in periodicals such as *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlû’r-Reşâd*, and *İkdâm*. In particular, in his articles published in *Sırât-ı Müstakîm* titled “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)” and “Akîde-i Ehl-i Sünnet’in Mücmelen Beyânı”, Babanzâde endeavored to explain the *Ahl al-Sunnah* belief system on rational and scholarly grounds; while preserving the classical *kalâm* heritage, he adopted a systematic approach capable of responding to the needs of the modern period. In this context, he addressed the fundamental principles of *Ahl al-Sunnah* creed and placed particular emphasis on the rational grounding of beliefs. In conclusion, it is evident that Babanzâde Ahmed Naim was a thinker who adopted the *Ahl al-Sunnah* belief system and sought to reconcile reason and transmitted knowledge. His effort to ground matters of faith on evidence and reason, his approach of taking the Qur’an and the Sunnah as the basis in religious issues, and his sensitivity to remain within the framework of *Ahl al-Sunnah* in theological matters constitute the main elements of his intellectual orientation. Furthermore, by adhering to the principle that “those who face the qibla cannot be declared unbelievers,” he maintained a distant stance toward *bid‘ah* and sectarian bigotry; while not opposing the process of modernization entirely, he emphasized the importance of *Ahl al-Sunnah* thought in preserving the fundamental principles of Islam.

Keywords: Islamic Sects, Ahl al-Sunnah, Babanzâde Ahmed Naim, Sebîlürreşâd.

1. GİRİŞ

Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber ile ashabının dinin temel konularında izlediği yolu benimseyenleri ifade eden bir kavramdır. Sözlükte ise “manevî alanda izlenen yolu benimseyenler” anlamına gelir. Bu ifade, aslında ehl-i sünnet ve’l-cemaat tamlamasının kısaltılmış hâlidir. Buradaki sünnet, Hz. Peygamber’in İslâm dinini anlama ve uygulama biçimini ifade eder. Cemaat ise her dönemdeki Müslümanların çoğunluğunu ifade etmekle birlikte, daha çok İslâm’ı inanç, ibadet, hukuk ve ahlâk yönleriyle bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran sahabe topluluğu anlamında kullanılır.¹

Erken dönem hadis kaynaklarında Ehl-i Sünnet ifadesine rastlanılmamakta, ancak bu kaynaklarda “sünnet” ve “cemaat” kelimeleri yer almaktadır. Ehl-i sünnet anlayışına bağlı olanlara, “sağlam ve doğru inancı benimseyenler” anlamında “Sünnî” denir. “Sünnî” teriminin ilk kez hicrî IV. yüzyılda kullanılmaya başlandığı öne sürülmekle birlikte² bu tabirin ilk defa Hasan-ı Basrî tarafından kullanıldığı da belirtilmektedir.³ Ehl-i Sünnet akaidinin oluşumunda en önemli etkiye sahip âlim Ebû Hanîfe’dir.⁴ Daha sonraki yıllarda, Sünnî kelâm anlayışı

¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/525-530 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1994), 10/525.

² William Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, trc. Ethem Ruhi Fiğlalı, (Ankara: Umran Yayınları 1981), 338.

³ Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/525.

⁴ Geniş bilgi için bk. Hilmi Demir, “Ehl-i Sünnet’in Kurucu Öznesi Olarak Ebû Hanîfe”, *Devirleri Aydınlatan Meş’ale: İmâm-ı A’zam Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı 28-30 Nisan 2015*, (Eskişehir, 2015), 71-77.

Eş'arîyye ve Mâtürîdiyye ekollerinin ortaya çıkışıyla birlikte güç kazanmış; hicrî IV-V. yüzyıllardan itibaren İslâm dünyasının birçok bölgesinde ana mezhep haline gelmiştir. Bu süreçte, hem âlimler zümresi hem de geniş halk kitlesi Ehl-i Sünnet anlayışını benimsemiştir.⁵

Babanzâde Ahmed Naim (ö. 1934), Irak kökenli Babanzâdeler ailesine mensup olup Osmanlı devlet adamlarından Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık etmiş; bu süreçte müderris, mütercim ve mütefekkir kimlikleriyle öne çıkmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine hâkimiyetiyle tanınan Ahmed Naim, özellikle bu dillerden yaptığı çevirilerle bilinmektedir. Din, felsefe, kelâm ve ahlak alanlarında eserler kaleme almış; medrese geleneği ile modern ilimlere vâkıf bir isim olarak dikkat çekmiştir. Başta *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilürreşâd* olmak üzere *Malûmat*, *İttifak* ve *İkdâm* gibi gazete ve dergilerde dinî ve fikrî yazılar yayımlamış; İslâmcılık düşüncesini benimseyerek milliyetçilik akımlarına karşı eleştirel bir tutum sergilemiştir. Dinî düşünce, ahlak ve modernleşme tartışmalarında Ehl-i Sünnet geleneğine bağlı bir yaklaşım benimsemiştir. 1934 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁶

Bu çalışmada, Babanzâde Ahmed Naim'in *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilürreşâd* dergisinde ve *İkdâm* gazetesinde yayımlanan makaleleri ile diğer eserlerinde Ehl-i Sünnet inancı ele alınmıştır. Eserleri ile dergilerde yayımlanan yazıları çerçevesinde Ehl-i Sünnet anlayışına dair düşünsel yaklaşımları; inanç esasları alanında Ehl-i Sünnet anlayışı, siyaset ve devlet anlayışında Ehl-i Sünnet çizgisi ile fikhî yorumda Ehl-i Sünnet anlayışı olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

2. EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞINA DAİR DÜŞÜNSEL YAKLAŞIMI

2. 1. İnanç Esasları (İtikad) Alanında Ehl-i Sünnet Anlayışı

Babanzâde Ahmed Naim, *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde yayımlanan “İlm-i Tevhid'in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba'd)” adlı makalesinde İslâm coğrafyasının genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan inanç farklılıklarının ve bid'atlerin kelâm ilminin doğuşuna zemin hazırladığını belirtir. Kader, kazâ ve Kur'an'ın mahlûk oluşu gibi tartışmalarla birlikte Antik Yunan felsefesinin etkisi, fikrî karmaşalara yol açmıştır. Bu bağlamda kelâm, ilmî bir savunma disiplini olarak şekillenmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri, Kur'an ve Sünnet'e dayanarak görüş ayrılıklarına karşı mücadele etmiş; hem inanç sisteminin korunmasında hem de İslâm düşüncesinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Ahmed Naim, Ehl-i Sünnet âlimlerini Allah'ın yardım meleği gibi yönlendirdiğine ve onlara minnettarlık duyulması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁷

Ahmed Naim, kelâm ilmi olarak adlandırılan itikadî eserlerin İslâm'ın ilk dönemlerinden sonra ortaya çıktığını belirtmiştir. Ona göre, Peygamber ve sahabe döneminin sona ermesiyle birlikte Mu'tezile, Mürcie, Kerrâmiye, Bâtîniyye gibi çeşitli fırak-ı dâlle ortaya çıkmıştır. Ahmed Naim, Ehl-i Sünnet dışındaki bu oluşumları “fırak-ı dâlle” yani sapkın fırkalar olarak değerlendirmiş ve kelâm ilminin bu fırkalara karşı bir reddiye mahiyetinde teşekkül ettiğini ifade etmiştir. Fırkaların çoğalması ve delillendirme biçimlerinin zamanla değişmesiyle birlikte, Ehl-i Sünnet âlimlerinin ilmî gayretlerini sürdürdüğünü ve bu doğrultuda fırak-ı dâllenin etkisiz hâle getirildiğini dile getirerek Ehl-i Sünnet çizgisini savunmuştur.⁸ Ahmed Naim, Ehl-i kibleyi

⁵ Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/526-527.

⁶ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Hansu, *Secdede Biten Bir Ömür Babanzâde Ahmet Naim* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 15-48; İsmail Kara, “Rûsûh ve İstikamet Sahibi Bir Zat Babanzâde Ahmet Naim Bey'in Hayatı ve Eserleri”, *Babanzâde Ahmed Naim: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, ed. M. Cüneyt Kaya-İsmail Kara, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 2018), 15-37, İsmail Lütfi Çakan, “Babanzâde Ahmed Naim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4/375-376, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/375.

⁷ Babanzâde Ahmed Naim, “İlm-i Tevhid'in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba'd)”, *Sırât-ı Müstakîm*, 1/4, (4 Eylül 1324), 56.

⁸ Babanzâde Ahmed Naim, “Muhtaç Olduğumuz Âsâr-ı Diniye”, *İkdâm*, 1947 (1 Şaban 1317/22 Teşrîn-i Sâni-i Rûmî 1315/4 Kânûn-ı Evvel-i Efrencî 1899), 3.

tekfir etmeme ilkesini temel bir esas olarak benimsemiş ve bu konuda Ehl-i Sünnet çizgisini takip etmiştir. Aynı zamanda da “Fırak-ı dâlle” olarak nitelendirilen grupları tekfir etmemiştir.⁹ Bu doğrultuda, hakkında şer‘î bir tekfir gerekçesi bulunmayan Mu‘tezile mezhebini de İslâm dairesi dışında değerlendirmemiştir. Yalnızca bazı meselelerde Ehl-i Sünnet’in genel görüşüne muhalif olduğunu belirtmiş ve Mu‘tezileyi İslâm fırkaları içinde görmüştür.¹⁰

Ehl- Sünnet mensuplarını fırka-i nâciye¹¹ olarak niteleyen Ahmed Naim, hakikat uğrunda verdikleri son derece zorlu mücadelelerle öne çıkan Ehl-i Sünnet âlimlerinin, Ebû Mansûr Mâtürîdî (ö. 333/944) ile Ebû’l-Hasan Eş’arî (ö. 324/935-36) olduğuna vurgu yapmıştır. Ehl-i Sünnet’in, amelde Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine ayrıldığı gibi itikatta da Mâtürîdîlik ve Eş’arîlik mezheplerine ayrıldığını belirterek dört mezhep arasındaki görüş farklılıklarının yüzeysel olduğunu ve hepsinin de hak mezhep kabul edildiği gibi Eş’arîlik ile Mâtürîdîlik arasındaki farkların da çok küçük ve yüzeysel olduğuna dikkat çekmiş ve itikatta her iki mezhebin de hak olduğunu vurgulamıştır. O, bu konuda şu ifadelerle yer vermiştir: “Hakikat uğruna son derece zorlu mücadeleleriyle ün kazanmış Ehl-i Sünnet âlimlerinin en önde gelen ve en tanınmış olanları Şeyh Ebu Mansur Mâtürîdî ile Şeyh Ebu’l-Hasen Eş’arî’dir. Ehl-i Sünnet mensupları nasıl ki amelî konularda Hanefî, Şafiî, Maliki ve Hanbeli mezheplerine ayrılıyorsa, inanç konularında da Mâtürîdîlik ve Eş’arîlik mezheplerine ayrılırlar. Dört mezhep arasındaki farklılıklar nasıl yüzeysel olup hepsi de doğru kabul ediliyorsa, Mâtürîdîlik ile Eş’arîlik arasındaki farklılıklar da çok küçük ve yüzeyseldir. Her ikisi de hak’tır.”¹²

Ahmed Naim, Ebû’l-Hasan Eş’arî’den sonra gelen Ebû Bekir Bâkılânî (ö. 403/1013), Ebû İshâk İsferâînî (ö. 418/1027), İmâmü’l-Harameyn el Cüheyânî (ö. 478/1085), İmam Gazâlî (ö. 505/1111) ve Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) gibi her biri kendi toplumunun övünç kaynağı olan büyük âlimlerin, Ehl-i Sünnet mezhebini desteklediğini ve onlar sayesinde iki asır içinde sapkın fırkalara taraftarlarının sayısının dikkate alınmayacak ölçüde azalttıklarına işaret etmiştir.¹³

Ahmed Naim, Kur’an, Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn neslinin icmâi ile Ehl-i Sünnet’e mensup kelâm âlimlerinin delil ve açıklamalarına dayanarak İslâm dini konusundaki inancını şu şekilde ifade etmektedir: İslâm, tevhid esasına dayanan bir dindir ve vazettiği temel ilkelerde ayrılığa yol açacak herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Bu dinin en güçlü dayanağı ise nakildir. Ona göre, bu temel dışında kalan inanç ve anlayışlar, şeytanî aldatmalardan ibarettir.¹⁴ Ona göre, İslâm mezhepleri tarihinde fırkalar, bir yandan kendi düşüncelerini savunurken, diğer yandan muhaliflerini susturmaya ve zaman zaman tekfire varan ithamlarla karalamaya yönelmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet’in bu konudaki mutedil, hoşgörülü ve kuşatıcı yaklaşımı dikkat çekicidir. Ahmed Naim’in konuya ilişkin tutumu da bu çerçevededir. Zira o, mezhepler arasında tartışılan meselelerin esasen iman-küfür meselesi olmadığını; dolayısıyla muhalif fırkaların din inkârcısı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁵

Ona göre, görüş ayrılıkları temelde dinin inanç esaslarına dair Kur’an ayetleri ile Hz. Peygamber’in hadislerinin nasıl anlaşılması gerektiği ve bunların akılla nasıl uyumlu hâle getirileceği konusundaki farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Ehl-i Sünnet dışındaki bazı fırka ve mezheplerin, özellikle itikadî meselelerde Kur’an ve hadisleri yorumlama biçimleri,

⁹Ehl-i Sünnet’in tekfir anlayışı ile ilgili geniş malumat için bk. Hilmi Karaağaç, “Ehl-i Sünnet’e Göre Tekfir Problematigi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2013), 163-186.

¹⁰ Babanzâde Ahmed Naim, “Muhtaç Olduğumuz Âsâr-ı Diniye”, *İkdâm*, 1947 (1 Şaban 1317/22 Teşrin-i Sâni-i Rûmî 1315/4 Kânûn-ı Evvel-i Efrencî 1899), 3.

¹¹ 73 fırka hadisini kabul eden Sünnî müelliflere göre fırka-i nâciye Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’tır. Bk. Kadir Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (2005), 153.

¹² Babanzâde Ahmed Naim, “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)”, *Sırât-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 1324), 56.

¹³ Babanzâde Ahmed Naim, “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)”, *Sırât-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 1324), 56.

¹⁴ Babanzâde Ahmed Naim, “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)”, *Sırât-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 1324), 56.

¹⁵ Babanzâde Ahmed Naim, “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)”, *Sırât-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 1324), 56; Hilmi Kemal Altun, “Babanzâde Ahmed Naim’in Ele Aldığı Kelâmî Problemler”, *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (Mart 2021), 388.

akla dayalı çeşitli farklılıklara dayanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu gruplar ibadetlerle ilgili dinî yükümlülükleri inkâr etmeyerek Hz. Peygamber'in getirdiği mesajı genel anlamda kabul etmişlerdir. Ona göre bu durum dikkate alındığında, Ehl-i Sünnet söz konusu fırkaları tekfir etmemiş; ancak onları “dalâlet ehli” yani doğru yoldan sapmış gruplar olarak değerlendirmiştir.¹⁶

Ahmed Naim, “*Akîde-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyânı*” başlıklı makalelerinde, itikadî meselelerde Ehl-i Sünnet'i esas almış; Allah'ın zâtı ve sıfatları konusunu da bu mezhep çerçevesinde ele almıştır. Ona göre, kâinatın varlığı, tek ve benzersiz bir yaratıcının mevcudiyetine delalet etmektedir. Allah, varlığı zâtından olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan mutlak bir varlıktır. Ne madde ne de cisimdir; zaman ve mekânla sınırlı değildir. Cevher veya araz gibi yaratılmış kategorilerle nitelendirilemez. O'na benzer hiçbir varlık yoktur ve insan aklı O'nun zâtını kuşatamaz. Allah, teşbih ve sınırlandırmalardan tamamen münezzehtir. Zâtı gibi sıfatları da mahlûkattan farklıdır; değişime uğramaz ve ezelidir.¹⁷ Bu ifadelerde Ahmed Naim'in, Ehl-i Sünnet kelâm geleneği doğrultusunda, Allah'ın sıfatları konusunda ne teşbihi ne de inkârı benimseyerek, sıfatların Allah'ın zatıyla kaim olduğunu kabul ettiği; haberî sıfatlarda ise tevil yerine tefvîzi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Naim, Ehl-i Sünnet akaidini geleneksel kelâmî mirasa dayalı ve sistematik bir yaklaşımla ele almıştır. Ölüm, kabir, âhiret ve ilâhî adalet gibi metafizik konuları Ehl-i Sünnet inancı doğrultusunda açıklamıştır. Ölümün ezelî takdirle gerçekleştiğini, rızkın artıp eksilmediğini belirtmiştir. Kabir sorgusu ve azabının ruh ve bedenle ilgili olduğunu ifade etmiş; yeniden diriliş, hesap ve ilâhî mizan gibi âhiret inancı unsurlarına özel önem vermiştir. Sırat Köprüsü'nün Cehennem üzerine kurulacağını, kâfir ve münafıkların geçemeyip Cehennem'e düşeceklerini, müminlerin ise ilâhî lütufla Cennet'e ulaşacaklarını aktarmıştır. Amel defterlerinin verilmesi, amellerin tartılması ve şefaât gibi konulara da Ehl-i Sünnet inancı çerçevesinde yer verdiği diğer hususlardandır.¹⁸

Ahmed Naim'in *İlmü'n-Nefs* adlı eserinin mülâhaza kısmında; kulun fiillerinin meydana gelişinde özgür iradenin yeri, kaza ve kaderin mahiyeti, tevekkül ile kaza ve kader arasındaki ilişki, Cebriyye mezhebinin görüşlerinin İslâm inancıyla uyuşup uyuşmadığı, risalet ve nübüvvetin öğüt ve vaazla ilişkisi gibi temel din felsefesi konularına ilişkin sorulara cevap arandığı görülmektedir. Bu konulara yaklaşımında Ahmed Naim'in Ehl-i Sünnet çizgisi doğrultusunda hareket ettiği, ayrıca Ehl-i Sünnet'in “Mezheb-i İcâb-ı Müsbet” olarak nitelendirilebileceğini ifade ettiği dikkat çekmektedir. Cebir konusundaki değerlendirmeleri çerçevesinde Fonsegrive ve Leibniz gibi Batılı düşünürleri eleştirmiş; dinin aklî temellerle izahı yönündeki yaklaşımı ise Mâtürîdî gelenekle düşünsel bir yakınlık taşıdığını ortaya koymaktadır.¹⁹

Kader ve insan özgürlüğü konularında Ehl-i Sünnet görüşünü benimseyen Ahmed Naim, kadere imanı metafizik bir konu olarak ele almış, kader ile insan özgürlüğü arasında bir denge bulunduğunu ifade etmiştir. Sorumluluğun, insanın cüz'î iradesine bağlı olduğunu vurgulamış; insanın tercihlerini bu irade ile yaptığını, ancak Allah'ın küllî iradesinin de bu süreçte etkili olduğunu belirtmiştir. Bu iki iradenin uyum içinde işlediğini savunarak, cüz'î iradenin insan özgürlüğünü temsil ettiğini ve sorumluluğun insana ait olduğunu dile getirmiştir.²⁰ Ahmed Naim'e göre, bir Müslüman hem kadere inanabilir hem de özgür iradesiyle yaptığı eylemlerden

¹⁶ Babanzâde Ahmed Naim, “İlm-i Tevhid'in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba'd)", *Sırat-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 1324), 56.

¹⁷ Babanzâde Ahmed Naim, “Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı-I", *Sırat-ı Müstakim*, 1/5, (11 Eylül 1324), 75.

¹⁸ Babanzâde Ahmed Naim, “Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı-II", *Sırat-ı Müstakim*, 1/7, (25 Eylül 1324), 101-102; Ayhan Çetin, “Babanzâde Ahmed Naim'de Kelâm'ın Bireysel ve Toplumsal Yansımaları”, Babanzâde Ahmed Naim (Ailesi ve İlmi Kişiliği), ed. İbrahim Özcoşar vd. (İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2022), 475.

¹⁹ Fatma Yıldız, *Babanzâde Ahmed Naim'in "İlmü'n-Nefs" Adlı Eserinin Tahlili ve Çeviri Yazısı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 4.

²⁰ Babanzâde Ahmed Naim, *Ahlak-ı İslâmiye Esasları*, (İstanbul: Amedi Matbaası, 1340), 36.

sorumlu tutulabilir. Bu nedenle kader inancı ile bireysel sorumluluk arasında dengeli bir ilişki kurulması gerektiğini vurgulamıştır.²¹

İslâm'da, insanın eylemlerini iradesi dışında ve zorunlu olarak yaptığı yönündeki Cebriyeci anlayışa yer verilmemektedir. Ahmed Naim'in bu tür görüşlere karşı Eş'arî mezhebinin kesb teorisine atıfta bulunmuştur. Bu teoriye göre, insanın cüz'î iradesi ile ilahi irade birbirinden ayrılır; insan, ilahi iradeye bağlı olmakla birlikte, kendi cüz'î iradesiyle tercih ve eylemde bulunur. Bu nedenle ahlaki sorumluluğa sahip bir varlık olarak kabul edilir. Ahlaki sorumluluğun temel şartlarından biri ise insanın özgür iradeye sahip olmasıdır. Bu bağlamda, cüz'î irade anlayışı, İslâm'daki kader inancı ile insan özgürlüğünü birlikte savunmayı mümkün kılan bir yaklaşım olarak görülmektedir.²² Dolayısıyla Ahmed Naim'in, Ehl-i Sünnet'in klasik yaklaşımına uygun olarak Allah'ın her şeyi ezelde bildiğini ve takdir ettiğini, buna rağmen kulun kendi iradesiyle fiillerinden sorumlu olduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Naim, Mu'tezile ve bazı modern filozofların insanın kendi fiillerini yarattığı görüşünde olduklarını; buna karşılık Cebriyye'nin insanın fiillerinde tamamen zorunlu ve iradesiz olduğunu savunduğunu belirtmiştir. Bu iki zıt görüşe karşılık, Ehl-i Sünnet âlimlerinin her iki yaklaşımı da reddederek, açık gerçeklere inanmanın zorunluluğunu vurguladıklarını ve bu doğrultuda aklın kabul edebileceği orta yolu benimsediklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda Ahmed Naim, kulun fiilleriyle ilgili olarak "Kulun irade ve ihtiyarıyla yaptığı her fiil Allah'ın fiilidir." ilkesini benimsemekte ve Ehl-i Sünnet'in bu yaklaşımını tercih etmektedir. Bu konuda en doğru yaklaşımın Ehl-i Sünnet mezhebinin orta yolu olduğunu kabul etmiştir.²³ Dolayısıyla Ahmed Naim'in Cebriye'nin cebir anlayışını ve Mu'tezile'nin mutlak özgürlük görüşünü reddettiği; bu iki uç arasında dengeyi "kesb" teorisine kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Ahmed Naim'e göre, Ehl-i Sünnet'in benimsediği tevekkül anlayışı, Müslümanlar tarafından doğru bir şekilde kavranılması gerekmektedir. Ona göre kaderin doğru anlaşılabilmesi, tevekkül kavramının doğru bir biçimde yorumlanmasına bağlıdır. Ahmed Naim, tevekkülün başlangıç noktasını insanın iradesi olarak görmektedir. Tevekkül, hiçbir şey yapmaksızın beklemek ya da atalete düşmek anlamına gelmez. Bilakis, her sebebin arkasında Allah'ın iradesi olduğunu bilerek çaba göstermek, başarı için gerekli tüm sebepleri yerine getirdikten sonra sonucu Allah'tan beklemek gerekir.²⁴

Yine Ahmed Naim, bilimsel gelişmelerin ve medeniyetin ilerlemesinin İslâm'ın hakikatini teyit ettiğini savunur. Ona göre, bilimin temel amacı eşyanın hakikatini araştırmaktır ve bu yönüyle İslâm ile bilim arasında bir çatışma değil, tam aksine bir uyum söz konusudur. Kur'an'ın bilimsel araştırmayı ve derin tefekkürü teşvik ettiğini vurgulayan Ahmed Naim, modern bilimsel keşifleri Kur'an'da yer alan hakikatlerin bir nevi tefsiri olarak değerlendirir. Bu çerçevede, İslâm'ı akıl, vicdan ve bilimle uyumlu; evrensel ve değişmez bir hakikat olarak konumlandırması, Ahmed Naim'in düşünsel yaklaşımının Mâtürîdî gelenekle uyumlu olduğunu göstermektedir. Ayrıca Onun bu yaklaşımını, Ehl-i Sünnet'in din-bilim ilişkisine dair klasik anlayışının, modern dönemde entelektüel bir zeminde yeniden inşası olarak yorumlamak mümkündür.²⁵

Ahmed Naim'in bazı konularda Mâtürîdî geleneğe uygun yorumları bulunsa da, mezhebî aidiyetine dair açık bir beyan mevcut değildir. Ancak kelâmî meselelere yaklaşımı ve atıfta

²¹ Babanzade Ahmed Naim, *Ahlak-ı İslâmiye Esasları*, 20-21.

²² Ömer Ceran, "Babanzâde Ahmed Naim'in Rasyonalist Ahlak Eleştirisi", Babanzâde Ahmed Naim (Ailesi ve İlmi Kişiliği), ed. İbrahim Özcoşar vd. (İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2022), 253.

²³ Ahmed Naim, *Mebâdi-i Felsefeden İlmü'n-Nefs*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332/1915), 444-446.

²⁴ Babanzade Ahmed Naim, *Mebadi-i Felsefeden İlmü'n-Nefs*, (İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1917), 446-448.

²⁵ Babanzâde Ahmed Naim, "Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı-IV", *Sirât-ı Müstakim*, 1/9, (9 Teşrinievvel 1324), 137-138; Ayrıca Babanzâde Ahmed Naim'in din-bilim ilişkisi hakkında görüşleri için bk. Altun, "Babanzâde Ahmed Naim'in Ele Aldığı Kelâmî Problemler", 386-388.

bulunduğu âlimler göz önünde bulundurulduğunda, Eş‘arî geleneğe yakın durduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin itikadî-amelî yönden mensup olduğu mezhebine dair bir ifadesine rastlanılmamaktadır. Mâtürîdîlik ve Eş‘arîliği Ehl-i Sünnet’in meşru temsilcileri olarak kabul etmekle birlikte, yalnızca Eş‘arî gelenekten gelen el-Cüveynî, el-İsferâyînî, el-Bâkılânî ve er-Râzî gibi kelâmcıları anması bu yönelimin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Eş‘arîlik ile Mâtürîdîlik arasında ayırt edici olan tekvîn sıfatına doğrudan değinmemesi ve bu sifata sübûtî sıfatlar arasında yer vermemesi, Eş‘arî eğilimini destekleyen bir diğer unsurdur. Fıkhi açıdan Şâfiî mezhebine mensup olması ve bu mezhebe mensup kişilerin genellikle Eş‘arî itikadını benimsemeleri de, Ahmed Naim’in mezhebî yöneliminin Eş‘arîlik olduğu sonucunu güçlendirmektedir.²⁶

Kısacası Ahmed Naim, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlürreşâd* dergisi ve *İkdâm* gazetesinde yayımlanan makaleleri ile diğer eserlerinde Ehl-i Sünnet’in iman, Allah’ın sıfatları, kader, nübüvvet, ahiret gibi temel inanç esaslarını ele almıştır. Bu çalışmalarında Ehl-i Sünnet’in temel itikadî esaslarını açıklamış; bu esasların akla ve ilme dayalı yönlerini vurgulamıştır. Geleneksel Sünnî kelâm anlayışını sürdürerek, döneminin düşünsel ihtiyaçlarına uygun bir inanç çerçevesi sunmuştur. Allah’ın zâtî ve sıfatları, kader, irade, âhiret gibi itikadî konuları Ehl-i Sünnet çizgisinde işlemiş; akıl, nakil ve ilim arasında denge gözetmiştir. Fırak-ı dâlleye karşı Ehl-i Sünnet’i savunmuş; Mâtürîdî ve Eş‘arîliği kabul etmiş, ancak Eş‘arî geleneğe daha yakın bir duruş sergilemiştir.

2. 2. Siyaset ve Devlet Anlayışında Ehl-i Sünnet Çizgisi

İmamet, hilâfet ya da devlet başkanlığı meselesi, İslâm düşünce tarihinin en erken ve en temel meselelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu konu, İslâm’ın ilk dönemlerine, Hz. Peygamber’in vefatının hemen sonrasına kadar uzanmakta ve Müslüman topluluklar arasında derin görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim hilâfet tartışmaları çerçevesinde ortaya çıkan bu ihtilâfın, Müslümanlar arasında meydana gelen ilk ciddi ayrılık olduğu görüşü, literatürde genel bir kabul görmüştür.²⁷

Ehl-i Sünnet âlimleri, hilâfet veya devlet başkanlığı meselesinde Râşid Halifelerin fazilet sırasının hilâfet sırasıyla örtüştüğünü ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklindeki sıralama, hem kelâmî hem de siyasî bakımdan Ehl-i Sünnet düşüncesinin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilmiştir.²⁸ Bu bağlamda, Şiî imamet anlayışını reddeden Ahmed Naim, Ehl-i Sünnet itikadını esas alarak Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi, peygamberlerden sonra en faziletli kimseler olarak kabul etmektedir. Diğer sahâbîler hakkında da olumlu bir kanaate sahiptir ve sahâbeye yönelik eleştiriyi veya küçümsemeyi itikadî bir sapma olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımı doğrultusunda, sahâbeye hem dünyevî hem de uhrevî bağlamda saygı ve hürmet gösterilmesini ilkesel bir tutum olarak benimsemektedir.²⁹

Yine Babanzâde Ahmed Naim, ister fitnelere karışsın ister karışmasın Sahâbenin tamamını, özellikle fitne dönemlerine dair rivayetlerde, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat âlimlerinin ittifakla kabul ettiği gibi, adil ve güvenilir kimseler olarak görmüştür.³⁰ Ehl-i Sünnet, fitnelere karışmış

²⁶ Altun, “Babanzâde Ahmed Naîm’in Ele Aldığı Kelâmî Problemler”, 388-389.

²⁷ Ebu’l-Hasan Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyin ve İhtilâfû’l-Musallîn*, nşr. Helmut Ritter, (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 3. Baskı, 1980), 39; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 148.

²⁸ Ebu’l Muîn en-Nesefî, *Tabsîratu’l Edille fî Usûli’d Dîn*, thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, 2 cilt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım 2004), 2/445-446; Bekir Topaloğlu, “Mâtürîdî (Kelama Dair Görüşleri)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 28/151-157 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/152.

²⁹ Babanzâde Ahmed Naim, “Akide-i Ehl-i Sünnet’in Mücmelen Beyanı-III”, *Sırât-ı Müstakîm*, 1/8, (2 Teşrinievvel 1324), 120; Ehl-i Sünnet’in Sahabe anlayışı hakkında bk. Yusuf Benli, “Ehl-i Sünnet Geleneğinde Sahâbe Algısı”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe: Sahâbe Kimliği ve Algısı, Tebliğ ve Müzâkereler, Tartışmalı İlmî Toplantı, 27-28 Nisan 2013* (Sakarya: Ensar Yayınları 2013), 401-442.

³⁰ Babanzâde Ahmed Naîm, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, (Mukaddime)*; (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlık Basımevi; 7. Baskı, 1982), 17.

olanlar da dahil olmak üzere sahâbeyi hüsn-i zan çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen Babanzâde Ahmed Naim de, sahâbeye olan bağlılığını, onların bizzat işittikleri veya bildikleri rivayetleri bilerek değiştirmeleri yahut tahrif etmeleri ihtimalini akla dahi getirmeyeceklerini vurgulayarak ortaya koymuştur.³¹

Babanzâde Ahmed Naim, imamların masumiyeti meselesinde Şîî anlayışa katılmayarak Ehl-i Sünnet'in görüşlerini savunmuştur. Şîîliğin, imamların hata yapmadığına yani masumiyetine dair inancına karşı çıkarak, Hz. Peygamber dışında masum bir imamın bulunmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle, Şîî mezhebinin imamların masumiyeti yönündeki görüşünün Ehl-i Sünnet açısından bağlayıcı olmadığını belirtmiş ve bu konunun daha fazla tartışılmasına gerek görmemiştir.³²

İslâm hukukunda devlete ve yöneticilere itaatin sınırlarını ele alan Ahmed Naim, Allah'ın kıyamete kadar geçerli kıldığı hükümlerin yöneticiler tarafından keyfi biçimde değiştirilip kaldırılamayacağını; helalin haram, haramın ise helal kılınamayacağını ifade ederek bu konuda Ehl-i Sünnet görüşlerini savunmuştur. Ayrıca, imamların masumiyetine inanan Şîî mezhebine göre dahi imamların böyle bir "hüküm değiştirme" yetkisine sahip olmadığını belirtmiştir.³³

Ahmed Naim'in tespitlerine göre İslâm dininin yücelten durumlardan birinin de Ehl-i Sünnet'in, bu kadar çok düşman karşısında elde ettiği üstünlüğün, kılıç ve silah gücüyle değil de açık ve kesin delillerle sağlanmış olmasıdır. Bu yönüyle Kur'an'ın yöntemiyle de uyum içinde olduğundan, diğer fırkalara karşı üstünlüğünü ortaya koymuştur.³⁴

İslâm toplumunda üst düzey yöneticileri ve toplumsal otorite sahibi kimseleri ifade eden "ülû'l-emr" tabiri çerçevesinde, yöneticilere itaatin sınırlarını belirleyen Ahmed Naim, bu itaati Allah ve Resûl'ün emirlerine aykırı olmamak kaydıyla gerekli görmektedir. Ayet ve hadislerden delillerle ülü'l-emr'e itaat edilmesi gerektiğini vurgulayan Ahmed Naim, halifelere yönelik itaati de bu çerçevede değerlendirmiştir. Ona göre, halifelerin Allah ve Resûl'ünün yolunda karar vermeleri durumunda itaat vaciptir; ancak bu ilahî ölçülere aykırı kararlar söz konusu olduğunda, onlara itaat edilmesi mümkün değildir.³⁵ Dolayısıyla Ahmed Naim'in ülü'l-emr konusundaki yaklaşımı, Ehl-i Sünnet'in bu konudaki genel görüşleriyle örtüşmektedir. Ehl-i Sünnet âlimleri de Kur'an'da geçen "ülû'l-emr" ifadesini ve hadis kaynaklarında yer alan halife, imam ve emir kavramlarını yöneticiler olarak yorumlamış; bu çerçevede yöneticilere itaati tanımlamış ve itaatin, Allah ve Resûl'ünün emirlerine aykırı olmaması şartıyla geçerli olduğunu belirtmişlerdir.³⁶ Genel ilke olarak yöneticilere itaat vacip kabul edilmiştir. Ancak yöneticiler tarafından Allah'a isyan anlamı taşıyan bir emir verilmesi durumunda, ona itaatin söz konusu olamayacağı belirtilmiştir.³⁷

İslâm, ruhban sınıfının otoritesini reddettiği gibi, tamamen beşerî bir iradeye dayalı yönetim biçimini de kabul etmemektedir. Bu çerçevede Ahmed Naim, İslâm'da "ülû'l-emr"e, yani halifeye itaatin ve ona bağlılığın dinî bir yükümlülük olduğunu ifade etmekte; siyâsî otoritenin meşruiyetinin ise ilahî kaynaklı olması gerektiğini dile getirmektedir.³⁸

³¹ Babanzâde Ahmed Naim, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, 20-21.

³² Babanzâde Ahmed Naim, "Müdâfaât-ı Dîniyye Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet'de men' Olunabilir mi imiş? Mansûrîzâde Sa'id Beyefendi'ye", *Sebilü'r-Reşad*, 12/298 (15 Mayıs 1329), 218.

³³ Babanzâde Ahmed Naim, "Müdâfaât-ı Dîniyye Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet'de men' Olunabilir mi imiş?", 220.

³⁴ Babanzâde Ahmed Naim, "İlm-i Tevhid'in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba'd)", *Sırat-ı Müstakim*, 1/4 (4 Eylül 1324), 56.

³⁵ Babanzâde Ahmed Naim, "Müdâfaât-ı Dîniyye Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet'de men' Olunabilir mi imiş?", 217-221.

³⁶ Ülü'l-emr konusunda geniş bilgi için bk. Mehmet Taşdelen, "İmam Mâtürîdî'de Ülü'l-Emr Kavramı", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2021), 355-383; Ayrıca bk. Musa Turşak, "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l-Emre İtaatın Mahiyeti", *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Ocak/January 2022), 325-347.

³⁷ Talip Türcan, "Ülü'l-Emr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/295-297 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/295.

³⁸ Babanzâde Ahmed Naim, "Bizde Din ve Devlet", *Sebilürreşad*, 15/380 (28 Teşrin-i Sâni 1334/23 Safer 1337), 293-294.

Ahmed Naim, “din ayrı, devlet ayrı” anlayışını İslâm’a aykırı görmekte; dinin üstünlüğünü esas alarak, devletin dinî hükümlerin sınırlarını aşamayacağını ve halifenin şeriatı değiştirmeye yetkisine sahip olmadığını ifade etmektedir. Bu yaklaşımı, Ehl-i Sünnet’in klasik siyaset anlayışıyla paralellik arz etmektedir.³⁹

Kısacası imamet, hilâfet ve devlet başkanlığı, İslâm’ın erken döneminden itibaren önemli ve tartışmalı konular arasında yer almıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri, Râşid Halifelerin fazilet sırasının hilâfet sırasıyla örtüştüğünü benimsemiş; Ahmed Naim de Ehl-i Sünnet âlimleri gibi Şîî imamet anlayışını reddederek, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin hilafet sıralamasını fazilet sıralaması olarak görmüştür. Sahâbeye yönelik eleştirileri itikadî sapma saymış ve saygıyı ilke edinmiştir. İmamların masumiyeti konusunda yalnızca Hz. Peygamber’in masumiyetini kabul etmiş, yöneticilere ise Allah ve Resûl’ün emirlerine aykırı olmadıkça itaatın vacip olduğunu, keyfî hüküm değişikliklerinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ehl-i Sünnet’in üstünlüğünün delillere dayandığını, “ülü’l-emr”e itaatın ilahî ölçülere bağlı olduğunu savunmuş; din ve devletin ayrılığını reddederek, devletin dinî sınırları aşamayacağını vurgulamıştır.

2. 3. Fıkḥî Yorumda Ehl-i Sünnet Anlayışı

Mezheplerin oluşumunu içtihadın bir sonucu olarak gören Ahmed Naim, şer’î konularda, Ehl-i Sünnet’in dört fıkḥî mezhebinden Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerini esas alarak bu mezheplere bağlı kalmıştır.⁴⁰ Yine Fıkḥî meselelerle ilgili olarak Ahmed Naim, İsmail Hakkı Bey’in “Usûl-i Hazerî”, “el-Müntehâ”, “Muhtasar el-Müntehâ”, “Müsellemü’s-Sübût” ve “el-Mustasfâ” gibi eserlerde yer alan bazı görüşlerin Mu‘tezile’ye ait olmasına rağmen, bunları Hanefî ve Şâfiî fakihlerine nispet etmesini doğru bulmamaktadır. Bu yaklaşımı, Ahmed Naim’in Ehl-i Sünnet bakış açısını benimsediğini ortaya koymaktadır.⁴¹ Yani Ahmed Naim bir kısım fıkḥ kitaplarındaki görüşlerin Mu‘tezile’ye ait olmasına rağmen Ehl-i Sünnet’e nispet edilmesine karşı çıkar. Ehl-i Sünnet dışı yorumların Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fıkḥına sızmasına karşı hassasiyet göstererek Şer’î konularda bu mezheplerin dışına çıkmadığı anlaşılmaktadır.

Taaddüd-i zevcât konusunun dinî bir hüviyet taşıdığını ifade eden Babanzâde Ahmed Naim’e göre, bu mesele dinî-hukukî bir mahiyet arz etmektedir. Bu sebeple, söz konusu meselenin usûl-i fıkḥın kadim yöntemi olan edille-i şer’iyye hiyerarşisi çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Babanzâde’nin özellikle vurguladığı üzere, dinî meselelerin çözümünde Ehl-i Sünnet’in fıkḥî mezhepleri ve müctehid imamları tarafından ortaya konulan ve kabul edilen metodolojik yaklaşımların esas alınması gereklidir.⁴²

Aslî deliller; kitap, sünnet, icmâ ve kıyâs gibi dinî hükümlerin üzerine bina edildiği, “edille-i erba‘a” olarak da anılan ve üzerinde ittifak edilen kaynaklardır. Bu delillere genel anlamda edille-i şer’iyye, yani şer’î deliller denilmektedir. Ehl-i Sünnet fukahası, bu delilleri fıkḥ usulü çerçevesinde geçerli yöntemler olarak benimsemiştir.⁴³ Bu bağlamda Babanzâde Ahmed Naim, kitap, sünnet, icmâ ve kıyas ile kesinliği ortaya konmuş bir meseleyi, Mansûrîzâde’nin yanlış değerlendirmesine karşı savunmuş; Ehl-i Sünnet fukahasının metodunu esas alarak bu

³⁹ Ahmed Naim, “Bizde Din ve Devlet”, *Sebilürreşad*, 15/380 (28 Teşrîn-i Sâni 1334/23 Safer 1337), 294-295

⁴⁰ Babanzâde Ahmed Naim, “Müdâfaât-ı Diniyye Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet’de men’ Olunabilir mi imiş?”, 220.

⁴¹ Babanzâde Ahmed Naim, “Taaddüd-i Zevcat: Müdafaat-ı Diniyye, Li’l-Batıl Savle Summe Yedmahil, Yine Mansurizade Said Beyefendi’ye”, *Sebilü’r-Reşad*, 12/304 (26 Haziran 1330)), 310-311.

⁴² Bu konuda geniş bilgi için bk. Yavuz Gönan, “Taaddüd-i Zevcât Bağlamında Babanzâde’nin Mansûrîzâde’ye Usul Açısından Yönelttiği Eleştiriler”, *Kocatepe İslâmî İlimler Dergisi*, 7/1 (Haziran 2024), 238-256.

⁴³ Bk. Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal li Dirâseti’ş-Şeriatil-İslâmiyye*, (Bağdat: Mektebetul-l-Kuds-Muessesetu’r-Risale, 1969), 184-195; Abdülvehhab Hallaf, *İlmü Usulil-Fıkḥ*, (Kuveyt: Darul-Kalem, 1970), 20-21; Ali Bardakoğlu, “Delil (Fıkḥ)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9/138-140 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/139.

yaklaşımı eleştirmiştir.⁴⁴ Diğer taraftan Ehl-i Sünnet'in fikhî mezheplerine bağlı kalan ancak mezhep taassubu gözetmeyen Ahmed Naim, içtihad kapısının kapanmadığını belirtmiştir.

Kısacası Kur'an ve Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı kalan Ahmed Naim, hüküm çıkarımında nasların zahirine bağlı kalmıştır. O, şer'î konularda Ehl-i Sünnet'in dört fikhî mezhebini esas almış; bu mezheplerin dışındaki görüşlerin Ehl-i Sünnet'e nispet edilmesine karşı çıkmıştır. Fıkıh kitaplarında yer alan bazı Mu'tezilî görüşlerin Hanefî veya Şâfiî fakihlerine atfedilmesini doğru bulmamıştır. Taaddüd-i zevcât gibi dinî-hukukî meselelerin edille-i şer'îye hiyerarşisiyle, yani kitap, sünnet, icmâ ve kıyas çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunmuş; Ehl-i Sünnet fukahasının metodunu esas alarak bu doğrultuda görüş bildirmiştir.

3. SONUÇ

Babanzâde Ahmed Naim, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ehl-i Sünnet çizgisini benimseyen önemli bir İslâm düşünürüdür. Kelâm ilminde Ehl-i Sünnet inancını savunmayı ve fırak-ı dâlleye karşı müdafaayı temel almıştır. Mâtürîdîlik ve Eş'arîliği hak mezhep olarak kabul etmekle birlikte Eş'arî geleneğe daha yakın durmuştur. İnanç, akıl ve bilimi uzlaştıran mutedil bir yaklaşım sergilemiş, diğer fırkaları İslâm dışı saymaktan kaçınmış ancak onları "dalâlet ehli" olarak değerlendirmiştir.

İmamet, hilâfet ve siyaset konularında Ehl-i Sünnet'in klasik itikadî ve siyasî perspektifine bağlı kalmış; Şîî imamet doktrinini reddetmiş, sahâbeye saygıyı esas almış ve imamların masumiyetini yalnızca Hz. Peygamber'e has görmüştür. Yöneticilere itaatin, Allah ve Resûl'ün emirlerine uygunluğuna bağlı olduğunu belirtmiş, din ile devletin ayrılamayacağını ve devletin dinî sınırları aşamayacağını vurgulamıştır.

Fikhî meselelerde ise Ehl-i Sünnet'in dört ana mezhebine bağlı kalmış; şer'î hükümlerin temel kaynakları olan kitap, sünnet, icmâ ve kıyasın hiyerarşik metodunu esas almış ve Mu'tezilî görüşlerin Ehl-i Sünnet fikhına karıştırılmasına karşı eleştirel bir tutum takınmıştır.

Mezhebi taassuba ve bid'atlara karşı çıkmış, ancak bu tutumunu Ehl-i Sünnet dairesi içinde sürdürmüştür. Modernleşmeye karşı olmamakla birlikte, modern dünyada Müslümanların kimliğini koruyabilmesi ve İslâm'ın temel esaslarının zarar görmemesi için Ehl-i Sünnet düşüncesinin önemine vurgu yapmıştır.

4. KAYNAKÇA

Altun, Hilmi Kemal. "Babanzâde Ahmed Naim'in Ele Aldığı Kelâmî Problemler". Diyanet İlmi Dergi 57/1 (Mart 2021), 377-402.

Babanzâde Ahmed Nai. "Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı-III". Sırât-ı Müstakîm 1/8 (2 Teşrinievvel 1324), 120.

Babanzâde Ahmed Naim, "Taaddüd-i Zevcat: Müdafaat-ı Diniyye, Li'l-Batıl Savle Summe Yedmahil, Yine Mansurizade Said Beyefendi'ye". Sebilü'r-Reşâd 12/304 (26 Haziran 1330), 309-314.

Babanzâde Ahmed Naim. "Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı-I". Sırât-ı Müstakîm 1/5 (11 Eylül 1324), 75-76.

Babanzâde Ahmed Naim. "Akide-i Ehl-i Sünnet'in Mücmelen Beyanı-II". Sırât-ı Müstakîm 1/7 (25 Eylül 1324), 101-102.

⁴⁴ Babanzâde Ahmed Naim, "Taaddüd-i Zevcat: Müdafaat-ı Diniyye, Li'l-Batıl Savle Summe Yedmahil, Yine Mansurizade Said Beyefendi'ye", *Sebilü'r-Reşâd*, 12/304 (26 Haziran 1330), 310-311.

Babanzâde Ahmed Naim. “Akide-i Ehl-i Sünnet’in Mücmelen Beyanı-IV”. Sırât-ı Müstakîm 1/9 (9 Teşrinievvel 1324), 137-138.

Babanzâde Ahmed Naim. “Bizde Din ve Devlet”. Sebilürreşad 15/380 (28 Teşrîn-i Sâni 1334/23 Safer 1337); 293-295.

Babanzâde Ahmed Naim. “İlm-i Tevhid’in Tarifi, Suret-i Tedvini, Gayeti (Maba’d)”, Sırât-ı Müstakîm. 1/4 (4 Eylül 1324), 55-57.

Babanzâde Ahmed Naim. “Muhtaç Olduğumuz Âsâr-ı Diniye”. İkdâm 1947 (1 Şaban 1317/22 Teşrîn-i Sâni-i Rûmî 1315/4 Kânûn-ı Evvel-i Efrençî 1899)

Babanzâde Ahmed Naim. “Müdâfaât-ı Dîniyye Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet’de men’ Olunabilir mi imiş? Mansûrîzâde Sa’îd Beyefendi’ye”, Sebilü’r-Reşad, 12/298 (15 Mayıs 1329), 216-221.

Babanzade Ahmed Naim. Ahlak-ı İslâmiye Esasları. İstanbul: Amedi Matbaası, 1340.

Babanzâde Ahmed Naim. Mebâdî-i Felsefeden İlmü’n-Nefs. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332/1915.

Babanzâde Ahmed Naim. Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, (Mukaddime). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlık Basımevi; 7. Baskı, 1982.

Bardakoğlu, Ali. “Delil (Fıkıh)”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 9/138-140. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Benli, Yusuf. “Ehl-i Sünnet Geleneğinde Sahâbe Algısı”. İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe: Sahâbe Kimliği ve Algısı, Tebliğ ve Müzâkereler, Tartışmalı İlmî Toplantı, 27-28 Nisan 2013 Sakarya: Ensar Yayınları 2013.

Câbirî, Muhammed Âbid. Arap Aklının Oluşumu. çev. İbrahim Akbaba İstanbul: İz Yayınları, 1997.

Ceran, Ömer. “Babanzâde Ahmed Naim’in Rasyonalist Ahlak Eleştirisi”. Babanzâde Ahmed Naim (Ailesi ve İlmi Kişiliği). ed. İbrahim Özcoşar vd. İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2022.

Çakan, İsmail Lütü. “Babanzâde Ahmed Naim”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4/375-376. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991

Çetin, Ayhan. “Babanzâde Ahmed Naim’de Kelâm’ın Bireysel ve Toplumsal Yansımaları”. Babanzâde Ahmed Naim (Ailesi ve İlmi Kişiliği). ed. İbrahim Özcoşar vd. İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2022.

Demir, Hilmi. “Ehl-i Sünnet’in Kurucu Öznesi Olarak Ebû Hanîfe”. Devirleri Aydınlatan Meş’ale: İmâm-ı A’zam Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı 28-30 Nisan 2015, (Eskişehir, 2015), 71-77.

Eş’arî, Ebu’l-Hasan. Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn. nşr. Helmut Ritter, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 3. Baskı, 1980.

Gömbeyaz, Kadir. “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 14/2 (2005), 147-160.

Gönan, Yavuz. “Taaddüd-i Zevcât Bağlamında Babanzâde’nin Mansûrîzâde’ye Usul Açısından Yönelttiği Eleştiriler”. Kocatepe İslâmi İlimler Dergisi 7/1 (Haziran 2024), 238-256.

Hallaf, Abdülvehhab. İlmü Usulî'l-Fıkh. Kuveyt: Daru’l-Kalem, 1970.

Hansu, Hüseyin. Secdede Biten Bir Ömür Babanzâde Ahmet Naim. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.

Kara, İsmail. “Rûsûh ve İstikamet Sahibi Bir Zat Babanzâde Ahmet Naim Bey’in Hayatı ve Eserleri”. Babanzâde Ahmed Naîm: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri, ed. M. Cüneyt Kaya-İsmail Kara, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 2018.

Karaağaç, Hilmi. “Ehl-i Sünnet’e Göre Tekfir Problematigi”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 40 (2013), 163-186.

Nesefî, Ebu’l Muîn. Tabsıratu’l Edille fî Usûli’d Dîn, thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, 2 cilt Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım 2004.

Taşdelen, Mehmet. “İmam Mâtürîdî’de Ülü’l-Emr Kavramı”. Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 5/2 (2021), 355-383.

Topaloğlu, Bekir. “Mâtürîdî (Kelama Dair Görüşleri)”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 28/151-157. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Turşak, Musa. “Kur’an’da İtaat Kavramı ve Ulü’l-Emre İtaatın Mahiyeti”. İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi 8/1 (Ocak/January 2022) 325-347.

Türçan, Talip. “Ülü’l-Emr”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/295-297. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Watt, William Montgomery. İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri. trc. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara: Umran Yayınları 1981.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Sünnet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 10/525-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1994.

Yıldız, Fatma. Babanzâde Ahmed Naim’in “İlmü’n-Nefs” Adlı Eserinin Tahlili ve Çeviri Yazısı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Zeydan, Abdülkerim. el-Medhal li Dirâseti’ş-Şerîati’l-İslâmîyye. Bağdat: Mektebetu’l-Kuds-Muessesetu’r-Risale, 1969.

**WHY ARE DOCTORS MIGRATING FROM TURKEY?
HEKİMLER NİÇİN TÜRKİYE'DEN GÖÇ EDİYOR?**

Hatice YILDIRIM HAYKIR¹, Derya Fatma BİÇER²

¹**Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği, 0009-0001-2317-819X**

²**Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme
Bölümü, Üretim Yönetim ve Pazarlama, ORCID: 0000-0002-3359-1236**

Özet

Tarihi insanlık kadar eski olan göç kavramı; insanların birtakım nedenlerden dolayı mekân değiştirmeleri anlamına gelmektedir. Beyin göçü ise genel olarak üniversite mezunu ya da herhangi bir alanda üniversite derecesine denk bir tecrübe ve birikime sahip yüksek nitelikli bireylerin kendi ülkelerinden başka ülkelere yaptıkları göçü ifade eden bir kavramdır. Bir başka tanımlamada ise nitelikli iş gücü olma potansiyeli olan bireylerin doğup büyüdüğü ülkede arzu ettiği yaşama, çalışma ve eğitim alma imkânını bulamayıp, yeteneklerini ve potansiyelini gösterebileceği farklı bir ülkeye yerleşme ve o ülkeye sosyal, kültürel ve ekonomik olarak katkıda bulunması durumu olarak ifade edilmektedir. Hekim göçü özelinde değerlendirildiğinde tıp sektöründe çalışan hekimlerin sosyal, psikolojik ve ekonomik haklarına kavuşamaması, aşırı iş yükü, çalışma saatlerinin uzunluğu, hekim başına düşen hasta sayısının fazlalığı, verilen sağlık hizmetinin kalitesinin sürekli düşmesi, sağlıkta örgütlenme ve yönetimdeki zafiyetler, mobbing, gelecek kaygısı, konfor beklentisi, büyük şehirlerde konut problemi, küçük şehirlerinde sosyalleşme problemleri, homojen olmayan kültür, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının artması ve şiddetin cezasız kalması, kurumsal yozlaşma, sosyokültürel yapının bozulması ve emeğin takdir edilmemesi gibi pek çok neden hekimlerin göç etme niyetini arttırmaktadır. Nitekim hekimler yüksek refah standartlarında daha güvenli bir hayat sürdürmek istemektedirler. Başta ücret dengesizliği, olumsuz koşullar, güven problemi, siyasi baskı ya da otorite boşlukları, memnuniyetsizliğe yol açmakta ve hekimler bu olumsuzluklardan kurtulacaklarını düşündükleri ortamlara gitmek ve çalışmak istemektedirler. Son yıllarda ülkemizde artan hekim göçünün maliyeti artmakta ve hekim eksikliği sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde aksamalara neden olmaktadır. Yetiştirmesi uzun zaman alan ve maliyetli olan hekimlerin göçü ile boşalan sağlık çalışan açığı da kolaylıkla kapatılamamaktadır. Çünkü hekim ihtiyacı tüm toplumun sağlığı için gerekli olan bir işgücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak sağlık yönetimi perspektifinden durum değerlendirmesi yapıldığında sağlığın beşerî sermayesi olan hekimlerin kendi ülkelerine hizmet etme motivasyonlarının artırılması ve göç etme niyetlerinin ortadan kaldırılabilmesi için yukarıda bahsi geçen sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Aksi halde sağlık hizmetlerinin sunumunda nitelikli personel eksikliğinin bedeli ağır olacaktır.

Anahtar kelimeler: Hekim Göçü, Göç Etme Niyeti, Sağlık Yönetimi

Abstract

The concept of migration, as old as humanity itself, refers to people moving from one country to another for various reasons. Brain drain on the other hand, generally refers to the migration

of highly qualified individuals, either university graduates or those with the experience and knowledge equivalent to a university degree in any field, from their home country to another. Another definition describes it as the situation where individuals with the potential to become skilled workers, unable to find the living, working, and education opportunities they desire in their country of birth, move to a different country where they can demonstrate their talents and potential and contribute to that country socially, culturally, and economically. When considering physician migration specifically, many factors, including the lack of social, psychological, and economic rights of physicians working in the medical sector, excessive workload, long working hours, a high number of patients per physician, the continuous decline in the quality of healthcare services, weaknesses in healthcare organization and management, mobbing, future anxiety, expectations of comfort, housing problems in large cities, socialization problems in smaller cities, a non-homogeneous culture, increased violence against healthcare workers and impunity for violence, institutional corruption, the deterioration of the sociocultural structure, and a lack of appreciation for their labor, increase physicians' intention to migrate. Indeed, physicians desire a safer life with higher standards of well-being. Primarily, wage instability, adverse conditions, trust issues, political pressure, or authority gaps lead to dissatisfaction, and physicians seek to move and work in environments where they believe they will escape these negative conditions. The cost of physician migration, which has increased in our country in recent years, is increasing, and the physician shortage is causing disruptions in the delivery of healthcare services. The shortage of healthcare workers created by the migration of physicians, whose training is time-consuming and costly, cannot be easily filled. The need for physicians is a workforce essential to the health of the entire society. Consequently, when assessing the situation from a healthcare management perspective, the aforementioned problems must be addressed to increase the motivation of physicians, the human capital of healthcare, to serve their home countries and to eliminate their desire to emigrate. Otherwise, the cost of a shortage of qualified personnel in the delivery of healthcare services will be severe.

Keywords: Physician Migration, Intention to Migrate, Health Management

**OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY IN THE TRAINING AREAS OF
DRIVING INSTRUCTORS AT PRIVATE MOTOR VEHICLE DRIVER TRAINING
COURSES: THE CASE OF GAZİANTEP PROVINCE**

**ÖZEL MOTORLU TAŞIT SÜRÜCÜLERİ KURSLARINDA DİREKSİYON USTA
ÖĞRETİCİLERİNİN EĞİTİM ALANLARINDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ:
GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ**

Ekrem YEGİN¹, Fulya HARP ÇELİK²

**¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği
Anabilim Dalı, ORCID:0009-0007-7012-3478**

**²Dr. Öğretim Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı,
ORCID:0000-0003-1217-5951**

Özet

İşverenler ve çalışanlar için 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın kabul edilmesi ile çalışan sayısı fazla olan işverenler vicdani sorumluluk ya da kanun ve cezaların caydırıcılığından dolayı üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye çalışmışlardır. Çalışan sayısı az olan işverenlerde ise İş Sağlığı ve Güvenliği tedbirleri konusunda planlı ve programlı çalışma istenilen düzeyde değildir. Yapılan denetimler, iş güvenliği uzmanlarının daha profesyonel çalışmaya başlamaları, İş Sağlığı ve Güvenliği alanında yapılan akademik çalışmalar çalışan sayısı az olan iş yerlerinde de İş Sağlığı ve Güvenliği kültürünün oluşmasına neden olmaktadır. Çalışan sayısı az olan işyerleri arasında Özel Motorlu Taşıt Sürücüleri Kursları da bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının 2025 verilerine göre Türkiye’de 4.321 Motorlu Taşıt Sürücüleri Kursları bulunmaktadır. Bu kurslardan 123 tanesi Gaziantep İlinde hizmet vermektedir. Devlet kontrolünde aday sürücülere direksiyon eğitimi vererek trafiğe çıkmasına hazır hale getiren direksiyon usta öğreticileri Sürücü kurslarında önemli bileşenler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, Direksiyon Usta Öğreticilerinin çalışma alanı olan direksiyon eğitim alanlarında iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını değerlendirmek, çalışma ortamındaki güvenlik eksikliklerini belirlemek ve iyileştirici önerileri geliştirmektir. Bu çalışmada, iş sağlığı ve güvenliği alanında hazırlanmış tezlerden alınarak hazırlanan anket, çevrim içi uygulanması için hazırlanacak anket linki, katılımcılara sosyal medya kanalları üzerinden gönderilerek ankete katılmaları sağlanacaktır. Gaziantep’e bağlı ilçelerde her ilçeyi temsil eden tabakalar oluşturularak toplam usta öğretici sayısına oranla örneklem alınması sağlanarak temsil etme gücü artırılarak ilçeler arasında farklılıkların gözlemlenmesine olanak sağlanacaktır. Yapılan bu araştırma ile Gaziantep İlinde bulunan direksiyon usta öğreticilerinin çalışma ortamlarının iş sağlığı ve güvenliği açısından daha sağlıklı ve güvenli hale gelmesi ile Gaziantep ili dışındaki diğer illerde de görev yapan direksiyon usta öğreticilerinin de çalışma ortamlarının iş sağlığı ve güvenliği açısından daha sağlıklı ve güvenli hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep İli Örneği, Özel Motorlu Taşıt Sürücü Kursları, Direksiyon Usta Öğreticileri, Direksiyon Eğitim Alanları ve İş Sağlığı ve Güvenliği

Abstract

With the adoption of Law No. 6331 on Occupational Health and Safety, employers with a large number of employees have endeavoured to fulfil their responsibilities out of a sense of moral obligation or due to the deterrent effect of the law and penalties. However, employers with a small number of employees have not implemented occupational health and safety measures in a planned and systematic manner to the desired level. The inspections carried out, the more professional work of occupational safety experts, and academic studies in the field of occupational health and safety have contributed to the development of an occupational health and safety culture in workplaces with a small number of employees. Among these workplaces are private motor vehicle driver training courses. According to the Ministry of National Education's 2025 data, there are 4,321 Motor Vehicle Driver Training Courses in Turkey. Of these, 123 are located in Gaziantep Province. Driving instructors who provide driving training to candidate drivers under state supervision and prepare them for traffic are important components of driver training courses. This study aims to evaluate occupational health and safety practices in driving training areas, where master driving instructors work, identify safety deficiencies in the working environment, and develop recommendations for improvement. In this study, a questionnaire prepared by drawing on theses prepared in the field of occupational health and safety will be sent to participants via social media channels to encourage them to participate in the survey, which will be conducted online. A representative sample will be taken from districts in Gaziantep by forming strata representing each district and increasing the representativeness by proportion to the total number of master instructors, thereby enabling the observation of differences between districts. This research will contribute to improving the occupational health and safety conditions of driving instructor trainers in Gaziantep Province and, by extension, in other provinces across Turkey.

Keywords: Gaziantep Province Case, Private Motor Vehicle Driver Training Courses, Driving Instructors, Driving Training Areas, Occupational Health and Safety

**OPINIONS OF GERMAN LANGUAGE TEACHING GRADUATES AND SENIOR
STUDENTS ON THE FOREIGN LANGUAGE EXAM (YDS): THE CASE OF
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY**

**ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ MEZUN VE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN
YABANCI DİL SINAVI'NA (YDS) YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ: NEVŞEHİR HACI
BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Abdurrahim KIYGA

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Almanca
Öğretmenliği, ORCID 0009-0007-7116-4634**

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de yabancı dil öğretmenlerinin karşılaştığı sorunları genel hatlarıyla ortaya koymayı ve özellikle Almanca öğretmen adaylarının YDS sınavına ilişkin algı ve deneyimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Yabancı dil öğretimi, diğer ders alanlarından farklı olarak iletişimsel becerilerin kazanımını hedefleyen karmaşık bir süreçtir. Ancak öğretmenlerin eğitim, istihdam ve uygulama aşamalarında çok çeşitli yapısal ve pedagojik sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu bağlamda çalışma; atama politikaları, müfredat ve materyal yetersizliği, öğrenci motivasyonu, fiziksel altyapı eksiklikleri, öğretim yöntemlerine ilişkin problemler, hizmet içi eğitimlerin yetersizliği ve ölçme-değerlendirme eksiklikleri gibi temel başlıklarda sorun alanlarını incelemektedir. Bununla birlikte Almanca öğretmen adaylarının YDS sürecinde yaşadıkları kaygılar, sınava dair algıları ve sosyal baskı unsurları da bu çalışmanın inceleme alanına dahil edilmiştir.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcı grubunu, 2024-2025 eğitim öğretim yılında YDS Almanca sınavına hazırlanan farklı yaş, cinsiyet ve akademik geçmişe sahip 20 Almanca öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme ile seçilmiş, veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş; katılımcı ifadeleri temalar hâlinde gruplandırılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, Almanca öğretmen adaylarının YDS’ye dair yüksek düzeyde kaygı yaşadıkları, sınavın öğretmenlik becerileriyle örtüşmediğini düşündükleri ve sosyal çevre beklentilerinin başarı algılarını etkilediği tespit edilmiştir.

Araştırmanın bu bulguları ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yabancı Dil Öğretimi, Almanca Öğretmenliği, Öğrenci Motivasyonu

Abstract

This study aims to present a general overview of the problems encountered by foreign language teachers in Turkey and specifically to examine the perceptions and experiences of German teacher candidates regarding the Foreign Language Exam (YDS). Foreign language teaching is a complex process that, unlike other disciplines, aims at the acquisition of communicative skills. However, teachers face a variety of structural and pedagogical challenges throughout their education, employment, and teaching practices. In this context, the study investigates problem areas such as recruitment policies, curriculum and material

deficiencies, student motivation, lack of physical infrastructure, problems related to teaching methods, insufficient in-service training, and assessment and evaluation issues. Additionally, the study includes the anxiety experienced by German teacher candidates during the YDS process, their perceptions of the exam, and the social pressure factorsthey face.

The research was conducted using the case study design, one of the qualitative research methods. The participant group consisted of 20 German teacher candidates with diverse ages, genders, and academic backgrounds who were preparing for the YDS German exam during the 2024–2025 academic year. Participants were selected through purposive sampling, and data were collected via a semi-structured interview form. The data were analyzed using content analysis; participant statements were grouped thematically and interpreted accordingly. The results of the study revealed that German teacher candidates experience high levels of anxiety regarding the YDS, perceive the exam as misaligned with their teaching competencies, and are affected by the expectations of their social environment in shaping their perceptions of success. The findings of this research were discussed within the framework of the relevant literature.

Keywords: Foreign Language Teaching, German Language Teaching, Student Motivation

PRIMER ENÜREZİS NOKTURNA'YA EŞLİK EDEN KLİNİK BULGULAR: TEK
MERKEZ DENEYİMİ

Zehra AYDIN¹, Aybüke BENZEMİŞ²

¹Çocuk Nefroloji Uzmanı, Gaziantep Şehir Hastanesi, Çocuk Nefroloji,
ORCID iD:0000-0002-9605-725X

²Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Asistan Hekim, Gaziantep Şehir Hastanesi,
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, ORCID iD:0009-0000-6731-3421

Giriş: Primer enürezis nokturna (PEN), çocukluk çağında sık karşılaşılan, çoğunlukla benign seyirli ve multidisipliner yaklaşımla yönetilebilen bir alt üriner sistem bozukluğudur. Patogeneğinde genetik yatkınlık, gelişimsel gecikmeler, nörohormonal mekanizmalar ve uyku fizyolojisindeki bozukluklar gibi çeşitli etkenlerin rol oynadığı düşünülmektedir. PEN, hem çocuk hem de aile üzerinde belirgin psikososyal etkiler oluşturabilen, dikkatli tanısal değerlendirme ve bireyselleştirilmiş tedavi stratejilerini gerektiren bir klinik durumdur. Bu çalışmada, PEN tanısıyla başvuran çocuk hastaların klinik ve laboratuvar özelliklerinin değerlendirilmesi ve olası eşlik eden yapısal ya da metabolik bozuklukların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Ocak 2024 – Haziran 2025 tarihleri arasında Gaziantep Şehir Hastanesi Çocuk Nefroloji ve Çocuk Üroloji polikliniklerine PEN tanısıyla başvuran 5–18 yaş arası çocuk hastalar retrospektif olarak incelendi. Hastaların demografik bilgileri, aile öyküsü, biyokimyasal parametreleri, eGFR değerleri ve üriner sistem ultrasonografi bulguları değerlendirildi.

Bulgular: Toplam 264 çocuk hasta çalışmaya dahil edildi (%65 erkek, %35 kız). Yaş dağılımı 5–10 yaş arasında %41, 10–15 yaş arasında %36 ve 15–18 yaş arasında %21 şeklindeydi. Hastaların %58'inde ailede enürezis öyküsü mevcuttu. Ortalama üre düzeyi 27 ± 2.3 mg/dL, kreatinin düzeyi 0.68 ± 0.17 mg/dL ve eGFR değeri 104.8 ± 12.1 mL/dk/1.73 m² olarak hesaplandı. Tüm hastaların böbrek fonksiyonları normal sınırlarda saptandı; böbrek yetmezliği olan olguya rastlanmadı. USG bulgularına göre bir hastada basit renal kist, 12 hastada (%4.5) unilateral grade 1 hidronefroz tespit edildi. Ayrıca, iki hastada hipokalemi, hipomagnezemi ve metabolik alkaloz ile seyreden Gitelman sendromu tanısı konuldu.

Sonuç: Primer enürezis nokturna, genellikle benign seyirli ve normal böbrek fonksiyonları ile karakterize bir klinik tablodur. Ancak, nadir de olsa altta yatan tubulopatiler bu tabloya eşlik edebilir. Bu nedenle biyokimyasal değerlendirme sırasında, özellikle serum sodyum, potasyum, magnezyum düzeyleri ile kan gazı parametreleri dikkatle incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Enürezis Nokturna, Çocuk, Gitelman Sendromu

YUNUS AMRA AS A REPRESENTATIVE OF SUFICIAL LITERATURE

F.ü.f.d. Ülkər Elman qızı BAXŞİYEVA

ADPU-nun Filologiya fakültəsinin Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi

INTRODUCTION

The religious and philosophical interpretation of the main lines and pillars of Sufi literature, the stages of Sharia, sect, enlightenment and truth, occupy a wide place in Y. Emre's poems. Let us also note that the philosophy of Sufism is such a mysterious treasure that, no matter how much it has been researched and analyzed, its essence has not yet been fully revealed. This trend reflects very large, deep meanings that cannot be easily revealed. The Sufism trend originates from the Islamic religion. The Turkish folk Sufism poetry that began with Ahmed Yasawi in Central Asia was continued by Y. Emre and brought to the level of a literary school. In Y. Emre, Sufism is based on the philosophy of wahdati-wujud (unity of existence), that is, the idea that God, man and the universe are not separate.

I am the sea of love,

The seas amaze me

The sea is my train,

The particles are the ocean to me.

In Y. Emra's Sufism, all beings in the universe, man are particles separated from God. He is true beauty. This true beauty, which is one with the state of the soul, wanted to be known and loved and, giving the command "Be!", appeared in the whole universe. There are the essences of God (absolute existence, absolute goodness and goodness, i.e. true existence, beauty and goodness) and their opposites (man, dawn, evil, i.e. non-existence, ugliness and evil). According to Y. Emra, only those who control their souls, who germinate and grow the seeds of these good essences in their hearts, and who are captivated by the love of God, can return to God.

My self has left me

My soul has taken possession of my property,

I have become a people of the place.

May the place be plundered.

Not everyone is destined to meet God, and this requires special abilities. It is absolutely necessary to go through the path of divine love. This path is called "fanafillah" (disappearance, melting in God). It is clear from Y. Emre's religious and philosophical views that it is absolutely necessary to go through the "four paths" of Sufism in the stage of meeting God. According to Y. Emre, Sharia and sects lead to enlightenment, but there is also truth in the depth of enlightenment.

Tell the lovers,

I am the one who gives my heart to love,

I am the one who turns and enters a sea of love

I am the one who flows into the seas.

In Y. Emre's Sufism, the struggle with the self occupies one of the main places. As we know, the struggle with the self is considered one of the essential conditions of divine morality. According to Y. Emre's philosophy, a person must first of all be a "slave" of divine morality. If a person is not moralized by divine morality, if he cannot illuminate his spirituality with this morality, he can never be a slave of the Creator. In such a case, a person cannot distance himself from evil and inhuman morals.

Whatever I say, every word I say goes,

I hold a decree in my hand

My word is true, my judgment is smooth

I hold a single judgment as the sultan.

As we know, Sufism is mainly based on the philosophy of unity of existence. In this philosophy, the oneness of existence is considered the basis. That is, existence is one, and the one who is one is Allah. The greatest truth is the realization of God and reaching Him. This wisdom is also kept in the center of attention in Yunis Emre's views on Sufism. According to Y. Emre, a person as a whole consists of three components: body, soul, and spirit. Here, body is the external appearance (the external appearance of all visible things, both animate and inanimate in the universe), soul is the "animal soul" (all living organisms in the universe), and spirit is only in the meanings related to people who are carriers of divine morality. As it is said in one of Y. Emre's poems, "There is a self in me, inside me." All this shows that Y. Emre's Sufism is the main source for learning the stages of "feeling, thinking, and believing" and passing them. This source is the most important and most important line on the path to God.

Love took me from me,

I need you, you.

I get used to it day and night,

I need you, you!

I am not happy with existence,

I am not satisfied with non-existence.

I flatter myself with your love,

I need you, you!

In Y. Emre, the love of God is so strong that the effect of this love "shortens" the path that leads a person to God. More precisely, in Y. Emre's philosophy, the path to God is also short, and the point of reaching God "requires less time". All these attract attention as "realities" born of the longing for "love and reconciliation".

The one who drinks the wine of love,

Majnun who passes away alone,

You are my day, you are my night,

I need you, you!

Problems of faith and worship also occupy a special place in Y. Emre's Sufi visions. According to Y. Emre, man is first of all a being who is separated from God and returns to God. Man goes through a period of testing in the world of causes and in this world man experiences a

“transitional stage”. Therefore, at that stage, faith and worship are fundamental. Man’s faith pushes him to “worship”, “surrender of the heart” and man attains God through this path:

A person who says he is a Muslim

must know what his condition is.

He must obey God’s command

He must pray five times a day.

Or,

Let’s not stay in this world,

It is mortal, let’s not be deceived

Let’s not be separated while we are together

Come, let’s go to a friend, come, heart!

In Y. Emre's Sufism, people do not differ according to race, religion, nationality, color, class, etc., because man was created from particles separated from the Truth. By saying "The water flowing from a spring should not be bitter or sweet," God wanted to say that he created everyone the same. This principle of Sufism is in line with the concept of multiculturalism in the modern era. That is, the religious and philosophical view of Sufism, which is equal among all nations on earth, resonates with the concept of friendship and unity of peoples in multiculturalism. The fact that this idea, which originated from the Holy Quran, was put forward as a Sufism thought by Y. Emre 7 centuries ago is, of course, a great event.

Since Y. Emre grew up among the people and was formed among the people, he wrote his poems in accordance with the spirit of the people. Y. Emre's creativity answers all the questions that pass through the hearts and minds of the people, as if it is a mirror of the people's thoughts. The language of the poet's poems is Turkish. What is interesting is that every member of the people, regardless of their profession, education, or authority, reads and understands Y. Emre's poems. From the most illiterate to educated intellectuals, everyone can easily filter his poems through the filter of their hearts and minds. Because Y. Emre is a poet of the Spirit, Heart, and Soul. It is interesting that Y. Emre also masterfully Turkified the words of Persian-Arabic origin that he used in his creativity. Because he is Turkish in his style of expression, his inner self, his taste, his feelings. This feature is also felt in the spirit of his poems. He calls people to the path of Allah, to purity, honesty, self-control, kindness, halal, and clean living. In a way, these ideas coincide with the ideas of a free, equal, and fully democratic society in life. In the subtext of the Sufi views in Y. Emre's work, there are ideas that coincide with the true desires of the people. In this sense, the love for Y. Emre has always shone and continues to shine in the hearts of the people.

SOURCES

- 1..Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal. History of Old Turkish Literature, Dergah Publications, 2008.
2. Yunis Emre. Risalât-nushiyya.Baku,2013
3. Yunis Emre.Güldaste.Baku,1992
- 4.Mustafa Tatçı.Yunus Emre yorumları,October,2015
- 5.Nihad Sami Banarlı.History of Turkish Literature,2 volumes,Volume 1,Istanbul,1998
- 6.. Guliyev Elman.Literature of the Turkic Peoples,Baku,2017

THE ROLE OF LOGICAL THOUGHT PROCESSES IN THE METHODOLOGY OF
TEACHING FINE ARTSTƏSVİRİ SƏNƏT FƏNNİNİN TƏDRİSİ METODİKASINDA MƏNTİQİ TƏFƏKKÜR
PROSESLƏRİNİN ROLU

Raul oğlu AĞAYEV

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the
Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətləri ilə bərabər, məntiqi təfəkkürləri də inkişaf etməlidir. Təsviri sənət müəllimi şagirdlərə rəngləri təqdim edib, mənalarını və fərqlərini soruşa bilər. Tanınmış rəssamın əsərlərini ayrı-ayrı fraqmentlər şəklində təqdim edərək, şagirdlərin məntiqi təfəkkürləri inkişaf etdirilə bilər. Azərbaycan və xarici rəssamların yaradıcılığını qruplaşdıraraq, cərəyanlar üzrə fərqləndirərək, fərdi fikirlərini söyləyə bilərlər. Bu məqalədə təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında məntiqi təfəkkür proseslərinin rolu təhlil edilmişdi.

Açar sözlər: Təsviri sənət, orta məktəb, təhsil, məntiqi təfəkkür, incəsənət əsəri

Abstract. In addition to developing students' creative abilities, their logical thinking should also be enhanced. A fine arts teacher can introduce colors to students, ask about their meanings and differences. By presenting famous artworks in separate fragments, students' logical thinking skills can be developed. Students can group the works of Azerbaijani and foreign artists, distinguish them according to artistic movements, and express their personal opinions. This article analyzes the role of logical thinking processes in the methodology of teaching fine arts.

Keywords: Fine arts, secondary school, education, logical thinking, artwork

Orta məktəbdə təsviri incəsənət fənninin tədrisində yaradıcı düşüncələrlə bərabər, məntiqi təfəkkürün də inkişafı mühümdür. Əşyaların əsas fiziki xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi metodu: Bu metod şagirdlərin əşyaların əsas fiziki xüsusiyyətlərini ayırd etməsinə və onları ümumiləşdirilmiş anlayışlar şəklində qruplaşdırmasına xidmət edir. Xüsusilə ibtidai siniflərdə bu yanaşmanın tətbiqi daha məqsəduyğundur. Müəllim dərs zamanı şagirdlərə "O necədir?" sualını ünvanlayır və onlardan seçilmiş əşyanı diqqətlə təsvir etməyi xahiş edir.

Şagirdlərin cavabları əsasında əşyanın əsas fiziki xüsusiyyətləri üzə çıxarılır. Bu xüsusiyyətlər müəyyən anlayış və kateqoriyalar üzrə ümumiləşdirilir. Məsələn, əşyanın rəngi, forması, ölçüsü, uzunluğu, temperaturu, həcmi kimi keyfiyyətləri sadalanır və uşaqların təfəkküründə ayrıca kateqoriya kimi möhkəmləndirilir.

Daha sonra müəllim bu xüsusiyyətləri gül şəklində sxematik təsvir vasitəsilə təqdim edə bilər. Gülün mərkəzində əşyanın adı yazılır, ləçəklərdə isə onun əsas xüsusiyyətləri – rəng, forma, ölçü, material və s. göstərilir. Bu yanaşma şagirdlərə yalnız obyektləri tanımaq bacarığı vermir, həm də onları ümumiləşdirməyə, müqayisə etməyə və müxtəlif anlayışlar arasında əlaqə qurmağa öyrədir.

Təsviri incəsənət dərslərində bu metod xüsusilə faydalıdır. Məsələn: Şagirdlərdən bir rəsm əsərində təsvir olunan əşyanı (məsələn, alma, gül və ya gil qab) təsvir etmələri istənilə bilər.

Onlar həmin əşyanın rəngini, formasını, ölçüsünü və materialını ayırd edərək təsviri sözlərlə ifadə edirlər. Sonra müəllim bu xüsusiyyətləri sxem şəklində ümumiləşdirir. Beləliklə, şagirdlər yalnız müşahidə etməyi deyil, həm də görülməyən obyektin əsas fiziki xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyi, onları kateqoriyalar üzrə qruplaşdırmağı və vizual sxemlərlə ifadə etməyi öyrənirlər. Bu isə onların həm təfəkkürünün, həm də yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafında mühüm rol oynayır.

Təsnifat metodu. Bu fəaliyyət şagirdlərin kiçik qruplarda əməkdaşlıqla işləməsinə nəzərdə tutur. Müəllim hər bir qrupa müxtəlif obyektlərdən ibarət çoxluqlar təqdim edir. Bu çoxluqlara, məsələn, insanlar, saatlar, avtomobillər, heyvanlar, bitkilər və ya nəqliyyat vasitələri daxil ola bilər. Şagirdlərdən tələb olunur ki, bu obyektləri müəyyən əlamətlərinə əsaslanaraq qruplara bölsünlər. Qruplar verilən tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra, öz işlərinin nəticələrini təqdim edirlər. Daha sonra müəllim qrupların işlərini dəyişdirərək, onların hansı əlamətə görə təsnifat apardıqlarını təhlil etmələrini xahiş edir. Beləliklə, şagirdlər yalnız obyektləri təsnif etmir, həm də müxtəlif əlamətləri müqayisə etməyi, əsas meyarları tapmağı və nəticəni izah etməyi öyrənirlər. Refleksiya mərhələsində aparılan müzakirələr nəticəsində təsnifatın mahiyyəti aydınlaşdırılır və müəyyən alqoritm çıxarılır.

Təsnifatın alqoritm. Əvvəlcə təsnifat aparmaq üçün obyekt çoxluğu müəyyənləşdirilir;

Sonra təsnifatın əsası kimi müəyyən bir əlamət seçilir;

Seçilmiş əlamətə görə obyekt çoxluğu fərqli qruplara bölünür;

Alınmış qruplar müəyyən adlarla adlandırılır və təqdim olunur.

Təsviri incəsənət fənninə uyğun tətbiqi. Bu metod təsviri incəsənət dərslərində olduqca faydalıdır. Məsələn: Şagirdlərə müxtəlif rəsm əsərlərinin reproduksiyaları, ornament nümunələri, heykəltəraşlıq formaları və ya dekorativ tətbiqi sənət nümunələri paylanıla bilər. Onlardan bu nümunələri rəng, forma, üslub, janr və ya texnika kimi əlamətlərə əsaslanaraq qruplaşdırmaq tələb olunur. Daha sonra hər qrup öz təsnifatını sinif qarşısında təqdim edir və digər qrupların işləri ilə müqayisə aparılır. Müəllim müzakirəni yönləndirərək, təsnifat meyarlarını (rəng tonları, kompozisiya xüsusiyyətləri, ifadə vasitələri və s.) aydınlaşdırır. Bu yanaşma şagirdlərdə müqayisə etmə, təhlil etmə, ümumiləşdirmə, yaradıcı düşünmə və qavrayış bacarıqlarını inkişaf etdirir. Eyni zamanda onlar təsviri incəsənət nümunələrinə daha dərinlən yanaşmağı, əsərlərin oxşar və fərqli cəhətlərini kəşf etməyi öyrənirlər.

Təsviri tapmaca elə bir fəaliyyət növüdür ki, burada şagirdlərə müəyyən bir obyektin xüsusiyyətləri barədə qısa, lakin düşündürücü mətn təqdim olunur və həmin obyektin nə olduğunu tapmaq tələb edilir. Bu tapmacaların əsas məqsədi şagirdlərin müşahidə etmə, təsvir etmə və məntiqi nəticə çıxarma bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Tapmacanın əsas funksiyası ondadır ki, verilən mətnin təsvirindən çıxış edərək obyektin adını düzgün müəyyənləşdirmək mümkün olsun. Bunun üçün tapmacada əşyanın xüsusiyyətləri kifayət qədər dəqiq və ətraflı göstərməlidir. Lakin eyni zamanda cavabın dərhal aydın görünməməsi üçün təsvir yığcam və məharətlə seçilmiş sözlərlə qurulmalıdır. Təsviri tapmacalar təsviri incəsənət dərslərində də maraqlı üsul kimi istifadə oluna bilər. Məsələn:

Müəllim şagirdlərə hər hansı bir rəsm əsərinin, heykəlin və ya dekorativ sənət nümunəsinin xüsusiyyətlərini qısa şəkildə təsvir edə bilər və şagirdlər həmin təsvirə əsasən obyekti tapmalıdırlar. Təsvirlərdə əsərin forma, rəng, kompozisiya, material və üslub xüsusiyyətlərinə işarə edilir. Şagirdlər bu xüsusiyyətləri ümumiləşdirərək, hansı əsərdən və ya hansı sənət növündən söhbət getdiyini müəyyənləşdirirlər. Bu üsul, həmçinin, şagirdlərin yaradıcı təxəyyülünü gücləndirir, onların təsviri incəsənət nümunələrini daha diqqətlə öyrənməsinə, əsərlərin gizli tərəflərini kəşf etməsinə imkan yaradır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- 1.Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim. S 101-112.
- 2.Ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflər üçün təsviri incəsənət fənni üzrə dərslik.

GRAMMAR TRANSLATION METHOD
GRAMMATİK TƏRCÜMƏ METODU

Kamalə ƏZİZLİ,

Bakı, ADPU

<https://orcid.org/0009-0000-2420-2684>

Müasir dövrdə müxtəlif xarici dillərin öyrənilməsi və tədris edilməsi aktual məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Xarici dil bilmək insanlara böyük üstünlüklər qazandırdığı üçün son dövrlərdə xarici dil öyrənənlərin sayı artmışdır. Dilin effektiv şəkildə tədris edilməsi üçün müxtəlif metod və yanaşmalardan istifadə edilir. Xarici dil tədrisində müasir metodlar daha effektiv və səmərəli hesab edilir. Hər bir tədris metodunun özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Hər hansı bir metodu tətbiq etməzdən əvvəl müəllim onun xüsusiyyətlərinə, üstün və çatışmayan tərəflərinə diqqət yetirməlidir.

Müasir dövrdə dünyanın demək olar hər yerində xarici dillərə maraq artmışdır. İnsanlar öz ana dilindən əlavə bir və ya bir neçə xarici dili öyrənir, sərbəst şəkildə real həyat şəraitlərində istifadə edirlər. Xarici dil bilmək bizə müxtəlif ölkələrdən olan insanlarla ünsiyyət qurmağa, habelə təhsildə və iş həyatımızda irəli getməyə, inkişaf etməyə kömək edir. Əlavə olaraq, xarici dil bilmək bizə dünya ədəbiyyatını orijinalından oxumaq və xarici filmlərə orijinalından baxmaq imkanı verir[1].

Xarici dilə olan maraq onun geniş miqyaslı tədris olunmasına gətirib çıxarmışdır. Bu günə qədər xarici dilin tədris olunmasına dair müxtəlif metodlar, yanaşmalar yaranmışdır. Dilin tədris olunması müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Köhnə, ənənəvi üsulları yeni interaktiv və səmərəli metodlar əvəz etməyə başlamışdır. Dil öyrənmə ilə bağlı əvvəlki baxışlar ilk növbədə qrammatik nəzəriyyənin mənimsənilməsinə yönəlmişdir. Bu prosesə mexaniki vərdişlərin formalaşması kimi baxılırdı. Şagirdlərin səhvə yol verməməklə düzgün cümlələr qurması ilə yaxşı vərdişlər formalaşdırılırdı. Öyrənmə prosesi müəllimin nəzarəti altında baş verirdi. Zaman keçdikcə bu metodlar daha müasir, şagirdyönümlü metodlarla əvəz olunmağa başladı[2].

Xarici dilin tədrisində istifadə olunan metodlara və onların yaranma tarixlərinə nəzər salaq. Müasir dövrdə ingilis dili dünyanın geniş yayılmış, aparıcı dillərindən biridir. Beş yüz il əvvəl isə latın dili aparıcı dil hesab olunurdu. Latın dili qərbi dünyasında təhsilin, dinin, ticarətin və idarəçiliyin başlıca dili idi. Lakin, XVI əsrdə Avropada baş verən siyasi dəyişikliklər nəticəsində fransız, italyan və ingilis dilləri əhəmiyyət qazandı, latın dili isə ünsiyyət və yazı dili kimi öz əhəmiyyətini tədricən itirməyə başladı. Klassik latın dilinin öyrənilməsi, onun qrammatikasının və ritorikasının təhlili XVII əsrdən XIX əsrə qədər xarici dil öyrənilməsi üçün model oldu. Həmin dövrdə dərslilər mücərrəd qrammatik qaydalardan, lüğət siyahılarından və tərcümə üçün olan cümlələrdən ibarət idi. Xarici dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək tədris prosesinin məqsədi deyildi. Şifahi təcrübə şagirdlərin cümlələri ucadan oxuması ilə məhdudlaşdı [7, s. 3].

İkinci dildə ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək çox vacibdir. Buna görə də öyrənmə prosesini asanlaşdırmaq üçün uyğun metodlar tapmaq vacibdir. Tədqiqatçılar dilin öyrədilməsi və öyrənilməsində müəllim tərəfindən təlim-tədris fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq üçün istifadə edilə biləcək bir sıra metodlarla bağlı araşdırmalar aparmış, daima vəziyyətdən və

texnologiyanın inkişafından asılı olan metodu işləyib hazırlamışlar. Dil tədrisi üsullarından bəziləri bunlardır: *Qrammatik tərcümə metodu*, *Birbaşa metod*(*Direct method*), *Audio-lingval metod*(*Audio Lingual Method*), *Fiziki Hərəkətlərlə Öyrənmə metodu*(*Total Physical Response*), *Səssiz üsul*(*Silent Way*), və *Pozitiv mühitdə öyrənmə metodu* (*Suggestopedia*) [9].

Qrammatik tərcümə metodu qədim yunan və latın dillərinin klassik tədris metodundan irəli gələn xarici dilin tədrisi üsuludur. Bu metod ilk dəfə XIX əsrin ortalarında Almaniya da istifadə edilmişdir. R.Tetzner xarici dili öyrətmək üçün qrammatik tərcümə metodunun on doqquzuncu əsrin ortalarından İkinci Dünya Müharibəsinin əvvəllərinə qədər üstünlük təşkil etdiyini və bu gün də bəzi ölkələrdə istifadə olunduğunu qeyd edirdi [9].

Qrammatik tərcümə metodu 1840-cı illərdən 1940-cı illərə qədər Avropada xarici dillərin tədrisində üstünlük təşkil etmişdir və dəyişdirilmiş formada bu gün də dünyanın bəzi yerlərində geniş şəkildə istifadə olunmağa davam edir. Bu metod tez-tez tələbələrdə məyusluq yaratsa da, müəllimlərə az tələblər qoyur. Bu metoddan hələ də ədəbi mətnlərin başa düşülməsinin xarici dil öyrənilməsinin əsas diqqət mərkəzində olduğu və dil haqqında danışmaq biliyinə ehtiyac olmadığı hallarda istifadə olunur.

Bu üsul öyrənilən dilin qrammatikasını hərtərəfli başa düşməyə imkan yaratsa da, sadə kommunikativ bacarıqları təmin edə bilmədi. Tələbələr öz fikirlərini çətinliklə ifadə edə bilir və xaricilərlə ünsiyyət qura bilmirdilər.

Xarici dil öyrənərkən qrammatik qaydaları bilmək və geniş söz ehtiyatına malik olmaq mühüm əhəmiyyət daşıyır. Mətnləri istər klassik, istərsə də digər janrları-öyrənilən dildə araşdırmaq çox faydalıdır, çünki bu təcrübə tələbələrə yalnız həmin dildə danışan insanların mədəniyyətini daha yaxşı anlamağa kömək etmir, həmçinin, fikri, tənqidi düşüncəni və özünü inkişaf etdirməyi də stimullaşdırır. Klassik metodun problemi ondan ibarətdir ki, o, adətən şifahi ifadə ilə əlaqəsi olmayan bu təcrübələrlə məhdudlaşır.

Xarici dilin tədrisində hər bir metodun müəllim tərəfindən nəzərə alınmalı olan üstünlükləri və mənfi cəhətləri var. Qrammatik tərcümə metodunun bəzi üstünlükləri və mənfi cəhətləri var. V.Qorzki bu metodun üstünlüklərini bu şəkildə qeyd edirdi: 1) müəllimin stresini azaldır, öyrənənlər mətni hədəf dildən ana dilinə tərcümə edirlər, buna görə də müəllimin cəlb olunmasına nadir hallarda ehtiyac duyulur və hədəf dili, xüsusən də ingilis dilini mükəmməl bilməyən müəllim bu metoddan istifadə edərək tədris prosesini aparmağı bacara bilir, 2) bu metod qrammatikaya, cümlə quruluşuna və sözlərin mənasına diqqət yetirir, bu da tələbələrə hədəf dildə oxumağı və yazmağı öyrənməyə kömək edə bilər [9].

Digər tərəfdən, V.Qorzki bu metodun çatışmazlıqlarını da qeyd edirdi: 1) öyrənənlərin motivasiyası və iştirakı daha az təmin edilir, çünki qrammatik tərcümə metodu interaktiv metod deyil; 2) Öyrənənlər yalnız dərslərdən qrammatika və sözün mənasını öyrənirlər və beləliklə də onlar sözləri təbii və düzgün tələffüz etməyi bilmirlər. [9]

Qrammatik Tərcümə Metodu xarici dilin tədrisində istifadə olunan klassik metoda əsaslanır, bu üsul qrammatik qayda və sözlərin mənasına diqqət yetirir, lakin sözlərin tələffüzünə diqqət yetirmir. Bu metodun bəzi xüsusiyyətləri, texnikaları, üstünlükləri və çatışmazlıqları vardır ki, onları sinifdə xarici dilin tədrisində bu metoddan istifadə etmək istəyən müəllimlər bəzi səhvlərə yol verməmək üçün nəzərə almalıdırlar.

On doqquzuncu əsrin ortalarına doğru bir neçə əmil qrammatik tərcümə metodunun sorğulanmasına və ondan istifadədən imtina edilməsinə səbəb oldu. Avropalılar arasında ünsiyyət imkanlarının artması xarici dillərdə şifahi biliklərə tələbat yaratdı. Almaniya da, İngiltərədə, Fransada və Avropanın digər yerlərində ayrı-ayrı dil mütəxəssisləri tərəfindən dilin tədrisinə yeni yanaşmalar işlənib hazırlanmışdır.

K.Marsel. T. Prenderqast və F.Qouin kimi dil tədrisi mütəxəssisləri dil tədrisinə alternativ yanaşmaları təşviq etmək üçün çox iş görmüşlər, lakin onların ideyaları geniş dəstək və diqqət görmədi. Lakin, 1880-ci illərdən İngiltərədə Henry Svit, Almaniyada Vilhelm Viotor və Fransada Paul Passi kimi praktik düşüncəli dilçilər islahat ideyalarına daha çox etibarlılıq və qəbul etmə qazandırmaq üçün intellektual rəhbərliyi təmin etməyə başladılar. Dilçilik intizamı canlandı. Fonetika-dillərin səs sistemlərinin elmi təhlili və təsviri - yaradıldı və danışiq prosesinə yeni perspektivlər qazandırdı. Dilçilər vurğulayırdılar ki, yazılı sözdən çox nitq, dilin ilkin forması idi. Beynəlxalq Fonetik Assosiasiya 1886-cı ildə yaradılıb və onun Beynəlxalq Fonetik Əlifbası hər hansı bir dilin səslərinin dəqiq şəkildə transkripsiyasını təmin etmək üçün tərtib edilib. Assosiasiyanın ilkin məqsədlərindən biri də müasir dillərin tədrisini təkmilləşdirmək idi. O, aşağıdakı müddəaları müdafiə edirdi:

1. Danışıq dilinin öyrədilməsini;
2. Yaxşı tələffüz vərdişləri yaratmaq üçün fonetik təlimi;
3. Danışıq ifadələri və deyimləri təqdim etmək üçün söhbət mətnlərindən və dialoqlardan istifadəni;
4. Qrammatikanın tədrisinə induktiv yanaşmanı;
5. Ana dili ilə assosiasiyalar yaratmaqdan sonra, hədəf dil daxilində assosiasiyalar yaratmaqla yeni mənaların öyrədilməsi [7, s. 9].

Henri Svit iddia edirdi ki, sağlam metodoloji prinsiplər dilin elmi təhlilinə və psixologiyanın öyrənilməsinə əsaslanmalıdır. O, "Dillərin praktiki tədqiqi" ("The Practical Study of Languages") (1899) kitabında tədris metodunun inkişafı prinsiplərini ortaya qoydu. Bu prinsiplərə daxildir.

1. öyrədilməli olan şeylərin diqqətlə seçilməsi;
2. öyrədiləcək şeylərə məhdudiyyətlər qoymaq;
3. dinləmə, danışma, oxuma və yazma bacarıqları baxımından öyrədiləcəkləri təşkil etmək;
4. materialların sadədən mürəkkəbə təsnifatı. (7, s. 9-10]

Almaniyanın görkəmli alimi Vilhelm Viotor (1850-1918) dil tədrisi ilə bağlı fikirlərini əsaslandırmaq üçün linqvistik nəzəriyyədən istifadə etmişdir. 1882-ci ildə müəllif öz fikirlərini "Dil tədrisi yenidən başlamalıdır" ("Language Teaching Must Start Afresh") adlı təsirli broşürdə dərc etdirdi və orada Qrammatik Tərcümənin qeyri-adekvatlığını kəskin tənqid etdi. Ümumiyyətlə, islahatçılar aşağıda qeyd olunan fikirlərə inanırdılar:

1. danışiq dili əsasdır və bu şifahi əsaslı metodologiyada öz əksini tapmalıdır;
2. fonetikanın tapıntıları tədrisə və müəllim hazırlığına tətbiq edilməlidir,
3. öyrənənlər dili yazılı şəkildə görməzdən əvvəl onu eşitməlidirlər;
4. sözlər cümlələrdə təqdim edilməli və cümlələr təcrid olunmuş, ayrılmış elementlər kimi deyil, mənalı kontekstlərdə tətbiq edilməli və öyrədilməlidir;
5. yeni sözləri izah etmək və ya başa düşməyi yoxlamaq üçün ana dilindən istifadə olunsa da, tərcümədən çəkinmək lazımdır [7, s. 10].

Buradan belə nəticəyə gəlinir ki xarici dil tədrisində keçmiş vaxtlardan indiyə qədər müxtəlif metodlardan istifadə edilmişdir və bu metodların hər birinin xarici dil tədrisində müsbət və mənfi təsirləri olmuşdur. Qrammatik tərcümə metodunda öyrənənlər xarici ədəbiyyatlardan ana

dilinə və ya ana dilindən xarici dilə tərcümələr etməklə dil strukturlarını daha dərinədən mənimsəyir, eyni zamanda dünya ədəbiyyatı nümunələri ilə tanış olurlar.

Xülasə

Dilin effektiv şəkildə tədris edilməsi üçün müxtəlif metod və yanaşmalardan istifadə edilir. Xarici dil tədrisində müasir metodlar daha effektiv və səmərəli hesab edilir. Xarici dil bilmək bizə müxtəlif ölkələrdən olan insanlarla ünsiyyət qurmağa, habelə təhsildə və iş həyatımızda irəli getməyə, inkişaf etməyə kömək edir. Dil öyrənmə ilə bağlı əvvəlki baxışlar ilk növbədə qrammatik nəzəriyyənin mənimsənilməsinə yönəlmişdir. Xarici dil öyrənərkən qrammatik qaydaları bilmək və geniş söz ehtiyatına malik olmaq mühüm əhəmiyyət daşıyır. Qrammatik tərcümə metodu xarici dilin tədrisində istifadə olunan metodlardan biridir və klassik metoda əsaslanır.

Açar sözlər: mətn, üsul, qrammatik tərcümə metodu, tədqiqatçı, dil, tədris, metod, xarici dil, nümunələr.

Summary

Various methods and approaches are used to teach a language effectively. Modern methods in teaching a foreign language are considered more effective and efficient. Knowing a foreign language helps us communicate with people from different countries, as well as advance and develop in our education and work lives. Previous views on language learning focused primarily on mastering grammatical theory. Knowing grammatical rules and having a wide vocabulary is very important when you learning a foreign language. The grammar translation method is one of the methods used in teaching a foreign language and is based on the classical method.

Key words: text, method, grammatical translation method, researcher, language, teaching, method, foreign language, examples.

Резюме

Грамматический метод перевода

Для эффективного обучения языку используются различные методы и подходы. Современные методы обучения иностранным языкам считаются более эффективными и действенными. Знание иностранного языка помогает нам общаться с людьми из разных стран, а также развиваться и совершенствоваться в учебе и карьере. Ранее изучение языка было сосредоточено преимущественно на освоении грамматической теории. Знание грамматических правил и богатый словарный запас имеют большое значение при изучении иностранного языка. Метод грамматического перевода является одним из методов обучения иностранному языку и основан на классическом методе.

Ключевые слова: текст, метод, грамматический метод перевода, исследователь, язык, обучение, метод, иностранный язык, примеры.

Ədəbiyyat

1. Əsədova, L. Xarici dillərin tədrisində kommunikativlik və nitq tapşırıqları //"Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri" mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının tezisləri (11-12 may. 2017-ci il). Bakı: Mütərcim, 2017.-520 s.

2. Hüseynova, F. Tədrisdə kommunikativ bacarıqların formalaşmasına dair //-Bakı: "Azərbaycan məktəbi" 2017/1,-2019, s. 85-89.
3. İsmayılova, A. Xarici dilin tədrisi metodikasının bəzi istiqamətləri // "Azərbaycan məktəbi" 2014, № 5.
4. İsmayılova A. Xarici dillərin tədrisində interaktiv metodlar.//Azərbaycan mək-təbi, 2012, № 6.
5. Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (нем. на базе англ.).- М.: Вентана-Граф, 1997. — 40 с
6. Бим И. Л. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе. М.: Педагогика, 1981.- 455 с.
7. Richards, J.C. and Rogers T.S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. New York: Cambridge University Press. 278p.
8. Roberts, J.T. The Communicative Approach to Language Teaching: The King is dead! Long live the King!// University of Murcia: International Journal of English Studies, vol. 4 (1), 2004, pp. 1-37.
9. Rahman, F. Grammar translation method (gtm). University of Ahmad Dahlan - 2012.

TYPES OF ASHIGS IN AZERBAIJANI ASHIG STUDIES

Dr. Ülker BAHŞİYEVA

ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tedrisi teknolojisi bölümünün baş öğretim üyesi ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Abstract

In Azerbaijani ashig literature, ashigs are classified based on their artistic style and creative characteristics. At first glance, this may seem like a straightforward issue. However, the classification of ashigs is a complex topic in ashig studies, and over time, various opinions have been expressed and different classifications proposed. There are multiple approaches to this subject.

Keywords: Azerbaijan, ashig, classification, scholar, goshma

Introduction

There are many scientists who write about Azerbaijan ashig literature. Especially the types of ashigs in Azerbaijani ashig studies. One of the noteworthy aspects in M. Ibrahimov's scholarly research is the classification of ashigs as artists. The writer discusses this issue in his article "*Tukenmez khazina*" ("An Inexhaustible Treasure"), where he writes: "It is known that in the classical sense, an ashig is a person who combines both creativity and performance. In this context, an ashig is someone who can compose poetry, create music, and perform both. Naturally, such individuals not only performed their own works but also those of others. These are the consummate ashigs — their talent is universal and multifaceted. Such individuals were rare in the past and remain so today.

The second group includes ashigs who only compose poetry and are engaged primarily in writing. They do not create music, do not play instruments, sing, or perform — they simply write poetry, which is itself a noble pursuit. Creating high-quality ashig literature is a great service to the people." (Vol. 5, p. 397)

He continues: "The third category of ashig art practitioners are pure performers — those who do not compose poetry or create music. They perform the works of others. Their creative ability lies entirely in their performance. Of course, they too deserve to be called artists, provided they possess a beautiful voice, excellent performance skills, and refined taste; if they study the best examples of *goshma*, *gerayli*, *tajnis*, tales and epics, and perform them faithfully, without distortion, with genuine artistry." (Vol. 2, p. 400)

As seen, M. Ibrahimov classifies ashigs based on artistic and creative criteria. Though this might seem simple at first glance, the classification of ashigs is a complex topic in the field of *ashig studies*. Numerous views and classifications have emerged over time. For example, Israfil Abbasli grouped ashigs and folk poets into three categories:

1. Ashig or *saz* poet
2. *Qelem* poets – educated individuals who write in both syllabic and aruz meters, but cannot play an instrument

3. Folk poets – craftsmen who compose poetry in the syllabic meter like ashigs, but cannot play the *saz* (1, pp. 9–10)

Similarly, A. Nabiyev classified folk artists into three groups: master ashigs, performing ashigs, and folk poets (2, p. 305). This classification is also supported in the research of folklorist M. Allahmanli (5). When we compare these with M. Ibrahimov's approach, we see that he too identifies three main groups:

1. Master (Consummate) Ashigs – those who compose poetry, create music (*havajat*), and perform;
2. Poet-Ashigs – those who only compose poetry, also referred to as folk poets (*el şairləri*);
3. Performing Ashigs – those who do not compose or write music but only perform.

It is evident that the classifications proposed by A. Nabiyev, I. Abbasli, S. P. Pirsultanli, M. Hakimov, and M. Allahmanli align with M. Ibrahimov's classification from 1960. Notably, I. Abbasli combines creative and performing ashigs into one category and instead divides poet-ashigs into two:

those who write only in the syllabic meter (modern term: *folk poets*)

and those who are educated and write in both syllabic and aruz meters (*qelem* poets)

Interestingly, M. Ibrahimov also considered folk poets — those who composed poetry for ashigs but did not perform or play instruments — as ashigs. However, in western regions such as Goycha and Borchali, such figures were referred to simply as “poets” (*şair*), rather than ashigs. For instance, in Goycha, many well-known word ashigs were referred to as *şair*: Şair Məmmədhüseyn, Şair Alməmməd, Şair Aydın, Şair Əziz, and Şair Kazım. Tinatin Isabali qızı's research reveals that in Borchali — which was culturally connected to Goycha — such poets were also referred to as “şair.” She writes: “The Borchali ashig tradition recognized such figures under the name 'şair', including Şair Qul Qarani, Şair Nəbi, Şair Ağacan, Şair Bayram, Şair Bağ, Şair Qara Qərib, and others.” (2, p. 33)

As a true admirer of ashig art, M. Ibrahimov, a public intellectual, defended its values and traditions, opposing both those who distorted the art form and those ashigs who devalued it through careless practice. He writes: “Among ashigs, we increasingly see accidental individuals, even outright amateurs. Without learning the features of ashig art, they begin to ‘perform’ as soon as they strum a few notes on the *saz*. They mix *mugham*, folk melodies, and ashig airs in strange, incoherent ways. This cannot be allowed.” (5, p. 400)

References

1. Ibrahimov, M. Əsərləri, Vol. I, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 p.
2. Ibrahimov, M. Əsərləri, Vol. II, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 p.
3. Ibrahimov, M. Əsərləri, Vol. III, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 p.
4. Ibrahimov, M. Əsərləri, Vol. IV, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 p.
5. Ibrahimov, M. Əsərləri, Vol. V, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 p.
6. Məmmədov, X. Ədəbiyyatşünaslıq abidəsi, Ədəbiyyat Qəzeti, Nov. 11, 2005, No. 45, p.1

THE FORMATION OF A NEGATIVE TEMPERATURE STATE WHEN THE P-N JUNCTION IS IN EQUILIBRIUM

P-N KEÇİD TARAZLIQDA OLDUQDA MƏNFİ TEMPERATUR HALININ YARANMASI

Qardaşbəyova Nailə Adəm ,Quliyeva Adile

Orchid ID 0000-0002-0191-9428 <https://orcid.org/0009-0004-7405-3049>

Naxçıvan Dövlət Universiteti

Summary

It is known that if we apply a voltage in the forward direction to the p-n junctions, an injection phenomenon occurs: electrons, holes flow into the p-region, and into the n-region. Near the p-n junctions, thermodynamic equilibrium is broken at a distance of several microns. Inverse distribution occurs. An active environment is created. The system goes into a negative temperature state. If we create a narrow p-n junction in a semiconductor by dense doping, we will obtain a contact potential difference greater than the width of the forbidden band (ΔE_g). Inverse distribution of carriers can occur at values of the forward voltage sufficiently larger than ΔE_g ; in this case, the barrier at the p-n junction almost disappears. The condition for the occurrence of a negative temperature state is $qU_{n-p} > \Delta E_g$. To obtain an inverse distribution, the concentration of injected carriers must be high. At high current values, an active region is formed near the junction. In this region, the concentration of electrons at the bottom of the C-band is very high and the absorption coefficient of light with frequency $\nu = \Delta E_g / h$ becomes negative. That is, light passing through the material is amplified due to unbalanced recombination of electrons and holes instead of being absorbed.

Keywords: electron, semiconductor, injection, recombination, spontaneous, laser, photon

Xülasə

Məlumdur ki p-n keçidləri düz istiqamətdə gərginlik tətbiq etsək injeksiya hadisəsi baş verir: elektronlar p-oblada dəşiklər, isə n-oblada axır. p-n keçidlərin yaxınlığında bir neçə mikron tərtibli məsafədə termodinamik tarazlıq pozulur. İnvers paylanma baş verir. Aktiv mühit yaranır. Sistem mənfi temperaturu hala keçir. Sıx aşqarılamaqla yarımkeçiricidə ensiz p-n keçid yaratsaq yasaq zolağın (ΔE_g) enindən böyük olan kontakt potensialları fərqi alırıq. Daşıyıcıların invers paylanması düzünə gərginliyin ΔE_g -dən kafi qədər böyük qiymətlərində yarana bilər; bu zaman p-n keçiddəki bəyər təxminən yox olur. Mənfi temperatur halının yaranma şərti $qU_{n-p} > \Delta E_g$ - dir. İnvers paylanma almaq üçün injeksiya edilmiş daşıyıcıların konsentrasiyası yüksək olmalıdır. Düzünə cərəyanın böyük qiymətlərində keçid yaxınlığında aktiv oblast yaranır. Bu oblastda C-zolağının dibində elektronların konsentrasiyası çox böyükdür və $\nu = \Delta E_g / h$ tezlikli işığın udulma əmsalı mənfi olur. Yəni maddədən keçən işıq udulmaq əvəzinə tarazsız elektron və dəşiklərin rekombinasiyaları nəticəsində güclənir.

İnjesiya lazeri, yarımkeçirici lazerlərin xüsusi bir növüdür və bu tip lazerlərdə işıq generasiyası xarici optik signalın yarımkeçirici lazərə "injeksiya" edilməsi ilə idarə olunur. Bu texnologiya lazerin spektral və faza xüsusiyyətlərini dəyişmək və idarə etmək üçün geniş istifadə olunur. Aşağıda injeksiya lazeri haqqında əsas məlumatları təqdim edək:

İnjesiya lazerində əsas prinsip, bir “master” lazer tərəfindən yaradılan optik signalın, ikinci bir “slave” lazera yönləndirilməsi və onun işığını sinxronlaşdırmasıdır. Beləliklə, slave lazerin çıxış gücü, tezliyi və fazası master lazer tərəfindən idarə olunur. Bu hadisəyə optik injeksiya kilidlənməsi (injection locking) deyilir və nəticədə lazerin çıxış xüsusiyyətləri daha sabit və dəqiq olur.[1]. İnjesiya ilə idarə olunan lazerlər çox dar spektral xəttə malikdirlər. Master lazerin fazası slave lazera ötürülür, bu da faza koherentliyini təmin edir. İnjesiya lazerləri yüksək tezlikli modulyasiya və məlumat ötürülməsi üçün əlverişlidir.

Elektrik cərəyanı p-n keçidinə tətbiq edildikdə, elektronlar n-tipdən, dəşiklər isə p-tipdən keçidə doğru hərəkət edir. Keçid sahəsində elektronlar və dəşiklər birləşərək foton (ışıq) yayır – bu proses spontan və stimullaşdırılmış emissiya ilə müşahidə olunur. Struktur daxilində əks olunma və rezonans nəticəsində stimullaşdırılmış fotonlar artır və nəticədə koherent lazer şüası yaranır. İnjesiya lazerləri adətən yarımkeçirici kristal lövhəsi, reflektor aynalar (və ya Bragg qəfəsi), kontaktlar və istilik çıxarıcı elementlərdən ibarətdir. [2] Yarımkeçirici material kimi GaAs, InP və ya GaN kimi birləşmələr istifadə olunur. İnjesiya lazerlərin əsas xüsusiyyətlərindən bir neçəsini göstərmək olar: aşağı enerji sərfiyyatı, yüksək işıqlandırma effektivliyi, çox sürətli açılma-sönmə qabiliyyəti (modulyasiya) və s. İnjesiya lazerləri müasir texnologiyada əvəzolunmaz rola malikdir. Onların kompakt ölçüsü, aşağı enerji sərfiyyatı və yüksək işıq keyfiyyəti onları həm istehlak texnologiyalarında, həm də elmi-tədqiqat və sənaye sahələrində geniş istifadə edilən cihazlara çevirir. Bu lazerlər eyni zamanda kvant optikası və fotonika texnologiyalarının inkişafı üçün baza təşkil edir.

İnjesiya lazerləri, adətən yarımkeçirici materiallardan hazırlanır və aşağıdakı şəkildə işləyir:

Elektronlar və dəşiklər rekombinasiyaya uğrayaraq foton generasiya edir. Bu proses stimullaşdırılmış emissiya əsasında baş verir. Lazer strukturu fotonları bir istiqamətə yönəltmək üçün optik rezonator kimi fəaliyyət göstərir. Lazer dioduna xarici cərəyan verildikdə elektronlar valent və keçirici zonalara daşınır.

İnjesiya lazerləri, stimullaşdırılmış emissiya ilə işıq generasiya etdikləri üçün kvant generatorların bir növüdür. Onlar işıq və ya infraqırmızı şüalanma yaradır, buna görə də lazerlər (Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation) kvant generatorlarının geniş tətbiq sahələrindən biridir. Bu tətbiq sahələrindən bir neçəsi ilə tanış olaq:

Telekommunikasiya: Fiber-optik şəbəkələrdə istifadə olunur.

Tibb: Lazer cərrahiyyəsi və tibbi diaqnostika.

Müasir texnologiya: Lazer çap, məlumat saxlama (CD, DVD).

İnjesiya lazerlərinin yarımkeçirici əsaslı olması onların miniatür və yüksək effekti ilə seçilməsinə səbəb olur, bu da onları müxtəlif sahələrdə əvəzsiz edir.

p-n keçidlərdən daşıyıcıların injeksiyasına əsaslanan yarımkeçirici lazer üzərində ətraflı dayanaq. D.N.Nasledov və əməkdaşları qalium-arseniddən hazırlanmış p-n keçidlərdə məcburi şüalanma müşahidə etmiş və prinsipcə p-n keçidli kvant generatorları yaratmağın mümkünlüyünü göstərmişlər.[4] Hazırda bir sıra yarımkeçiricilərdə (GaAs, InP, InAs, Ga_{1-x}As_xP_x, Ga_{1-x}In_xAs, SiC, InSb, CdS) dalğa uzunluğunun geniş intervalında generasiya alınmışdır.

Birinci dəfə 1961-ci ildə N.T.Basov O.K.Kroxin və J.M.Popov tərəfindən irəli sürülmüş və həyata keçirilmiş p-n keçidli yarımkeçirici mühitdə invers paylanmanın alınmasına baxar.

Bərk cisimlərin kvant mexanikasına əsasən sistemdəki valent elektronları kristal qəfəsin bir atomundan digərinə keçərək bütün həcm boyunca hərəkət edir. Öz xarakterinə görə valent elektronlarının kristallardakı hərəkəti atom daxilindəki vəziyyətlə (bu zaman elektronlar ~10-

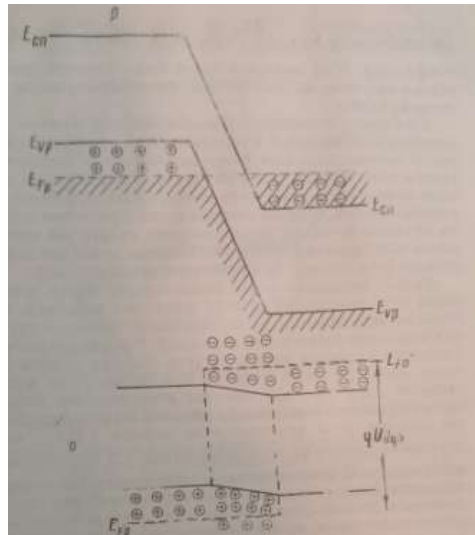
8sm məsafədə lokallaşır) vakuumda sərbəst elektronların hərəkəti arasında aralıq mövqə tutur. Təklənmiş atomlardan fərqli olaraq yarımkeçirici kristalda təqribən sərbəst həyəcanlanmış və bağlı valent elektronlarının mümkün enerji qiymətləri ayrıca zolaq əmələ gətirir. Bu zolaqlar bir-birinə yaxın yerləşmiş çoxlu miqdarda səviyyədən ibarətdir. Yarımkeçiricinin valent zolağı tamamilə dolu olsa o ancaq işıq kvantlarını udar. Işığın udulması həyəcanlanmaya gətirir. Elektron keçirici zolağa keçir və valent zolağında dəşik yaranır. Belə kristalda əks-invers paylanma almaq üçün uyğun zolaqlarda daşıyıcıları cırışdırmaq lazımdır. Prinsip etibarilə yarımkeçiricidə belə əks sahə vasitəsilə şüalanma və injeksiya yolu ilə almaq olar. Yarımkeçiricini aşqarlamaqla invers paylanma yaratmaq mümkün düşüldür. Yarımkeçiricini donor atomları ilə aşqarlamaqla valent zolağındakı qədər (~1022)elektron yaratmaq olmaz. Donor və akseptorları eyni zamanda daxil etdikdə elektronlar valent əlaqələri zolağındakı boş yerləri doldurur və yüklərin kompensasiyası nəticəsində məxsusi yarımkeçirici alınır.

Yarımkeçiricilərdə daşıyıcıların invers paylanmasını yaratmaq üçün ən effektiv və idarəolunan üsul onları p-n keçidlərdən injeksiya etməkdir. Məlumdur ki p-n keçidləri düz istiqamətdə gərginlik tətbiq etsək injeksiya hadisəsi baş verir:elektronlar ,p-oblasta dəşiklər, isə n-oblasta axır.p-n keçidlərin yaxınlığında bir neçə mikron tərtibli məsafədə termodinamik tarazlıq pozulur. İnvers paylanma baş verir. Aktiv mühit yaranır. Sistem mənfi temperaturlu hala keçir.

Yarımkeçiricidə tarazsız elektron və dəşiklərin sərbəst enerjilərinin cəmi ΔE_g -dən böyük olduqda invers paylanma yaranır. Başqa sözlə tarazsız elektron və dəşiklər üçün kvazi-Fermi səviyyələri aşağıdakı şərti ödəməkdir:

$$E_{Fn} + E_{Fp} > \Delta E_g$$

Aşqarsız yarımkeçiricidə kimyəvi potensialın səviyyəsi təxminən yasaq zolağın ortasında yerləşir və $E_{Fn} + E_{Fp} = \Delta E_g$ olur. Buna görə də mənfi temperatur halının yaranma şərti o deməkdir ki heç olmasa ya $E_{Fn} > \Delta E_g$ 2 ,ya da $E_{Fp} > \Delta E_g$ 2 olmalıdır, yəni bu səviyyələrdən biri uyğun olaraq keçirici C- və yaxud valent V-zolaqları daxilində yerləşməlidir. Başqa sözlə ya elektronlar ya da dəşiklər cırışmış halda olmalıdır. Lazerlərdə təcrübi olaraq hər iki oblast kifayət qədər güclü cırışmalıdır.

Şəkil 1. Mənfi temperatur halının yaranması a- p-n keçid tarazlıqda ;b-yüksək düzünə gərginlikdə

Sıx aşqarlamaqla yarımkeçiricidə ensiz p-n keçid yaratsaq yasaq zolağın(buna qadağan olunmuş zonanın eni də deyilir ΔE_g) enindən böyük olan kontakt potensialları fərqi alarıq. Daşıyıcıların invers paylanması düzünə gərginliyin ΔE_g -dən kafi qədər böyük qiymətlərində

yarana bilər; bu zaman p-n keçiddəki baryer təxminən yox olur. Mənfi temperatur halının yaranma şərti $q_{Un-p} > \Delta E_g$ - dir. İnvers paylanma almaq üçün injeksiya edilmiş daşıyıcıların konsentrasiyası yüksək olmalıdır. Düzünə cərəyanın böyük qiymətlərində keçid yaxınlığında aktiv oblast yaranır. Bu oblastda C-zolağının dibində elektronların konsentrasiyası çox böyükdür və $v = \Delta E_g / h$ tezlikli işığın udulma əmsalı mənfi olur. Yəni maddədən keçən işıq udulmaq əvəzinə tarazsız elektron və deşiklərin rekombinasiyaları nəticəsində güclənir.

Elektron və deşiyin rekombinasiyası zamanı zərbəst elektron C-zolağından V-zolağına keçir və boş yeri doldurur. C-zolağındakı elektronun həyəcanlanma enerjisi işıq kvantı şəklində şüalana bilər. Bu rekombinasiya şüalanması öz-özünə (spontan) və ya məcburi baş verə bilər. Mənfi udulma əmsallı mühitdə məcburi keçidlər spontan şüalanmanı gücləndirəcəkdir. Yarımkəçirici diodun yan səthlərini yaxşı əksətdirici etməklə (bu işığın mühitdən dəfələrlə keçməsi üçün edilir) bu güclənməni artırmaq olar.

Düzünə cərəyanın kiçik qiymətlərində bütün istiqamətlərdə p-n keçidlərdə spontan şüalanma müşahidə edilir. İşığın intensivliyi və şüalanmanın spektral əyrisinin eni cərəyanın qiymətindən asılıdır. Cərəyan artdıqca şüalanmanın güclənmə əmsalı böyüyür. Cərəyan müəyyən qiymətə qədər artdıqda lazer effekti baş verir, yəni şüalanma koherent olur. Keçiddə koherent generasiyanın başlanmasına uyğun gələn cərəyanın bu minimal qiyməti hədd cərəyanı adlanır. p-n keçiddən axan cərəyan $I < I_{hüd}$ olduqda şüalanma spontan və qeyri-koherentdir. $I > I_{hüd}$ şüalanma koherentdir. Şüalanmanın koherentliyi hər bir rekombinasiya aktı düşən ilkin işıq dalğası ilə məcburən buraxılan dalğanın fazaca eyniliyini göstərir. Belə koherent generasiya zamanı ilkin və əks olunan dalğaların fazaları hər bir nöqtədə eyni olmalıdır və ya dövrün tam sayı qədər fərqlənməlidir. Bunun nəticəsidir ki lazerlərin köməyi ilə minimal aralanma bucağına malik çox nazik şüa dəstəsi almaq olar.[5]

Açar sözlər: elektron, yarımkəçirici, injeksiya, rekombinasiya, spontan, lazer, foton

Ədəbiyyat

- 1.ИбрагимовГ.Б. О температурной зависимости статической электро проводности полупроводниковой проволоки Fizikanin aktual Problemləri, III Respublika elmi konfransi 2004,c.88-89.
2. 7. A. E. Siegman – Lasers Lazer fizikası və kvant generatorların əsasları University Science Books, 1986.
- 3.Тутурин Н.Н., Экстрагирование, экстракция // Энциклопедический словарь Брокгаузи и Ефрона: в 86т. 1890-1907 г.
4. Зеегер К. Введение физика полупроводников, М., Мир, 1977, 615 с.
- 5.Н.В.Abdullayev, Z.Ə.İsgəndərzadə Yarımkəçirici çeviricilər Bakı-1974

**CONFLICT BETWEEN ACTORS IN THE CONSTRUCTION OF THE JATIKARYA
TOLL ROAD**

**Nabila, S.Sos¹, Frans Setia Hamonangan Nadeak S.Sos², Rivaldi Marulitua Napitupulu
S.sos³, Novriandi Putra Telaumbanua⁴**

Universitas Kristen Indonesia

Abstract

The phenomenon that occurred in the field was related to the land acquisition conflict in West Java which involved the government and the community, namely the construction of the Jatikarya Toll Road. This conflict has occurred since the beginning of construction until now, where even though the Jatikarya Toll Road has been operating, the people whose land was evicted have not received compensation as determined by the court. The conceptual framework in this research uses The Conflict Paradox theory proposed by Robbins. This view is divided into three, namely; The traditional view, the human relations view, and the interactionist view. This research uses a qualitative descriptive approach, with data collection methods through literature study. The results of research in the field show that; (1) The government in the planning process and environmental impact analysis of the construction of the Jatikarya toll road does not take into account community aspects, (2) The government's orientation in constructing the Jatikarya toll road is not fully oriented towards meeting the needs of the community, but rather towards matters of a political and ambitious nature, (3) The government in resolving the Jatikarya Toll road land acquisition conflict tends to be pragmatic, namely by considering that conflicts with the community can be resolved through compensation. On the other hand, the resolution of the Jatikarya Toll conflict tends to be carried out repressively by involving state apparatus such as the Indonesian National Army and the National Police.

Keywords: Conflict between Actors, Land Acquisition, Development.

Özet

Sahada meydana gelen olgu, hükümet ile toplum arasında Batı Cava'da yaşanan arazi kamulaştırma çatışmasıyla ilgilidir; yani Jatikarya Otoyolu'nun inşası. Bu çatışma, inşaatın başlangıcından günümüze kadar devam etmektedir. Jatikarya Otoyolu işletmeye açılmış olmasına rağmen, arazileri istimlak edilen halk, mahkeme tarafından belirlenen tazminatı hâlâ alamamıştır. Bu araştırmada kullanılan kavramsal çerçeve, Robbins'in ortaya koyduğu Çatışma Paradoksu kuramıdır. Bu yaklaşım üçe ayrılmaktadır: Geleneksel yaklaşım, insan ilişkileri yaklaşımı ve etkileşimci yaklaşım. Araştırma, nitel betimsel bir yöntemle yürütülmüş olup, veri toplama yöntemi olarak literatür taramasından yararlanılmıştır. Saha araştırmasının sonuçları şunları göstermektedir: (1) Hükümet, Jatikarya otoyolunun planlama sürecinde ve çevresel etki analizinde toplumun yönlerini dikkate almamaktadır, (2) Hükümetin Jatikarya otoyolunu inşa etmedeki yönelimi, toplumsal ihtiyaçları karşılamaya tam anlamıyla odaklanmaktan ziyade, daha çok siyasi ve hırslı konulara yöneliktir, (3) Hükümet, Jatikarya otoyolu arazi kamulaştırma çatışmasını çözmede pragmatik bir eğilim göstermekte, yani topluluklarla yaşanan çatışmaların tazminat yoluyla çözülebileceğini düşünmektedir. Öte yandan, Jatikarya otoyolu çatışmasının çözümü, Endonezya Ulusal Ordusu ve Ulusal Polis gibi devlet aygıtlarının dahil edilmesiyle baskıcı bir şekilde yürütülme eğilimindedir.

Anahtar Kelimeler: Aktörler Arasındaki Çatışma, Arazi Kamulaştırma, Kalkınma

Introduction

Development is an effort to make changes to the situation for the better, where the effort is carried out continuously. Development often brings side effects which are usually in the form of turmoil in society, for example changes in values, interests, or changes in institutions from the old to the new (Damanik & Malau, 2017). Related to development, especially infrastructure development, of course, it cannot be separated from the issue of land, because almost every development business activity requires land as a means. These development activities can only be carried out if the land as a place to carry out these development activities is available (Wirabrata & Surya, 2011).

One of the government's roles in implementing this development is through the construction of toll roads. Toll roads are designed to accelerate the development of the road network, with some or all funding coming from road users to ease the burden on the government. The goals of toll road services for users are smooth, safe, and comfortable travel. Toll roads have existed in Indonesia since 1973, when the government began building the first toll road connecting Jakarta and Bogor (Hassan, 2019).

Accelerating toll road infrastructure development is a crucial factor in driving economic growth and facilitating connectivity between regions, thereby increasing the mobility of goods, services, and people. While toll roads have positive impacts, the negative impacts of toll road construction have also become problematic and led to conflict between the community and the government (Sapitri, 2021).

Land acquisition is the act of acquiring land, whether in the form of buildings, plants, or land commodities, either through payment to the landowner or through the release and abandonment of the land (Gemiharto, 2016). Land acquisition is very difficult because of the many steps and processes that must be followed and the competing interests of various stakeholder groups.

According to Soimin, acquiring public assets for development purposes for the public good is a very difficult issue. The government and community's growing need for land, unbalanced by increasing land area (Rizqi, 2019), is a crucial issue. Problems arise from numerous conflicts of interest (Lawelai, 2021). On the other hand, communities need land as a source of housing and income, and land acquisition is carried out by providing fair and just compensation to stakeholders (Andria, 2018). Land issues are closely related to racial rights issues. Land owned by even the most humble men has a social function in addition to its economic value. Therefore, private interests in land are readily sacrificed solely for the public good (Erika, 2018).

Land acquisition for public interest is a social function of land rights established as the basis for the enactment of the Land Acquisition Law to ensure the availability of land for development implementation based on respect for land rights. Three (3) roles of government agencies in pursuing development implementation, where the chosen policy must be implemented appropriately and wisely. If a government agency requires public land, one of the first processes that can be processed quickly is to purchase housing. There is disagreement about how to acquire land in this situation. Land acquisition for public interest can be done through direct dialogue between the landowner concerned and the government agency in need (Farichah, 2016).

After that, a discussion is held by a committee appointed by the government agency that needs the land, and if the number of landowners is insufficient and effective deliberation cannot be carried out, then the landowner and landowner appoint their representatives. do. The

government plays an important role in carrying out land expansion activities and must fulfill its legal obligations to prioritize the interests of the people so as not to harm the interests of the community (Andria, 2018).

According to the Agrarian Reform Consortium (KPA), conflicts over land ownership, particularly plantations, remain the most frequent among all Indonesian provinces. In its 2022 Year-End Notes document, the Agrarian Reform Consortium (KPA) recorded 212 agrarian conflicts in Indonesia. Twenty-five of these occurred in West Java, which ranks first in agrarian conflicts in Indonesia, one of which involved land acquisition for the Jatikarya Toll Road construction.

As is known, the Cimanggis-Cibitung Toll Road, Cimanggis Junction-On/Off Ramp Jatikarya segment is arguably a regular location for demonstrations and blockades by those claiming to be the heirs of the land owners. Almost every month, the heirs hold demonstrations by blocking access to the toll road. This never-ending wave of demonstrations occurs because of the Jatikarya Toll Road land dispute case that has been going on since 2021. Since at least 2021, hundreds of residents have demonstrated demanding compensation for land acquisition on the Cimanggis-Cibitung Toll Road section at Km 26,600, precisely in front of the Jatikarya Toll Gate towards Jagorawi. Around 300-400 residents who are heirs held a demonstration and demanded compensation from the defendant amounting to Rp 238 billion according to the decision of the Bekasi City District Court (PN). The funds have actually been deposited with the court since 2017, but for some reason the heirs claim they have not received it.

Following this, various demonstrations continued. For example, in October 2022, residents blocked roads by erecting makeshift tents. The protesters demanded that the National Land Agency (BPN) immediately issue a letter of introduction to settle the payment of consignment fees for the use of 4.2 hectares of land for the Cimanggis-Cibitung Toll Road in the Jatikarya area, which had been outstanding for 25 years. Then, in November 2022, demonstrations resumed. The protesters blocked the Jatikarya Toll Gate leading to Bekasi and Cimanggis, causing a complete traffic jam in the Cibubur area. Vehicles were locked and immobilized.

Prior to the action on Wednesday, March 23, 2023, the heirs had also staged a similar action a month earlier. Another blockade was implemented on the Jatikarya Toll Road. To prevent similar actions, Ribut stated that he continues to strive for preventative measures and cooperation with the authorities, specifically the police. This indicates that the conflict behind the construction of national projects, in this case the Jatikarya Toll Road, involves land acquisition issues involving the government and the community. Although the toll road is already operational, the conflict between the government and the surrounding community remains unresolved.

This phenomenon indicates a problem between actors, in this case the government as the national development project provider, and the community, including the landowners. If this conflict continues, it will undoubtedly have a negative impact on both parties. The government, with its already operational toll road project, will continue to be disrupted, and the community, as the landowners and those entitled to compensation (as determined by the court), will continue to fight for their rights (compensation) that have not yet been received.

Theoretical Framework

In this research, at least one major theory is used, namely the conflict theory put forward by Robbin.

a. Conflict

The Conflict Paradox, namely the view that on the one hand, conflict is seen as improving group performance, but on the other hand, most groups and organizations strive to minimize conflict. This view is divided into three parts, namely: The Traditional View. Conflict is bad, negative, detrimental, and should be avoided. Conflict is synonymous with violence, destruction, and irrationality.

Conflict is a dysfunctional outcome of poor communication, a lack of trust and openness between people, and managers' failure to respond to employee needs and aspirations. The Human Relations View. Conflict is considered a natural occurrence within groups or organizations. Conflict is considered unavoidable because differences of opinion and perspective are inevitable within a group or organization. Conflict should be used as motivation for innovation or change within the group or organization. The Interactionist View. This view tends to encourage conflict within a group or organization. Conflict needs to be kept at a minimum on an ongoing basis so that each member of the group remains enthusiastic, self-critical, and creative.

Conflict stems from incompatible structural and personality characteristics. Robbins (Mobsin, 2016) defines conflict as the behavior of organizational members directed toward opposing other members. The conflict process begins when one party perceives that another party is planning or has obstructed something related to (the group/themselves), or when there is an activity that is incompatible. According to Robbins (Mobsin, 2016), the sources of conflict are divided into:

- a. Job interdependence;
- b. One-way job dependency;
- c. High horizontal differentiation;
- d. Low formalization;
- e. Dependence on scarce common resources;
- f. Differences in evaluation criteria and reward systems;
- g. Participatory decision making;
- h. Diversity of members;
- i. Status mismatch;
- j. Role dissatisfaction; and
- k. Communication distortion.

b. Conflict Management Solutions

An organization can transition from a functional structure to a product-division structure, which can lead to conflict. Task interdependence and differing goals are two key factors that can lead to conflict, and ways to resolve it include:

- a. Changing the level of differentiation and integration of task relationships. According to Jones, moving a manager to another structure can reduce tension and even eliminate a source of conflict. If conflict exists between divisions, the intensity of a manager's role increases, and top managers are responsible for resolving the conflict and improving the structure of work relationships. In general, increasing integration is a primary way for organizations to manage

the problem of differing subunit goals. To address potential conflict, organizations can enhance the use of role relationships, task forces, teams, and integration mechanisms.

b. Another way to manage conflict through structural change is to create a belief that the design of an organization's hierarchy of authority is in line with its current interests. Loss of control in a chain of command can be a major source of conflict when organizational members are given responsibility for making decisions, but on the other hand, they do not have sufficient authority to make them, because the managers above them make the decisions regarding any changes they make.

c. Flattening the hierarchy, ensuring clear authority relationships and decentralized authority, can mitigate a major source of organizational conflict. Good organizational design should result in the creation of an organizational structure that minimizes conflict. In most organizations, due to inertia, they fail to manage their structure and adapt to environmental changes.

Research methods

This study uses a descriptive method with a qualitative approach that aims to explore and analyze the conflict phenomenon that occurred between the government and the community during the Jatikarya Toll Road construction process. A qualitative approach, as explained by Creswell (Wisler, 2009), is a means to understand and explore the meaning given by individuals or groups to a social or humanitarian problem. In this study, this approach is applied to describe in depth the dynamics of the conflict, its causal factors, and its impact on both parties involved. The main focus of this descriptive study is to provide a detailed picture without intervening in the ongoing phenomenon.

The data collection technique in this study used a literature study method, as described by Abubakar (2021). Literature study involves collecting data from various secondary sources, such as books, scientific journals, official documents, research reports, and related articles. These sources were analyzed to understand the background of the conflict, relevant theories, and empirical data supporting the study. Through this technique, the researcher sought to gather valid and relevant information to answer the research questions and strengthen the arguments put forward in the analysis.

The data analysis techniques used in this study encompass three main stages: data reduction, data presentation, and conclusion drawing/verification. As stated by Sugiyono (Wisler, 2009), in qualitative research, data analysis is conducted concurrently with the data collection process. During the data reduction stage, the information obtained is filtered and simplified to focus on data relevant to the research problem. Next, the reduced data is presented in a descriptive narrative to provide a clear and structured understanding. Finally, the researcher draws conclusions or verifies the findings to illustrate the core of the problem and provide answers to the research objectives. This systematic approach allows the researcher to gain a deep and holistic understanding of the conflict surrounding the Jatikarya Toll Road construction.

Discussion: Conflict and Impact of the Jatikarya Toll Road Construction Conflict

The initial chronology of the case began with a dispute between the government, which wanted to build the Jatikarya Toll Road, and the local landowners. The conflict then escalated to a court hearing, which ultimately ruled that the government must provide compensation to the local landowners or their heirs. However, to date, the compensation budget set by the court has not been paid.

The Director General of Highways at the Ministry of Public Works and Public Housing (PUPR), Hedy Rahadian, revealed that there had been problems with land payments for residents

affected by the construction of the Cimanggis-Cibitung toll road, the Cimanggis-Jatikarya section. He stated that the unpaid land issue was due to the disputed land status. The Directorate General of Highways has settled the land payments by submitting compensation to the court. Hedy stated that the process is still ongoing. The court, together with the National Land Agency (BPN), is currently finalizing the land settlement based on the verdict.

This protracted process by the government has led to a wave of demonstrations from local residents demanding their rights, as stipulated in the court's ruling. These demonstrations often involve blocking toll access, causing traffic jams and complaints from motorists.

Figure 1. Action to close the Jatikarya Toll Road

Source: Data processed by researchers in 2023

The ongoing protests have impacted Cimanggis-Cibitung Toll Road users, with complaints of long traffic jams caused by residents blocking the Jatikarya Bekasi Toll Exit. This phenomenon is certainly problematic, given that the Jatikarya Toll Road was built to provide smooth access for motorists.

Referring to Robbins' conflict theory, conflicts involving the government and the community as landowners should be avoided, as the traditional view holds that conflict is inherently bad and should be avoided. In this case, the government benefits, while the community, as landowners, suffers because they are evicted from their land and have not received compensation as determined by the courts.

Based on the results of field analysis, it shows that in many cases of land acquisition that occur in Indonesia, the government tends to prioritize political aspects over social ones. If we refer to Galtung's opinion (in Trijono, 2009) which states that "development is an effort to fulfill basic human needs, both individually and in groups in a way that does not cause damage to either social life or the environment/nature" then what the government did in the Jatikarya Toll Road case cannot be justified.

The government should have conducted an initial planning and environmental impact analysis to avoid harming the community, especially those living near the Jatikarya Toll Road construction site. This also demonstrates that the government's development orientation is not solely focused on meeting community needs, as Robbins argued, but rather on political considerations.

The presence of the government which should maintain order and provide a sense of security to the community is starting to be forgotten and replaced by the ambition to present more national strategic programs, one of which is the Jatikarya Toll Road. On the other hand, if we refer to Law Number 39 of 1999 concerning Human Rights in Article 9 concerning basic rights owned by the community, paragraph (2) clearly states that the community has the right to live in peace and tranquility, then what the government did in the Jatikarya Toll Road case cannot be justified.

Solutions to Resolve the Jatikarya Toll Road Construction Conflict

The land acquisition conflict for the Jatikarya Toll Road, which has been ongoing since 2020, reflects the government's lack of initiative in resolving issues involving the community, particularly affected landowners. Despite the conflict having persisted for years, the government appears to have taken no proactive steps or made any serious effort to bridge the gap between community interests and the development policies being implemented. This injustice is further clarified by the community's ongoing blockades of the toll road in protest of their dissatisfaction.

These repeated blockades are not merely a symbol of dissatisfaction, but also clear evidence that the community feels unheard and denied the justice they are entitled to. The government, in this case, appears to be neglecting its obligation to communicate effectively with affected communities and seek a just solution. The unclear compensation payment process, which should be the first step in resolving the conflict, further complicates the situation. The community feels marginalized, not only from a policy perspective, but also in terms of their fundamental rights as landowners.

Furthermore, this community action demonstrates that the conflict is not only material, but also involves psychological and social aspects. The community feels economically disadvantaged by the takeover of their land without a clear resolution, but also feels a loss of trust in the government as the institution supposed to protect their rights. This situation not only reflects a failure in conflict management but also demonstrates the government's weak recognition of the importance of community participation in the development process.

Figure 2. Jatikarya Toll Road Blockade Action

Source: Tempo.co

The presented image shows that the government, as the implementing party for the Jatikarya Toll Road construction, has shown no real effort to resolve the conflict with the community. This conflict is further exacerbated by the fact that the government has not fulfilled its obligation to pay compensation to the landowners, despite a court ruling ordering such payment. This situation has led the community to continue protesting as a form of resistance to the injustice they have experienced.

The government's land acquisition process for the Jatikarya Toll Road construction demonstrates a narrow-minded mindset, where compensation is seen as the sole means of resolving conflicts with the community. This approach is clearly inadequate, given that development should be oriented toward community well-being. When development results in community displacement, it begs the question of whether the development's objectives are truly in the public interest. The government's pragmatic approach, which views the community merely as an obstacle to the development process, not only ignores the community's aspirations but also indirectly undermines their position as landowners.

Field analysis shows that the government has not employed a persuasive approach or constructive dialogue to resolve the land acquisition conflict for the Jatikarya Toll Road. Instead, the government has frequently resorted to repressive measures, involving state apparatus to suppress community protests. These repressive measures involve various state institutions, including the Anti-Land Mafia Task Force, the Indonesian National Armed Forces (TNI), the Indonesian National Police (Polri), and the Attorney General's Office. These institutions, which should be tasked with protecting and providing a sense of security to the community, are instead being used to further the government's ambition to continue development projects. This repressive approach has created a widening gap between the government and the community and emphasized the injustice in resolving land acquisition conflicts.

In the context of equitable development, this repressive approach not only contradicts democratic principles but also undermines the very essence of development: improving community well-being. The government needs to shift its approach by positioning communities as partners in development, not simply objects subject to government policy. Land conflict resolution should be conducted through inclusive, transparent, and equitable dialogue, so that development can proceed without compromising community rights.

The use of state apparatus to resolve government-community conflicts related to land acquisition, including the Jatikarya Toll Road, is fundamentally unjustifiable. Analysis also shows that this pattern is not unique to the Jatikarya Toll Road case, but also to several other land acquisition cases in Indonesia. This phenomenon demonstrates that the government's orientation in development is not focused on the rights and welfare of the community, but rather on political aspects, focusing on the profits of a handful of powerful individuals.

From this analysis of the conditions on the ground, it is clear that the government has made no attempt to resolve the conflict through persuasion through direct engagement with the community, but instead resorts to repressive methods by mobilizing state apparatus. This will complicate the conflict resolution process between the government and the community and, conversely, will lead to protracted conflict involving the government (with all its state apparatus) and the community.

Closing : Conclusion

Based on the discussion regarding the conflict between actors involving the government and the community in the case of land acquisition for the Jatikarya Toll Road, several conclusions can be drawn:

- a. In the planning process and environmental impact analysis of the Jatikarya Toll Road development, the government did not take into account the community aspects, therefore in its implementation some of the community had to be evicted from places or land that they had long inhabited.
- b. The government's orientation in developing the Jatikarya Toll Road has not been fully oriented towards fulfilling the needs of the community, but rather towards political and ambitious matters, as evidenced by the prolonged conflict even though the Jatikarya Toll Road has been operational.
- c. The government has tended to be pragmatic in resolving the land acquisition conflict for the Jatikarya Toll Road, viewing the conflict with the community as resolvable through compensation. Conversely, the resolution of the Jatikarya Toll Road conflict has tended to be repressive, involving state officials such as the Indonesian National Armed Forces (TNI) and the Indonesian National Police (Polri).

Bibliography

- ABubakar, R. (2021). Introduction to Research Methodology. In Antasari Press.
- Andria, R., A. (2018). Interpersonal Communication in Land Acquisition for the Padang Bypass Project. Civil Engineering Journal (JRS-Unand), 14(2), 95.
- Damanik, S., Denso. (2017). Land Acquisition Conflict in the Construction of Kualanamu Airport. Buddayah: Journal of Anthropology Education, 1(1), 1-6.
- Erika, E. (2018). Land Acquisition Conflicts in the Customary Land Areas of Indigenous Communities in Mineral and Coal Mining Concessions. Journal of Legal Communication (JKH), 4(2), 1.
- Farichah, N. (2016). Inter-Actor Conflict in Land Acquisition for the Construction of Gresik International Port. Journal of Young Politics, 5(2), 223– 232.
- Gemiharto, I. (2016). Implementation of Land Acquisition Policy for West Java International Airport in Majalengka Regency. In Jurnal Aggregasi, 4(1), 141–163.
- Hassan, Hasbi. (2019). Conflict Management in Land Acquisition for the Construction of the Batang-Semarang Toll Road. Journal of Politic and Government Studies, 8(1), 1-20.
- Lawelai, H., S. (2021). Implementation of Traditional Rules in Policy for Sustainability of Local Culture. Journal of Research Innovation, 2(2), 351–358.
- Mobsin, Muhamad. (2016). Understanding Conflicts Between Actors in the Implementation of Higher Education Information Systems: A Stakeholder Theory Perspective. Indonesian Multitech Scientific Journal, 10(2), 21-40.
- Rizqi, F. (2019). Participation of the Sikabu Village Community, Lubuk Alung District, in Land Acquisition for the Construction of the West Sumatra Main Stadium. Andalas Journal of Sociology, 5(2), 60–73.
- Sapitri, Riri. (2021). Factors Causing Conflicts Over the Construction of the Padang-Sicincin Section of the Padang-Pekanbaru Toll Road. JDPL (Journal of Democracy and Local Politics), 2(2), 90-104.
- Wirabrata, Ahmad & Surya, T.Ade. (2011). Policy Issues in Land Acquisition for Infrastructure Development. Journal of Economics & Public Policy, 2(2).
- Wisler, A. K. (2009). 'Of, by, and for are not mere prepositions': teaching and learning Conflict Resolution for a democratic, global citizenship. Intercultural Education, 20(2), 127–133.

HAZRAT UMAR (RA) AND RELIGIOUS TOLERANCE: POLICIES TOWARD NON-MUSLIMS

Associate Professor Dr. Naseem AKHTER

**Department of Islamic Studies Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar,
Pakistan**

Abstract

The caliphate of Hazrat Umar ibn al-Khattab (RA) is considered one of the historic periods in Islamic history, where success has been aimed at equality, good government, and religious tolerance. This paper is going to analyze the policies of Hazrat Umar (RA) towards the non-Muslims (Christians and Jews) in the Islamic state that was expanding at a staggering rate. His leadership was the best representation of a balance that considered the Islamic concepts of coexisting with others and the protection of religious minority groups with respect to the religious faiths, and how such ideals can apply in governance.

The policies like the Pact of Umar and the clause of the independence of the non-Muslim communities were the keys to the administration of Hazrat Umar (RA). Such policies ensured safety and even religious freedom, and therefore all the religious minority groups could now practice their religion and live well, or even offer their contribution to the society. The jizya tax, which was to be paid by non-Muslims, was more than a payment of money, and it was a guarantee of guarding their right and the security of their lives within the Islamic world. This form of government was a portrayal of how states can live in harmony irrespective of their various religions.

Hazrat Umar (RA)'s leadership gave a very good example not only in the region but also in world affairs because through the high level of interreligious communication and the flourishing of other religions, it managed to show that the leadership of the Islamic faith could make friendly ties between various groups as well. It is quite topical in the present day to revisit these historical policies to give us a way to understand how to foster a climate of tolerance and understanding in our constantly multicultural society, because it has to confront the interfaith conflicts that arise.

Keywords: Hazrat Umar (RA), Administration, Christians, and Jews

**MILITARY STRATEGIES AND EXPANSION OF THE ISLAMIC STATE UNDER
HAZRAT UMAR (RA)**

Associate Professor Dr. Naseem AKHTER

**Department of Islamic Studies Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar,
Pakistan**

Abstract

The caliphate of Hazrat Umar ibn al-Khattab (RA) was a period of reform in the history of Islam; however, with an impressive record of military successes and the foreign policy of the Islamic state's expansion. This study examines the military tactics during the era of Hazrat Umar (RA) when, through such tactics, it was possible to not only expand the size of Islamic territories in Persia, the Byzantine Empire, and other regions but also to do so in large quantities and within a short period. He did not just rely on conquests but on a highly organized process of discipline, war of moral purpose, and anticipation of a budgetary policy in administration. Hazrat Umar (RA) professionalized the army, started the use of the military registers (diwan), permanent garrisons (amsar) such as Kufa and Basra & clear rules of engagement according to Islam as an important practice. His military policies were characterized by consultation (shura), the gathering of intelligence sources, and the tactical use of military leaders such as Khalid ibn al-Walid, Saad ibn Abi Waqqas, and Amr ibn al-As. Battles such as Yarmouk and Qadisiyah were turning moments and a reflection of his military prowess. Off the battlefield, his policies brought justice, religious tolerance, and the incorporation of new conquered lands into the Islamic state. This paper brings out the fact that the vision and military leadership of Hazrat Umar (RA) have been the basis of a stable, large, and ethically controlled Islamic empire.

Keywords: Hazrat Umar (RA), Yarmouk and Qadisiyah, Byzantine Empire, military tactics

EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING ENGLISH SPEAKING SKILLS
AMONG EFL LEARNERS

ELLADA HAJİYEVA (kıdemli öğretmen)

Azerbaycan Teknik Üniversitesi (AzTU), Azerbaycan, Az1073, Bakü, H. Javid caddesi
25 <https://orcid.org/0009-0003-6247-6864>

Özet

İngilizce Öğrenenler Arasında Konuşma Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Etkili Stratejiler

Konuşma becerisi, ikinci dil ediniminde en zor becerilerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle İngilizcenin yabancı dil olarak öğretildiği ortamlarda, günlük hayatta doğal iletişim fırsatlarının sınırlı olması bu zorluğu daha da artırmaktadır. Bu çalışma, Azerbaycan'daki üniversite öğrencileri arasında İngilizce konuşma becerisini geliştirmeye yönelik kullanılan etkili stratejileri araştırmaktadır. Sınıf içi uygulamalar ve öğrenci geri bildirimlerine dayalı olarak, rol yapma, ana dili İngilizce olan kişileri taklit etme (shadowing), kalıp ifadelerle çalışma (vocabulary chunking), mobil uygulamalarla konuşma pratiği yapma ve kendini kaydedip dinleme (self-recording) gibi yöntemlerin konuşma gelişiminde etkili olduğu belirlenmiştir.

Araştırma, Bakü'deki bir üniversitede İngilizce hazırlık programına devam eden 45 lisans öğrencisiyle yürütülmüştür. Karma yöntem kullanılarak hem nicel anket verileri hem de nitel öğrenci görüşmeleri toplanmıştır. 8 haftalık uygulama sürecinde öğrencilerin konuşma özgüveninin arttığı, telaffuzlarının ve cümle yapılarını kullanım becerilerinin geliştiği gözlemlenmiştir. Özellikle kendini kaydedip dinleme ve rol yapma yöntemleri, öğrencilerin konuşma hatalarının farkına varmasını sağlamış ve düzeltmelerine yardımcı olmuştur.

Bu çalışma, öğrenci merkezli ve strateji temelli öğretim yaklaşımlarının yabancı dil olarak İngilizce konuşma becerisini geliştirmede etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Azerbaycan başta olmak üzere Türk dünyasındaki İngilizce eğitimi veren öğretmenler ve program geliştiriciler için yol gösterici olabilir.

Anahtar kelimeler: Yabancı dil olarak İngilizce, konuşma stratejileri, Azerbaycanlı öğrenciler, akıcılık, sözlü iletişim, dil eğitimi

Abstract

Speaking is widely recognized as one of the most challenging skills in second language acquisition, especially in English as a Foreign Language (EFL) contexts where daily exposure to native-level communication is limited. This study explores effective strategies used to improve English-speaking proficiency among university-level EFL learners in Azerbaijan. Based on classroom practice and student feedback, the research highlights several techniques that have shown to improve fluency and confidence: role-playing, shadowing native speakers, vocabulary chunking, using mobile speaking apps, and self-recording for reflective practice.

The study involved undergraduate students from an English language program in Baku. A mixed-methods approach was used, combining quantitative data from pre- and post-intervention surveys with qualitative insights from student interviews. Over an 8-week period,

students reported increased speaking confidence, improved pronunciation, and better sentence structure. Among the strategies, self-recording and role-playing were identified as the most impactful, helping learners become more conscious of their speaking patterns and errors.

This research supports the value of strategy-based instruction in improving oral communication skills in EFL settings. The findings are particularly relevant for educators and curriculum designers working in Azerbaijan and other Turkic-speaking countries, where interest in international communication and academic mobility is growing. By adopting a learner-centered and practical approach, this study contributes to a deeper understanding of how to develop real-world English-speaking competence in a non-native environment.

Key words: Keywords: EFL, speaking strategies, EFL learners, fluency, oral communication, language education

Xülasə

EFL Tələbələri Arasında İngilis Danışqı Bacarıqlarının Artırılması üçün Effektiv Strategiyalar

Danışqı bacarığı ikinci dilin öyrənilməsi prosesində ən çətin bacarıqlardan biri kimi qəbul olunur. Xüsusilə də ingilis dili xarici dil (İXD) kimi öyrəniləndə və gündəlik həyatda təbii ünsiyyət imkanları məhdudduqda bu çətinlik daha da artır. Bu tədqiqat Azərbaycandakı universitet tələbələri arasında ingilis dilində danışqı bacarığını inkişaf etdirmək üçün tətbiq olunan effektiv strategiyaları araşdırır. Sınıf təcrübələrinə və tələbə rəylərinə əsasən müəyyən olunmuş əsas üsullara rol canlandırma, ana dili danışanları təqlid etmək (shadowing), ifadə qruplarından istifadə (vocabulary chunking), mobil tətbiqlərlə danışqı məşqləri və özünü yazaraq analiz etmək (self-recording) daxildir.

Tədqiqat Bakıdakı bir universitetdə ingilis dili proqramında təhsil alan bakalavr tələbələri ilə aparılıb. Qarışıq metodologiyadan istifadə olunaraq həm sorğu nəticələri (tədbiqdən əvvəl və sonra), həm də müsahibələr vasitəsilə tələbələrin təəssüratları toplanmışdır. 8 həftəlik dövrdə tələbələrin danışqıda inamının artdığı, tələffüz və cümlə quruluşunun yaxşılaşdığı müşahidə olunmuşdur. Xüsusilə özünü yazaraq dinləmək və rol canlandırma üsulları tələbələrin danışqı səhvlərinin fərquində olmasına və düzəliş etməsinə yardımçı olmuşdur.

Bu tədqiqat İXD dərslərində tələbəyönümlü, strategiya əsaslı yanaşmaların danışqı bacarıqlarının inkişafında mühüm rol oynadığını göstərir. Tapıntılar Azərbaycan və digər türk dilli ölkələrdə ingilis dili tədrisi ilə məşğul olan müəllimlər və tədris proqramı tərtib edənlər üçün faydalı ola bilər.

Açar sözlər: İXD, danışqı strategiyaları, azərbaycanlı tələbələr, səlisslik, şifahi ünsiyyət, dil təhsili

AESTHETIC PERFECTION, PHILOSOPHICAL PERCEPTION, FORMALITY IN

"KITABI-DADE GORGUD" AND "MANAS"

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” VƏ “MANAS” DASTANLARINDA ESTETİK

MÜKƏMMƏLLİK, FƏLSƏFİ İDRAK, FORMA ƏLVANLIĞI EPICS

Prof. Dr. Elman QULİYEV

Azərbaycan, Bakı Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk

ədəbiyyatı bölməsinin müdiri Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

“Kitabi-Dədə Qorqud” və “Manas” dastanlarında türk xalqlarının milli kimliyi, milli yaddaşı, milli dəyərləri təcəssüm olunmuşdur. Bu dastanlarda genetik yaddaşın yaratmış olduğu tipoloji bənzəyiş daha çox milli təfəkkür hadisəsi kimi əhəmiyyət kəsb edir; etnik-milli ideyanın təzahür müxtəlifliyini təsdiqləyir. Məsələn, Dədə Qorqud öyüdləri ilə, Manasın atası Yakıp bəyin öyüdləri müəyyən müstəvidə fərqlənsə də, el ağsaqqalı, müdrik insan nəsihəti tipində bir-biribənzəyir. Onu da qeyd etmək ki, hər iki nəsihətdə türk ruhu özünü göstərir

“Dədə Qorqud”dakı Təpəgözlə “Manas”dakı Yalqızgöz obrazları arasında da böyük oxşarlıq vardır. Bu bənzəyiş təkcə zahiri görkəməlaməti deyildir, həm də şərin, pisiyin göstəricisidir. “Dədə Qorqud”da Basat kimi, “Manas”da isə Almanbet və s. kimi igidlər bu cür təkgözlü bədheybətləri (Təpəgöz və Yalqızgöz) gözlərini çıxarmaqla öldürürlər.

Anahtar kelimeler: “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Manas”, dastan, türk, milli,

Summary

In the epics "Kitabi-Dade Gorgud" and "Manas" the national identity, national memory, and national values of the Turkish people are embodied. confirms the diversity of manifestation of the ethnic-national idea. For example, although the memoirs of Dede Gorgud and Manas's father Yakip Bey differ on a certain level, they are similar to each other in the type of advice of an elder, a wise man. Let's also note that the Turkish spirit shows itself in both advices

There is a great similarity between the characters of Tepegöz in "Dade Gorgud" and Yalgızgöz in "Manas". This similarity is not only a sign of appearance, but also an indicator of evil. As Basat in "Dade Gorgud" and Almanbet etc. in "Manas". such brave men kill such one-eyed monsters (Tepagöz and Yalgızgöz) by gouging out their eyes.

Key words: "Kitabi-Dada Gorgud", "Manas", epic, Turkish, national

GİRİŞ

“Kitabi-Dədə Qorqud” estetik mükəmməlliyi, yüksək fəlsəfi idrak tərz, forma əlvənliyi və s. xüsusiyyətləri ilə fərqlənən eposdur, türkün ana kitabıdır. Dastanda mifik təsəvvürün real təsəvvürləri əvəzlənməsi, daha doğrusu, ictimai-siyasi, ailə-məişət və s. məsələlərin üstünlüyü türk epos təfəkküründə yeni mərhələyə keçidin başlanğıcı kimi xarakterizə oluna bilər. Yəni “Dədə Qorqud”dakı bu əvəzlənmə əslində türkün bir mükəmməl təfəkkürdən (mifologiya

dövründən) digər mükəmməl təfəkkürə (tarixi dövrə) qədəminin yeni formasıdır. “Dədə Qorqud” türksalqlarının yaratmış olduğu milli mədəniyyət abidələri içərisində ən zəngin və ən möhtəşəm sənət əsəridir. Məşhur tədqiqatçı alim M.F.Köprülüzadənin dediyi kimi, “türk ədəbiyyatının bütün əsərləri tərəzinin birgözüne, “Dədə Qorqud” o biri gözüne qoyulsa, yenə də “Dədə Qorqud” tərəfi ağır gələr”. “Kitabi-Dədə Qorqud” oğuz elləri həyatından, oğuz igidlərinin şücaətlərindən bəhs edən qəhrəmanlıq dastanıdır. Bu səbəb-dəndir ki, dastanın üzünü köçürən katib kitabı “Kitabi-Dədəm Qorqud ala lisani-taifeyi oğuzan” adlandırmışdır. Dədə Qorqudun Drezden və Vatikan kitabxanalarında saxlanılan 2 əlyazma nüsxəsi vardır. 1815-ci ildə alman şərqşünası Dits Drezden kitabxanasında saxlanılan əlyaz- manı üzə çıxarmış və dastan haqqında ilk məlumat vermişdir. Vatikan nüsxəsini isə 1952-ci ildə Ettori Rossi nəşr etmişdir. Dastanın Drezden nüsxəsi 1 müqəddimə, 12 boydan, Vatikan nüsxəsi isə 1 müqəddimə, 6boydan ibarətdir. Ortaq türk abidəsi olmaqla yanaşı, “Dədə Qorqud” unyarandığı coğrafi ərazi daha çox Azərbaycanla, dili isə Azərbaycan dili ilə bağlıdır.

YÖNTEM

Dədə Qorqudun şəxsiyyəti, dastanın hansı dövrdə yaranması, ha- disələrin konkret olaraq hansı zamanda baş verməsi, dastan mətnlərinin nə zaman yazıya alınması ilə bağlı Qorqudşünaslıqda müxtəlif fikirlər mövcuddur. Lakin faktlar Dədə Qorqudun Məhəmməd peyğəmbər za- manına yaxın Bayat boyunda yaşamış tarixi şəxsiyyət olduğunu sübut edir. Dastanın VI-VII əsrlərdə formalaşması, elə həmin dövr hadisələri rini əks etdirməsi, təxminən X əsrdən əvvəl yazıya alınması ilə bağlı fikirlər artıq təsdiqini tapmışdır.

“Dədə Qorqud”la özünə qədərki və özündən sonrakı türk eposları arasında ümumi bağlılıq mövcuddur. Bu bir tərəfdən regional əlaqə, digər tərəfdən isə milli-etnik düşüncə və yanaşmada təsdiqini tapa bi- lir. Yəni Türküstandan Kiçik Asiyaya qədər ərazilərdə yaşayan türklə- rin yaratmış olduqları “Oğuz Kağan”, “Şu”, “Siyenpi”, “Ərgənəkon”, “Dədə Qorqud”, “Manas”, “Alpamış” və s. dastan tipləri arasında milli-etnik ideyanın və estetik düşüncənin təsirini inkar etmək mümkün deyil. Belə ki, “Dədə Qorqud” dastanları ilə digər türk dastanları olan “Alp ər Tonqa”, “Oğuz Kağan”, “Manas”, “Alpamış” və s. müxtəlif süjet və motivlərdəki oxşarlığın mövcudluğu sadəcə dastan elementlərikimi yox, milli-etnik düşüncənin tarixi vəhdəti və əlaqə tipi kimi xa- rakterizə olunmalıdır.

“Dədə Qorqud” əslində türk-şərq ruhunun (nəcib, həm də ali insani hisslərin) mənəvi təzahürüdür ki, bilavasitə bunun qaynağında İslama keçidin təsiri dayanır. “Rəsul əleyhissəlam zamanına yaxın” hadisələrin Bayat boyu, Qorqud ata və s. ilə əlaqələndirilmə prosesində verilməsi, sırf İslama keçid mərhələsi ilə bağlanır. Bu cür tipoloji (həm tarixi, həm regional, həm də milli-etnik) oxşarlıq “Manas” dastanında Manasın ata-sı Yakıp xana üz tutaraq söylədiyi aşağıdakı sözlərdə də təsdiqlənir:

Ak sakallı babacığım Yakıpxan, Mən müsəlman yolunu açacağam Kafirlərin malını saçaacağam Həpsini qovacağam.

“Dədə Qorqud” və “Manas”da Xızır (Xıdır) müqəddəsliyi, ona inam xüsusi planda əksini tapır.” Dirsə xan oğlu Buğac boyu”nda Bu- ğacın anasına dediyi, “Ana, ağlamağıl, mana bu yaradan ölüm yoqdur, qorxmağıl! Boz atlu Xızır mana gəldi. Üç kərrə yaramı sığadı.” sözləri ilə “Manas”da olan “Manası Xızır qorudu, Manas yer kənarında qun- daqlandı” və yaxud yenə “Manas”da səslənən

“Sol başını Xızır kollasın, Bakay, Xızır yanında olsun, Bakay.”

– sözləri arasındakı oxşarlığı milli-etnik düşüncənin genetik funksional tipi hesab etmək olar.

Əslində türk dastanlarında genetik yaddaşın yaratmış olduğu bu tipoloji bənzəyiş daha çox milli təfəkkür hadisəsi kimi əhəmiyyət kəsb edir; etnik-milli ideyanın təzahür müxtəlifliyini təsdiqləyir. Məsələn, Dədə Qorqud öyüdləri ilə, Manasın atası Yakıp bəyin öyüdləri müəyyən müstəvidə fərqlənsə də, el ağsaqqalı, müdrik insan nəsihəti tipində bir-biribənzəyir. Onu da qeyd edək ki, hər iki nəsihətdə türk ruhu özünü göstərir:

Allah-tala diməyincə işlər onmaz. Qadir tənri verməyincə ər baymaz.

Əzəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz. Əcəl vədə irməyincə kimcə ölməz.

(“Kitabi-Dədə Qorqud”)

Şu Manas cocuğuma

Kazan asıp ateş yakıp

Yanına yoldaş ol, sen Bakay. Görmədiyini göstərip, Bakay Arkasından beraber yürü, Bakay Adem atanın, Havva ananın Doğduğuyeri bildir ona...

(“Manas”)

Türk dastanlarında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də atlara və-rilən adlardır. Aydın məsələdir ki, türk bahadırının ən böyük silahdaşı onun atıdır. O, atın köməyi olmadan tam görkəmdə təqdim oluna bil- mir. Müəyyən məqamlarda at onun qələbəsi və xilasının əsas səbəbkə-rıdır. Bu möhtəşəmliyin ən bariz tipini biz “Koroğlu” dastanında izləyə bilərik. Bir növ “Dədə Qorqud”da Beyrəyin Boz aygırı, “Manas”da isə Manasın Akbozu türk dastanlarında müşahidə etdiyimiz oxşar bir kult sisteminin mükəmməlliyinə xidmət göstərir.

BULGULAR

“Dədə Qorqud”dakı Təpəgözlə “Manas”dakı Yalqızgöz obrazları arasında da böyük oxşarlıq vardır. Bu bənzəyiş təkcə zahiri görkəməlaməti deyildir, həm də şərin, pisliyin göstəricisidir. “Dədə Qorqud”da Basat kimi, “Manas”da isə Almanbet və s. kimi igidlər bu cür təkgözlü bədheybətləri (Təpəgöz və Yalqızgözü) gözlərini çıxarmaqla öldürürlər. “Manas” möhtəşəm türk dastanıdır. Üç hissədən (trilogiyadan) ibarət bu qırğız dastanı Ç.Vəlixanov və Rodlov tərəfindən aşkarlanmış, ilk dəfə 1885-ci ildə rus və alman dillərində nəşr olunmuşdur. 12.452 misradan ibarət olan həmin nəşr dastanın əsasını təşkil edir. Lakin ma-nasçılar tərəfindən zaman-zaman əsərə edilən əlavələr bu əsərin həcmi-ni xeyli artırmış, nəticədə “Manas”ın 65 variantı əmələ gəlmiş, dastan misralarının ümumi sayı isə bir neçə yüz minə çatmışdır. “Manas” həcmətibarilə dünya ədəbiyyatının möhtəşəm abidələri sayılan “İliada” və “Odiseya”dan 20 dəfə, “Mahabharata”dan üç dəfə böyükdür. “Manas” bir növ qırğız ruhunun (həm də tarixinin) bədii təəcəssümüdür. Təsədüfə deyildir ki, dünya şöhrətli qırğız yazıçısı Ç.Aytmatov “Manas”ı “qır-ğız xalqının sinonimi” hesab edir. “Manas”ın dastan kimi formalaşması IX-X əsrlərə aiddir. “Manas”ı ifadə edən şəxs manasçı adlanır. Manasçılar nadir istedad sahibi hesab olunurlar. Demək olar ki, qırğız xalqı içəri- sində “Manas”dan az da olsa əzbər bilməyən insan yoxdur. Bu qırğız xalqının öz tarix və mədəniyyətinə bəslədiyi böyük məhəbbətin təza- hürüdür. Çoxsaylı manasçılar sırasında Keldibay Barboz oğlu, Toqoloq Moldo, Saqımbay Orozbayov, Sayaqbay Karalayev, İbrahim Abdırax-manov, Baxış Sazanov, Cusup Mamay və s. xüsusi yer tuturlar. Lakin S.Karalayevin və S.Orozbayevin “Manas” variantları daha çox klassik versiya hesab olunur.

“Manas” qəhrəmanlıq dastanıdır. Əsər üç bölmədən ibarətdir. Bi-rinci bölmə Manasın, ikinci bölmə onun oğlu Semeteyin, üçüncü bölmə isə nəvəsi Seytekin mübarizələrini əks etdirir. Manas dastanının baş qəh-rəmanıdır. Tədqiqatçılar onun tarixi şəxsiyyət olduğunu təsdiqləyirlər. Üç

hissədən ibarət dastanda irili-xırdalı yüzlərlə obrazın olmasına baxmayaraq, demək olar ki, bütün hadisə və obrazlar bu və ya digər formada Manasla əlaqələndirilir. Manas obrazı timsalında xalq öz azadlıq istəklərini, düşmənlə qələbə çalmaq, birləşmək arzularını və s. əks etdirmiş, bu ideal obrazın ətrafında birləşmişdir. Dastanda Manasın anadan olmasından ölümünə qədər olan bütün həyatı öz əksini tapa bilmişdir. Lakin onun ölümündən sonra da hadisələr oğlu Semeteyin və nəvəsi Seytekin mübarizələri fonunda davam etmişdir.

SONUÇ

Dastanın baş qəhrəmanı olan Manas qeyri-adi qəhrəmandır. Onun qeyri-adiliyi anadan olduğunu gündən başlayıb, ömrünün sonuna qədər davam edir. Manas hələ anadan olmamış atası Yakıp (Yaqub) yuxu görür, arvadı Çıyırda xatunun belinə bir yay bağlayaraq oğlunun doğulacağı günü gözləyir. Doğulan uşağın adını Manas qoyurlar, amma bu adızlı saxlayırlar. Çünki Çin hökmdarı Əsən xanın kahinləri Manas adlı uşağın dünyaya gələcəyi və düşmənlərin cəzasını verəcəyini qabaqca- dan xəbər vermişdilər. Buna görə də düşmənlər hər yerdə Manas adlı uşağı axtarır, onu tapıb öldürmək istəyirlər. Manas beşikdə ikən atası- na düşmənlərdən qisas alacağını söyləmişdi. Böyüdükdən sonra o, xan seçilir, oxdalməyən zirehini geyib, heç bir atın keçə bilmədiyi Akbozuminib düşmənlər üzərinə gedir. Kalmık xanı Alooqe xanın qırğızlara etdiyi zülmə son qoymaq üçün mübarizəni davam etdirir. Manas mübarizədə tək deyildir. Kalmık xanı Qaraxının oğlu Almambet və Kökötöy Manasın ən yaxın silahdaşlarından biridir. Almambet atasından üz döndərərək müsəlmanlığı qəbul etmiş və Manasa sığınmışdır. Manas öz igidləri ilə birlikdə düşmənlərdən qisas alır, Ala-Tooya, Çinə və s. yürüş edir, Alooqe xanı, Şooruk xanı məğlub edir. Manasın ölümündən sonra Semetey Talasa gəlir və hakimiyyəti ələ alır. O da atası kimi qırğız xalqının müdafiəçisi rolunda çıxış edir. Semetey İlyas xan tərəfindən öldürüldükdən sonra hakimiyyətə Seytek sahib çıxır. Bundan sonra başverən hadisələr dastanın üçüncü hissəsinə aiddir.

Dastanda Manasın həyat yoldaşı Kanikey xatun ideal obraz təsirindədir. Maraqlıdır ki, bu obraz Manas öldəndən sonra da dastanın digər hissəsində əsas rolda çıxış edir. Məs., o, Manas öldəndən sonra dövlətin taleyini düşünür, oğlu Semeteyi qorumaq üçün planlar düşünür, onu Teymur xanın yanına gətirərək təhlükəsizliyini təmin edir. Nəvəsi Seytek zamanında da düşmənlərə nifrətini gizlətmir və buna görə düşmənlər tərəfindən əsir saxlanılır. Sonda isə Seytek onu əsirlikdən azad edir. “Manas” möhtəşəm bir qəhrəmanlıq dastanı olmaqla yanaşı, İslam dini ideyalarının, türk əxlaqı, düşüncəsi, adət-ənənələri, məişət tərzı və

s. təbliği baxımından da əhəmiyyətli dir.

Ümumiyyətlə, formalaşdığı zaman və məkandan asılı olmayaraq, türk dastanları milli-estetik təfəkkür daxilində inkişaf edərək funksional bağlılığı təmin etmiş və epos mədəniyyətimizin yüksəkliyini təsdiqləmişdir.

KAYNAKÇA

1. Cəfərov N. Qədim türk ədəbiyyatı. Bakı, 2007.
2. Cəfərov N. Türk xalqları ədəbiyyatı. 4 cildə, I-IV cildlər. Bakı, 2006-2007.
3. Xəlilov P. Türk xalqlarının və şərqı slavyanların ədəbiyyatı. Bakı, 1994
4. Quliyev E. Orta əsrlər türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2010.

5. Quliyev E. Şərq xalqları ədəbiyyatı (müntəxəbat). 2 cildə, Bakı, 2011.
6. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011

MIRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR SATIRIK POEZİYASI ESTETİKASININ
PROQRAMINDA ŞƏRQ OBLOMOVÇULUĞU

Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat” kafedrasında dosent əvəzi

Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Sabir ədəbi məktəbi isə o zamankı ədəbiyyatımızda (XX əsr-U.Q.) adi hal deyil, böyük bir hadisə idi. Çünki Sabir satirik poeziyası estetikasının proqramı xalqda və millətdə özünə qarşı tənqidi münasibəti qəbul edib onu tərbiyə etmək, milli intibaha çağırış və dövətdən ibarətdir. Sabir satirik poeziyasının platforması vahid ictimai mübarizədə şüurlarda inqilabi cəbhə qurmaqdı. M.Ə.Sabirin poetik novatorluğu da bu proqrama xidmət edirdi.

Tənqidi realizm ruhunda yazan satiriklərin yaradıcılığında milli durğunluq və ətalətin ifşası, gülüş hədəfinə çevrilməsi xüsusi bir mövzu idi. Belə ki, tənqidi realistlərin əsərlərində ətalət, durğunluq mücəssməsi olan və bir növ Şərq oblomovçuluğunu xatırladan tiplərin realistcəsinə çəkilmiş surətlərinə rast gəlmək mümkündür.

“Qəflət yuxusuna gedən tipik müsəlman mömüni”nin portretini Əli Nəzmi özünəməxsus yaradıcı ustalılıqla inandırıcı çəkməyi bacarmışdır. Bu ironik intonasiyalı misralarda milli gerilik və tərəqqiyə biganəlik psixologiyasına qarşı şairin qəzəbli bir üsyanı vardır. Tərəqqi əsri ilə (XX əsr-U.Q.) ayaqlaşa bilməyən ətalət, durğunluq mücəssməsi olan Şərq oblomovçuları, yəni “qəflət yuxusuna gedən tipik müsəlman mömüni”ləri Əli Nəzmi inqilabi ruha, inqilabi şüura, inqilabi nəfəsə kökləməyə çalışırdı.

Deməli, “Şərq oblomovçuluq” əslində ictimai ətalət, tərəqqiyə etinasız münasibətdir. Şərq oblomovçuluq mədəni geriliyin təməl daşdır.

Açar sözlər: “Şərq oblomovçuluq”, tərəqqiyə etinasız münasibət, Əli Nəzmi, M.Ə.Sabir

Abstract:

The Sabir literary school was not an ordinary phenomenon in our literature of that time (20th century-U.K.). Because the program of the aesthetics of Sabir's satirical poetry consists of accepting and educating a critical attitude towards oneself in the people and the nation, and calling for and inviting national renaissance. The platform of Sabir's satirical poetry was to build a revolutionary front in the minds of the people in a unified social struggle. M.A. Sabir's poetic innovation also served this program.

In the work of satirists who wrote in the spirit of critical realism, the exposure of national stagnation and inertia, their transformation into a target of laughter, was a special theme. Thus, in the works of critical realists, it is possible to find realistically drawn images of types who are the embodiment of inertia and stagnation and are reminiscent of a kind of Eastern Oblomovism.

Ali NazmK managed to convincingly draw the portrait of the “typical Muslim believer who goes to a dream of heedlessness” with his own creative mastery. These ironically intoned verses contain an angry rebellion of the poet against the psychology of national backwardness and indifference to progress. Ali Nazmi tried to instill the Eastern Oblomovists, who are the embodiment of inertia and stagnation, who cannot keep up with the age of progress (20th century - U.K.), that is, the “typical Muslim believers who go to a dream of heedlessness”, into the revolutionary spirit, revolutionary consciousness, revolutionary breath.

So, “Eastern Oblomovism” is actually social inertia, indifferent attitude to progress. Eastern Oblomovism is the cornerstone of cultural backwardness.

Keywords: “Eastern Oblomovism”, indifferent attitude to progress, Ali Nazmi, M.A.Sabir

“Sabir ədəbi məktəbi isə o zamankı ədəbiyyatımızda (XX əsr-U.Q.) adi hal deyil, böyük bir hadisə idi”. (Novruzov T. (1992), s.47) Çünki Sabir satirik poeziyası estetikasının proqramı xalqda və millətdə özünə qarşı tənqidi münasibəti qəbul edib onu tərbiyə etmək, milli intibaha çağırış və dəvətdən ibarətdir. Sabir satirik poeziyasının platforması vahid ictimai mübarizədə şüurlarda inqilabi cəbhə qurmaqdı. M.Ə.Sabirin poetik novatorluğu da bu proqrama xidmət edirdi.

Tənqidi realizm ruhunda yazan satiriklərin yaradıcılığında milli durğunluq və ətalətin ifşası, gülüş hədəfinə çevrilməsi xüsusi bir mövzu idi. Belə ki, tənqidi realistlərin əsərlərində ətalət, durğunluq mücəssəməsi olan və bir növ Şərq oblomovçuluğunu xatırladan tiplərin realistcəsinə çəkilmiş surətlərinə rast gəlmək mümkündür. Bu baxımdan Sabirin “Səbr eylə”, “Yat qal dala lay-lay” və s. bu kimi satiralarında qoyulan problemlər Sabirin yolunu davam etdirən Əli Nəzmi yaradıcılığında da müşahidə etmək mümkündür.

Əli Nəzmi “Yat” rədifli satirasında **ata-babadan qalma ictimai soyuqqanlılığı, tənbəlliyi** satirik məharətlə belə ifşa etmişdir:

“Axşam namazını tələsik qıl, yubanma yat,

Sol böyürün üstünə uzanıb, qurdalanma yat!

Dursan xudanəkərdə, günorta təminə,

Bozbaşını yeyən kibi, artıq dayanma, yat!

Çoxdur məşəqqəti gözü açıqlığın inan,

Açsan gözünü, gəm görəcəksən, oyanma, yat!

Yatmaqdadır səadəti-dünya və axirət,

Durma ayağa, baxma cəhanə, usanma, yat!

Üstündən özgələr iləri keçsin, atlayıb,

Qoy tapdalasınlar, olma mükəddər, utanma, yat”. (Novruzov T. (1992), s.40)

Göründüyü kimi, “qəflət yuxusuna gedən tipik müsəlman mömünü”nin portretini Əli Nəzmi özünəməxsus yaradıcı ustalıqla inandırıcı çəkməyi bacarmışdır. Bu **ironik intonasialı misralarda** milli gerilik və tərəqqiyə biganəlik psixologiyasına qarşı şairin qəzəbli bir üsyanı vardır. Tərəqqi əsri ilə (XX əsr-U.Q.) ayaqlaşa bilməyən ətalət, durğunluq mücəssəməsi olan Şərq oblomovçuları, yəni “qəflət yuxusuna gedən tipik müsəlman mömünü”ləri Əli Nəzmi inqilabi ruha, inqilabi şüura, inqilabi nəfəsə kökləməyə çalışırdı.

Məlumdur ki, Əli Nəzmi gözüaçıq sənətkar idi, “Sabir ədəbi məktəbinin görkəmli simalarından birincisi idi”. (Novruzov T. (1992), s.47) Belə ki, o öz dövrünün qabaqcıl siyasi hadisələrini izləyir, irticaya və əksinqilaba qarşı çıxırdı. Sabirdən sonra inqilabi-satirik poeziya məktəbinin parlaq siması məhz Əli Nəmi idi. Cəlil Məmmədquluzadə belə yazırdı: “Aylar, illər dolandı və məcmuəmizin ibtidasından ta bu vaxtadək Məşədi Sijimqulu Kefsiz bizə həmişə yar oldu. Xüsusən, Sabirin vəfatından sonra ikinci Sabirimiz birincisinin yerini boş qoymadı. Məşədi Sijimqulu Kefsizin zövq və səfalı, məzə və duzlu şeirinin heç bir vaxt dalı kəsilmədi”. (Novruzov T. (1992), s.47)

Şərq oblomovçuluğu yəni “passiv müsəlman mömünü” mövzusu inqilabi satirik poeziyanın ən aparıcı mövzusu olub. Bu mövzu Sabir satirik yaradıcılığının ən ali mövzusu idi. Belə ki, Sabirin “Dindirir əsr bizi, -dinməyirik” ironik mısrası ilə başlayan bu mısralar təkcə Azərbaycan xalqının deyil, bütün müsəlman Şərqi xalqlarının tərəqqi əsrindəki vəziyyətinin ümumiləşdirilməsidir.

Dindirir əsr bizi, – dinməyirik,

Açılan toplara diksinməyirik;

Əcnəbi seyrə balonlarla çıxır,

Biz hələ aftomobil minməyirik;

Quş kimi göydə uçar yerdəkilər,

Bizi gömmüsl yerə minbərdəkilər! (Hophopnamə, (2004), I cild, səh 285)

Göründüyü kimi, Sabir və onun davamçıları öz həmvətənlərini irəliyə, tərəqqiyə səsləyirdilər. Azərbaycan tənqidi realistləri yalnız tənqid etmir, eyi zamanda xalqa dəyişmək, irəliyə getməyin lazım gəldiyini başa salmağa çalışırdılar. Deməli, “Şərq oblomovçuluq” əslində ictimai ətalət, tərəqqiyə etinasız münasibətdir. Şərq oblomovçuluq mədəni geriliyin təməl daşdır.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynov F. Sabir və Əli Nəzmi // Azərbaycan jurnalı, 1962, № 5, s.122-131.
- 2.Ulduz Qəhrəmanova “Klassik sənətkarlarımız və Sabir yaradıcılığı”, Bakı, Elm və təhsil, Bakı, 2024, 185 s.
3. Nəzmi Ə.Seçilmiş əsərləri, Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 544 s.
4. Novruzov Tərən, Sabir ədəbi məktəbi, Bakı, Yazıçı, 1992, 366 s.
13. Sabir M.Ə.Hophopnamə. (2004) Tərtibçi: Məmməd Məmmədov, I və II cild, Bakı, Şərq-Qərb

THE ROLE OF IDEA-AESTHETIC EDUCATION IN AZERBAIJAN CHILDREN'S

İDEYA-ESTETİK TƏRBİYƏNİN AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ROLU

Aygün Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Təhsilin ən əsas vəzifəsi yeni düşüncəli yaradıcı şəxsiyyətin formalaşdırılmasıdır. Həyatı gözəlləşdirmək, nəyisə qurub yaratmaq insanın əqidəsi, bacarığı, mövqeyi onun dünyagörüşündən asılıdır. Burada estetik tərbiyənin mühüm rolu vardır. Estetik tərbiyə hər zaman cəmiyyətin mənəvi həyatının zənginləşməsinin dayaqıdır. Uşaqların zövqü və estetik hissləri nə qədər mükəmməl olarsa, o, əxlaq kamilliyini, mədəni sərvətlərin dəyərini asanlıqla qavrayar.

Uşaqlarda estetik tərbiyənin məqsədi yalnız gözəlliyi duymaq və anlamaq qabiliyyətinin formalaşdırılmasından ibarət olmamalıdır, həm də gözəlliyi yaratmaq bacarığını üzə çıxarmağa xidmət etməlidir. Deməli, estetik tərbiyə insan mənəviyyatında gözəlliğin yaradılması, inkişaf etdirilməsi, tamamilən insanın ruhuna hopması deməkdir.

1980-ci illərin ortalarından etibarən Azərbaycan poeziyasında yeni mərhələ başlayır: həmin mərhələnin sosial-ideoloji səbəblərini Azərbaycanda (ümumən sovet məkanında) gedən milli-azadlıq, müstəqillik hərəkatı müəyyən edir. Azərbaycan yazıçılarının X qurultayında (28-30 oktyabr 1997-ci il) poeziya üzrə məruzə edən professor Nizami Cəfərov demişdir: “Azərbaycan poeziyası son illər həm miqyasına, həm də keyfiyyətinə görə illərlə ölçülə bilən həqiqətən tarixi bir yol keçmişdir. Heç şübhəsiz, bunun əsas səbəbi 1980-ci illərin sonu 1990-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan cəmiyyətində, milli sosial-mənəvi, estetik şüurda baş verən global çevrilişlər, geniş miqyaslı dəyişikliklər olmuşdur. Elə məhz həmin çevrilişlərin nəticəsində Azərbaycan poeziyasının daxilində on illər boyu ən azı gizli şəkildə mövcud olmuş azadlıq, müstəqillik ehtirası güclü bir vulkan kimi püskürdü, Azərbaycan cəmiyyətinin, Azərbaycan vətəndaşının, insanın emosiyalarını bütün təbii və tarixi zənginliyi, mürəkkəbliyi, kəskinliyi, tərəddüdləri ilə inikas etdirdi”.

Ümumən Azərbaycan poeziyasını xarakterizə edən bu ideya-estetik xüsusiyyət Azərbaycan uşaq poeziyası üçün də xarakterikdir. Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı məruzəsində prof. Nizami Cəfərov uşaq poeziyası məsələlərinə toxunmamış, lakin uşaq ədəbiyyatı üzrə tanınmış mütəxəssis Zəhid Xəlil çıxışında bu barədə, qısaca da olsa, danışılmışdır. Prof. Zəhid Xəlil qeyd etmişdir ki, “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının son beş-altı ildəki nailiyyətlərini nəzərdən keçirəndə belə qərara gəlmək olur ki, söz sənətimizin bu sahəsinin məhsuldarlığı əvvəlki illərdəkindən xeyli azdır. Onun sənətkarlıq axtarışları da diqqəti cəlb edəcək qədər aşağıdır. Lakin bu, ədəbiyyatın mövzu və ideyalarında, fikri ifadə tərzində müstəqil, gələcəyi firavan olacaq bir ölkənin uşaq ədəbiyyatının ilk cüvətilərini görmək mümkündür” Göründüyü kimi, ümumiyyətlə, poeziyadan danışan prof. N. Cəfərovla uşaq poeziyası barədə söz açan prof. Z.Xəlilin müşahidələri biri digərini tamamlayır. Belə bir nəticə çıxır ki. həm ümumən poeziyada, həm də uşaq poeziyasında sənətkarlıq axtarışları son illərə qədər də yüksək formada olmamışdır. Bununla belə mövzu-ideya axtarışları, yaradıcılıq baxımından diqqəti cəlb edən səviyyədə olması sevindirici haldır. Zəhid Xəlil aşağıdakı sözlərində tamamilə haqlı idi: “Son beş ilin hələ ədəbiyyat anlamını verməyən yazı tərzində ifadə olunsa da, bu əsərlər müstəqil xalqın uşaq əsərlərinin bünövrə daşları olduğu üçün qiymətlidir”. Nətiq son illər

qiymətli əsərlər yazıb çap etdirmiş şairlərdən İ. Tapdıq, Fikrət Sadiq, Ələmdar Quluzadə, Xanımana Əlibəyli. Məmməd Aslan, Rafiq Yusifoğlu, Qəşəm İsabəyli, Məmməd Namaz və başqalarının adlarını çəkir. Göstərir ki, onların əsərlərində “vətən, qeyrət kimi insani hissələrin tərənnümü” xüsusilə nəzərə çarpır. Tarixə müraciətdə də “Sənin baban kim olub?” sualına cavab axtarır və uşağın həmin ruhda tərbiyə olunmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycan uşaq poeziyasının problemləri barədə Azərbaycan yazıçılarının X qurultayında öləri söhbət getsə də, qurultaydan sonra Azərbaycan Yazıçılar Birliyində ümumən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının uşaq problemlərinə həsr olunmuş müşavirə keçirilmişdir. Müşavirədə prof. Qara Namazov məruzə etmiş, yazıçılardan Əzizə Əhmədova, Zahid Xəlil, Bahar Bərdəli, Əli Səmədli, və s. çıxış etmişlər. Prof. Qara Namazov göstərmişdir ki, hələ 1992-ci ilin sentyabr ayında, yeni tarixi şəraitdə, ölkənin məruz qaldığı ağır müharibə gedən zamanda, digər tərəfdən, daxili ziddiyyətlərlə dolu mətbuat döyüşlərinin səngimək bilmədiyi bir vaxtda Yazıçılar Birliyi uşaq ədəbiyyatının problemlərinə dair konfrans keçirmiş, bir sıra aktual məsələləri müzakirə etmişdir. Müzakirədə həmin sahədə üzərində düşünülməli problemlərin get-gedə nəinki azalmasından, əksinə, daha da artması haqqında fikir mübadiləsi aparılmışdır. Prof. Qara Namazov öz məruzəsində müstəqillik illərində çap olunmuş uşaq əsərlərini üç yerə ayırmışdı. 1-ci Klassiklərin əsərləri, 2-ci yeni yaranıb çap olunan uşaq əsərləri, 3-cü dünya uşaq ədəbiyyatı incilərinə dair yaradıcılıq motivləri.

Prof. Qara Namazov yeni yaranıb çap olunan uşaq əsərləri üzərində dayanmışdır. Həmin əsərlər içərisində Rafiq Yusifoğlunun 1992- ci ildə yazdığı “Aylı cığır” kitabı xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir. Məruzəçi göstərir ki, uşaqlar üçün həmişə dəyərli şeirlər yazmış Rafiq Yusifoğlu bu kitabında da öz dəsti-xəttinə sadıq qalaraq kiçik yaşlı balalara məzmunlu, yadda qalan, dili səlis, axıcı şeirlər bəxş etmişdir. Burada “Yanardağ”, “Bu qobu daşlı qobu”, “Laylay, Qəbələm, laylay”. “Örənqala”, “Gəmiqaya”, “Daş hasar”, “Xocamsaxlı qalası”, “Uzaqdan gələn nəğmə”, “Qorqud baba” və s. şeirlər, heç şübhəsiz, uşaqların poetik zövqünü inkişaf etdirməklə yanaşı, onlara vətənimizin tarixini, bu günü barədə dəyərli məlumat verməsini təqdirə layiq hesab etmişdir.

Q.Namazov son illərin uğurlu poeziya nümunələri içərisində Mahirə Əliyanlının “Xəzər qabarır, türk qalxır”, “Mən kiməm”, “And içirəm”, “Yaralı Şuşa”, “Laçın”, “Qaçqınlar” şeirlərini, “Xocalıdan yeddi yaşlı uşağın dedikləri” poemasını, Rüzgar Əfəndiyevanın “Lələnin ləçəyi” toplusunu. Nizami Səraclının kiçik yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş “Balam niyə bal dadır?” kitabçasını, Tofiq Qaraqayanın, Süleymanlı İsmayılın, Davud Aslanın əsərlərini qeyd etməklə kifayətlənməyib onların bir sıra nöqsanlı cəhətlərini də göstərmişdir. Məruzəçi tamamilə doğru olaraq demişdir: “Bu gün biz müstəqillik yolunda qıl körpüdən keçirik. Bizim hər bir addımımız sabahkı taleyimizi həll edir. Yazıçının və müəllimin ən böyük amalı yeni nəslə bu qıl körpüdən ustalıqla keçirməkdən ibarət olmalıdır. Uşaq yazıçılarının yığınağında onların əsərləri haqqında öləri fikir söyləyib, filan əsər yaxşıdır, filan əsər qüsurludur deyib işi tamamlamaq olmaz”.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının problemlərinin müzakirə olunduğu müşavirədə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anar müzakirəyə yekun vurarkən həmin problemləri aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmişdir: “Birincisi yazmaqdır, bu, tam bizdən asılı problemdir. Uşaqlar üçün maraqlı, gərəkli, istedadla yazılmış ədəbiyyat yaratmaq gərəkdir. İkinci problem çap olunmaqdır, bu, bizdən, qismən, asılıdır. Yazıçılar Birliyi əvvəlki kimi kitab siyasətinə təsir imkanına malik deyil, nəşriyyatların fəaliyyəti azaddır. Amma bizim orqanlarımız, toplularımız var, burada uşaq səhifələri ayırmaqla biz bu sahənin qayğısına qala bilərik. Üçüncü, kitab satışı problemdir. Bu, artıq bizdən asılı məsələ deyil... Dördüncü problem-oxutdurmaq, oxucu problemdir. Burada da müəllimlər valideynlərlə səyləri birləşdirməklə fəaliyyət göstərə bilər”. Bunların hamısı kifayət qədər ciddi problemlərdir, lakin

ən ciddişi, ən önəmlisi uşaqların zövqünü oxşayan, onların hisslərini, intellektlərini düzgün istiqamətdə tərbiyə edən əsərlər yaratmaqdır. Azərbaycan cəmiyyətində özünü göstərən bugünkü sosial-ideoloji, mənəvi-mədəni proseslər, uşaqların ideya-estetik tərbiyəsinə, uşaq ədəbiyyatının inkişafına xüsusi diqqət yetirilməsini tələb edir.

Azərbaycan uşaq poeziyasının, ümumən ədəbiyyatının inkişafı üçün hər cür tarixi-mədəni əsasları vardır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının, xüsusilə poeziyasının zəngin tarixi təcrübəsinin olması, bu təcrübənin heç bir dövrdə kəsilməməsi və ardıcıl olaraq günümüzə qədər gəlib çıxmasını qeyd etmək olar. 1980-ci illərin sonu, 1990-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycanda müstəqillik, milli azadlıq hərəkatının yetirdiyi ideoloji-mənəvi şəraitdə Azərbaycan uşaqlarının, gənclərinin ideya estetik tərbiyəsinə böyük ehtiyacın olması ədəbiyyatda hiss olunurdu.

Azərbaycanda ümumən ədəbiyyatın, o cümlədən uşaq ədəbiyyatının inkişafı üçün kifayət qədər güclü yazıçıların “kadr potensialı”nın olması və eyni zamanda bu sahəyə yeni qüvvələrin gəlməsi ilə ölçülür.

Bununla belə Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatının inkişafı problemlərinə əlahiddə bir şəkildə dünyadan təcrid edilməklə baxmaq düzgün deyil. Dünyada uşaqların təlim-tərbiyəsi nə qədər müxtəlif milli-mədəni formalarda meydana çıxsada, ümumiyyətlə, vahid bir prosesdir.

Mütəxəssislər göstərir ki, dünya ədəbiyyatının əsas mövzuları sülh, tərəqqi, insan azadlığı və s. olmuşdur. Həmin mövzular, necə deyirlər, beynəlxalq mövzular olub Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında bu və ya digər dərəcədə nəzərdən keçirilmişdir. Bununla belə uşaq ədəbiyyatının maraq dairəsini həmin mövzularla məhdudlaşdırmaq olmaz. Məlumdur ki, bu və ya başqa xalq üçün xarakterik olan milli mövzular da vardır: Məsələn, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında yaşlılara hörmət, vətənpərvərlik, ata-anaya məhəbbət, dostluq və s. mövzular, həmişə olduğu kimi, bu gün də aparıcı mövzulardandır. Həm də bu mövzuların ideya-estetik işlənmə özünəməxsusluğu, idrak prinsipləri kifayət qədər milli xarakter daşıyır. Beləliklə, müasir Azərbaycan uşaq poeziyasında, ümumən ədəbiyyatında biri digəri ilə üzvi əlaqədə olan mövzu-ideya kompleksləri mövcuddur. Bunlardan birincisi beynəlxalq, yaxud ümumbəşəri mövzular, digəri milli mövzulardır. Əlbəttə, bu bölgədə müəyyən şərtlilik özünü göstərir, ümumbəşərliklə milliliyi bu cür kəskin şəkildə ayırmaq çətindir, lakin həmin bölgədən imtina etmək də mümkün deyil. Çünki yaradıcılıq təcrübəsində bu cür mövzu differensiasiyası dərhal nəzəri cəlb edir.

Sovet uşaq ədəbiyyatının, ümumən sovet ədəbiyyatının süqutu imkan vermişdir ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı və dünya uşaq ədəbiyyatının ideyaları, mövzuları, motivləri ilə bilavasitə təmasda, kontaktda ola bilsin. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında, o cümlədən poeziyasında beynəlxalq, yaxud ümumbəşəri mövzular artacaqdır. Milli mövzuların işlənməsində, ideya-estetik interpretasiyasında beynəlxalq, yaxud ümumbəşəri prinsiplər getdikcə daha geniş yer tutacaqdır.

Dünya uşaq ədəbiyyatında get-gedə “müasir nağıl” (sərgüzəşt) janr “köhnə nağıllar”ı sıxışdırır və heç kəsə sirr deyil ki, Azərbaycan uşaqları da “müasir nağıllar” əsasında çəkilmiş cizgi filmlərinə dünyanın bütün uşaqları kimi həvəslə baxırlar. Dünyada gedən bu prosesi nəzərə almadan Azərbaycan uşaqlarını maraqlandıracaq, cəlb edəcək, onlara həm milli, həm də ümumbəşəri duyğular, humanizm, mənəvi zənginlik aşılacaq ədəbiyyat yaratmaq mümkün deyil. Ümumiyyətlə, müxtəlif millətlərdən olan uşaqların ideya-estetik tərbiyəsində beynəlxalq əməkdaşlıq ideyası 1970-ci illərdən, sovet ədəbiyyatı ideologiyasının hələ mövcud olduğu dövrdə baş qaldırmış, hazırda isə qaçılmaz bir hadisəyə çevrilmişdir. Həmin əməkdaşlıq yalnız beynəlxalq konfranslar, müşavirələr keçirməklə bitmir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaradanlarından, bu sahədə çalışan ədəbiyyatşünas-nəzəriyyəçilərdən, pedaqoq tərbiyəçilərdən tələb edir ki, dünya uşaq ədəbiyyatının etiraf olunmuş son uğurları diqqət mərkəzində

saxlanılsın və elə olmasın ki, Azərbaycan uşaqları dünyaya yayılmış “müasir nağıllar”a maraq göstərdikləri zaman yazıçılar, tədqiqatçılar, pedaqoq-tərbiyəçilər “köhnə nağıllar”ı saf-çürük etməklə məşğul olub geridə qalsınlar.

Məlumdur ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı uzun zaman poeziyanın üstünlüyü şəraitində inkişaf etmişdir. Uşaq nəsrini lazımi səviyyədə olmamış, həmişə poeziyadan geri qalmışdır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyində uşaq ədəbiyyatı problemlərinə həsr olunmuş müşavirələrdə də qeyd olundu ki, “şeyrə nisbətən uşaq nəsrini, xüsusən kiçik yaşlılar üçün əyləncəli hekayələr çox azdır. Onlar da müasir tələbləri ödəmir. Vaxtilə Xəlilə Həsənova, Ələviyə Babayeva, Nəriman Süleymanov, Əzizə Əhmədova bədii nəsrimiz tarixində yaşaya biləcək ədəbi irs yaratdılar. Bu irsin içərisində gələcək nəsillərin də öyrənmə biləcəyi milli-mənəvi sərvətimizə çevrilən hekayələr və povestlər çoxdur. İndi isə ancaq iki-üç nəsrin adını xatırlamaq olar: Əli Səmədli, Əziz Kərim, gənc Pərviz Hadi...”. Halbuki dünya uşaq ədəbiyyatının ən dəyərli əsərləri içərisində nəsr aparıcı yer tutur. Hətta belə demək olar ki, Azərbaycan uşaqlarının şeyr təfəkkürü, zövqü çox zaman Azərbaycan materialı əsasında formalaşdığı halda, nəsr təfəkkürü, zövqü xarici, yaxud ümumbəşəri material əsasında formalaşmışdır. Bir sıra hallarda isə nəsr materialı kimi folklor, əsasən, nağıllara (“köhnə nağıllar”a) müraciət edilmişdir ki, bunu da həmişə normal hal saymaq olmaz.

Hər şeydən əvvəl ona görə ki, uşaq müasir düşüncə, müasir zövqə daha çox can atır, müasir texnologiyaları “mənimsəmək” istəyir (söhbət burada yalnız texnikadan yox, ümumən texnologiyadan, strukturundan, quruluş müxtəlifliklərindən, üsullarından və s. gedir). Poeziya, xüsusilə lirik poeziya (lirika) nəsrədən daha az informativ, daha çox emosional olması ilə fərqlənir, uşaq poeziyasının uşaq nəsrindən əsas fərqi də, fikrimizcə, burada axtarmaq lazımdır. Georg Vilhelm Hegel lirikada obyektə subyektin, personajla onu yaradanın (müəllifin) ruhən birləşdiyini deyirdi. Lirikanın bu xüsusiyyəti onu günümüzün insanı (hansı yaşda olursa-olsun) üçün də maraqlı edir. Bizim texnika, lazer, süni peyklər dövründə yaşamağımıza baxmayaraq, insanın mənəvi dünyasına, onun yaşantılarına marağımız əskilməmişdir. Uşaqlar üçün poeziya, xüsusilə lirik poeziya öz emosional-mənəvi təsirini saxlayır. Lakin söhbət o poeziyadan və lirikadan gedir ki, Azərbaycan şeyrinin qədimlərdən gələn ənənəsinə əsaslanır, sədası çox-çox dərinlərdən gəlir və müasir düşüncə səviyyəsində olub, müasir maraqları əks etdirir.

Müasir Azərbaycan poeziyası, Azərbaycan yazıçılarının qurultayında deyildiyi kimi: “Nə qədər inkişaf etsə də, məlum ictimai-siyasi, mənəvi-psixoloji sarsıntılar keçirən, məğlubiyyətlərin, qələbələrin, tərəddüdlərin rəngarəng həyəcanlarına məruz qalan, taleyin ona verdiyi zəngin bir həyat yaşayan müstəqil Azərbaycan xalqı, Azərbaycan insanı qarşısında hələ çox borcludur; həmin borc, həmin məsuliyyət hissi Azərbaycan şairini ikiqat, üçqat enerji ilə işləməyə səfərbər etməlidir və edir”. Bu sözlər eynilə Azərbaycan uşaq şairinə və uşaq poeziyasına da aiddir.

Azərbaycan uşaq poeziyası mənsub olduğumuz millətin, xalqın, yaşadığımız dövrün mənəvi zənginliyini bütün spektrləri əsasında əks etdirməklə cəmiyyətimizin daha sağlam, daha hissiyyətli, humanist, vətənpərvər bir cəmiyyət olması üçün əlindən gələni əsirgənməməlidir.

Bu işdə uşaq ədəbiyyatı sahəsində aparılan yeni-veni araşdırmalar, tədqiqatlar da mühüm rol oynayır. Ötən onilliklər ərzində respublikamızın bir sıra ədəbiyyatşünas alimlər prof. Nizami Cəfərov, prof. Qara Namazov, prof. Xeyrulla Məmmədov, prof. Zəhid Xəlil və başqaları uşaq ədəbiyyatının bir çox problemlərinə həsr olunmuş araşdırmalar və sanballı tədqiqatlar aparmış, uşaq ədəbiyyatşünaslığının zənginləşməsinə öz töhfələrini vermişlər.

XX əsrin 1980-1990-cı illərində Azərbaycan uşaq poeziyası sahəsində bir sıra monoqrafik tədqiqatlar mövcud olsa da, həmin tədqiqatlarda ümumən Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı araşdırılır, müəlliflər 80-ci illərin ortalarına qədərki materiallardan istifadə edirlər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bu tədqiqatlar nə qədər zəngin material və yüksək elmi səviyyədə

yazılsa da, sovet ədəbiyyatşünaslığının bir sıra ideoloji stereotiplərindən azad deyillər. Həmin əsərlərdə ən çox Lenin, Kommunist partiyası, sosialist inqilabı, Sovet dövləti və s. kimi mövzulara yer ayrılır. Ona görə həmin tədqiqatlarda istifadə olunmuş təhlil metodları və üsullarının bu gün yenidən nəzərdən keçirilməsi müasir dövrün başlıca tələblərindən birinə çevrilir.

1980-ci illərin ortalarından etibarən uşaq poeziyasında özünü göstərən yeni ideya-estetik baxışların ümumi mənzərəsi, məzmunu, mahiyyəti bu günə qədər əsaslı bir araşdırmanın mövzusu olmamışdır. Halbuki müasir ədəbiyyatşünaslığın, pedaqogikanın, psixologiya və sosiologiyanın bir sıra məsələləri bunsuz çətin izah olunur, bugünkü Azərbaycan məktəbinin və yaradıcılıq praktikasının aktual məsələlərinin həlli çətinləşir. Ona görə də müasir ideya-estetik və pedaqoji hazırlıq əsasında son onilliyin uşaq poeziyası, onun ideya-estetik xüsusiyyətləri, problemləri barədə mümkün qədər ətraflı elmi təsəvvür yaratmaq üçün bu istiqamətdə elmi araşdırmalar vazibdir.

Azərbaycan cəmiyyətində son illər baş vermiş çoxplanlı mürəkkəb dəyişikliklər həm uşaqların, həm də uşaq yazıçılarının psixologiyasında əhəmiyyətli çevriliş yaratmışdır. Bu mürəkkəb proses, heç şübhəsiz, həm ədəbi, həm də pedaqoji baxımlardan geniş şərh və mükəmməl ümumiləşdirmə tələb edir. Məqsədimiz bu illərin uşaq poeziyasını araşdırıb, onun inkişafına işıq salmaqdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Rüstəmov Q. Müasir Azərbaycan uşaq nəsrinin əsas problemləri (1970-80-ci illər).NDA, Bakı-1997.
- 2.Adilov M., Mərdanov V. Uşaq və şeir. B., 1985.
- 3.Aygün Əhmədova Müasir uşaq poeziyası,(monoqrafiya) ADPU-nun mətbəəsi.Bakı-2001, 116 s.
- 4.Aygün Əhmədova. “Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı”, (dərs vəsaiti) Bakı-Elm və təhsil-2012. Səh,120
- 5.Aygün Əhmədova.” Uşaq şeirinin inkişaf yolları” (1980-1990) (dərs vəsaiti) Bakı-Mütərcim-2018,səh,126
- 6.Aygün Əhmədova.”XX əsr müasir Azərbaycan ədəbiyyatında uşaq oxusu nümunələri”(monoqrafiya) Bakı-Müəllim-2022, səh-220
- 7.Aygün Əhmədova.”Abdulla Şaiqin bədii yaradıcılığı” ADPU-nəş. Bakı,2023, səh-536

Özet

Uzmanlar, dünya edebiyatının ana temalarının barış, ilerleme, insan özgürlüğü vb. olduğunu belirtmektedir. Bu temalar, dedikleri gibi, uluslararası temalardır ve Azerbaycan çocuk edebiyatında bir dereceye kadar ele alınmıştır. Ancak çocuk edebiyatının ilgi alanı bunlarla sınırlı değildir. Şu veya bu millete özgü ulusal temaların da olduğu bilinmektedir: Örneğin, Azerbaycan çocuk edebiyatında yaşlılara saygı, vatanseverlik, anne baba sevgisi, dostluk vb. her zaman olduğu gibi bugün de önde gelen temalar arasındadır. Ayrıca, bu temaların ideolojik ve estetik gelişiminin özgünlüğü, algı ilkeleri oldukça ulusal niteliktedir. Dolayısıyla, modern Azerbaycan çocuk şiirinde ve genel olarak edebiyatta, birbiriyle organik olarak ilişkili tema ve

fikir kompleksleri vardır. Bunlardan ilki uluslararası veya evrensel temalar, diğeri ise ulusal temalardır. Elbette bu ayırım belirli bir koşulluluk gösterir, evrenselliği ulusallıktan kesin olarak ayırmak zordur, ancak bu ayırmadan vazgeçmek de imkansızdır. Çünkü yaratıcı pratikte, temaların böylesine farklılaşması hemen dikkat çeker. Sovyet çocuk edebiyatının ve genel olarak Sovyet edebiyatının çöküşü, Azerbaycan çocuk edebiyatının ve dünya çocuk edebiyatının fikirler, temalar ve motiflerle doğrudan temas kurmasına olanak sağlamıştır. Bu, şiir de dahil olmak üzere Azerbaycan çocuk edebiyatında uluslararası veya evrensel temaların artacağı anlamına gelir. Uluslararası veya evrensel ilkeler, ulusal temaların gelişiminde ve ideolojik ve estetik yorumlamada giderek daha geniş bir yer tutacaktır.

LITERATURE

Experts show that the main themes of world literature were peace, progress, human freedom, etc. These themes, as they say, were international themes and were considered to one degree or another in Azerbaijani children's literature. However, the scope of interest of children's literature cannot be limited to these themes. It is known that there are also national themes characteristic of this or that people: For example, in Azerbaijani children's literature, respect for the elderly, patriotism, love for parents, friendship, etc., as always, are among the leading themes today. Also, the uniqueness of the ideological and aesthetic development of these themes, the principles of perception are quite national in nature. Thus, in modern Azerbaijani children's poetry, in literature in general, there are complexes of themes and ideas that are organically related to each other. The first of these is international, or universal themes, and the other is national themes. Of course, this division shows a certain conditionality, it is difficult to sharply separate universality from nationality, but it is also impossible to abandon this division. Because in creative practice, such a differentiation of themes immediately attracts attention.

The collapse of Soviet children's literature, and Soviet literature in general, has allowed Azerbaijani children's literature and world children's literature to be in direct contact with the ideas, themes, and motifs. This means that international or universal themes will increase in Azerbaijani children's literature, including poetry. International or universal principles will increasingly occupy a wider place in the development of national themes and in the ideological and aesthetic interpretation.

Keywords: literature, composition, history, aesthetics, years, poetry, attention

THE ROLE OF IDEA-AESTHETIC EDUCATION IN AZERBAIJAN CHILDREN'S
AZERBAIJAN ÇOCUK EDEBİYATINDA FİKİR-ESTETİK EĞİTİMİNİN ROLÜ
LITERATURE

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Özet

Uzmanlar, dünya edebiyatının ana temalarının barış, ilerleme, insan özgürlüğü vb. olduğunu belirtmektedir. Bu temalar, dedikleri gibi, uluslararası temalardır ve Azerbaycan çocuk edebiyatında bir dereceye kadar ele alınmıştır. Ancak çocuk edebiyatının ilgi alanı bunlarla sınırlı değildir. Şu veya bu millete özgü ulusal temaların da olduğu bilinmektedir: Örneğin, Azerbaycan çocuk edebiyatında yaşlılara saygı, vatanseverlik, anne baba sevgisi, dostluk vb. her zaman olduğu gibi bugün de önde gelen temalar arasındadır. Ayrıca, bu temaların ideolojik ve estetik gelişiminin özgünlüğü, algı ilkeleri oldukça ulusal niteliktedir. Dolayısıyla, modern Azerbaycan çocuk şiirinde ve genel olarak edebiyatta, birbiriyle organik olarak ilişkili tema ve fikir kompleksleri vardır. Bunlardan ilki uluslararası veya evrensel temalar, diğeri ise ulusal temalardır. Elbette bu ayrım belirli bir koşulluluk gösterir, evrenselliği ulusallıktan kesin olarak ayırmak zordur, ancak bu ayırmadan vazgeçmek de imkansızdır. Çünkü yaratıcı pratikte, temaların böylesine farklılaşması hemen dikkat çeker.

Sovyet çocuk edebiyatının ve genel olarak Sovyet edebiyatının çöküşü, Azerbaycan çocuk edebiyatının ve dünya çocuk edebiyatının fikirler, temalar ve motiflerle doğrudan temas kurmasına olanak sağlamıştır. Bu, şiir de dahil olmak üzere Azerbaycan çocuk edebiyatında uluslararası veya evrensel temaların artacağı anlamına gelir. Uluslararası veya evrensel ilkeler, ulusal temaların gelişiminde ve ideolojik ve estetik yorumlamada giderek daha geniş bir yer tutacaktır.

Anahtar kelimeler: edebiyat, kompozisyon, tarih, estetik, yıllar, şiir, dikkat

Experts show that the main themes of world literature were peace, progress, human freedom, etc. These themes, as they say, were international themes and were considered to one degree or another in Azerbaijani children's literature. However, the scope of interest of children's literature cannot be limited to these themes. It is known that there are also national themes characteristic of this or that people: For example, in Azerbaijani children's literature, respect for the elderly, patriotism, love for parents, friendship, etc., as always, are among the leading themes today. Also, the uniqueness of the ideological and aesthetic development of these themes, the principles of perception are quite national in nature. Thus, in modern Azerbaijani children's poetry, in literature in general, there are complexes of themes and ideas that are organically related to each other. The first of these is international, or universal themes, and the other is national themes. Of course, this division shows a certain conditionality, it is difficult to sharply separate universality from nationality, but it is also impossible to abandon this division. Because in creative practice, such a differentiation of themes immediately attracts attention.

The collapse of Soviet children's literature, and Soviet literature in general, has allowed Azerbaijani children's literature and world children's literature to be in direct contact with the ideas, themes, and motifs. This means that international or universal themes will increase in Azerbaijani children's literature, including poetry. International or universal principles will increasingly occupy a wider place in the development of national themes and in the ideological and aesthetic interpretation.

Keywords: literature, composition, history, aesthetics, years, poetry, attention

KAYNAKLAR

- 1.Rüstəmovə Q. Müasir Azərbaycan uşaq nəsrinin əsas problemləri (1970-80-ci illər).NDA, Bakı-1997.
- 2.Adilov M., Mərdanov V. Uşaq və şeir. B., 1985.
- 3.Aygün Əhmədova Müasir uşaq poeziyası,(monoqrafiya) ADPU-nun mətbəəsi.Bakı-2001, 116 s.
- 4.Aygün Əhmədova. “Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı”, (dərs vəsaiti) Bakı-Elm və təhsil-2012. Səh,120
- 5.Aygün Əhmədova.” Uşaq şeirinin inkişaf yolları” (1980-1990) (dərs vəsaiti) Bakı-Mütərcim-2018,səh,126
- 6.Aygün Əhmədova.”XX əsr müasir Azərbaycan ədəbiyyatında uşaq oxusu nümunələri”(monoqrafiya) Bakı-Müəllim-2022, səh-220
- 7.Aygün Əhmədova.”Abdulla Şaiqin bədii yaradıcılığı” ADPU-nəş. Bakı,2023, səh-

ETHNOCULTURAL FEATURES OF MENTAL STRUCTURES IN KAZAKH
LITERATUREҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МЕНТАЛЬДІ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аманқұлова Лайла Абдраимовна □

Түйіндемә

Мақалада қазақ әдебиетіндегі ментальді құрылымдар туралы жазылған. Ментальді құрылымдар ең көп кездесетін шығарма – М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы. Роман эпопеяда кездесетін салт-жоралғылардан қазақтың бейнесі, дүниетанымы, философиясы, психологиясы көрінеді. Осы категориялар қазақ халқының этноментальділігінің сипатын аша алады. «Құдалық» ментальді құрылымында қазақ философиясы, дүниетанымы көбірек байқалады. «Құдалық» концептосферасының әрбір жіктелімінде қазақтың өмір сүру салтымен қатар ұғым-түсініктері көрініс табады. Жазушы М.Әуезов концептінің әрбір сценарийінде ментальділік көріністерін бір оймен, сол ойды беретін бір сөйлеммен бере алған. Қазақтың мінез-құлқы, таным-түсініктері талқылауға түскен тілдік деректер арқылы көрініс береді.

Бұл қазақ әдебиетіндегі сөз ойнатудың бір жолы деп санауға болады. Әрбір ментальді құрылымнан қазақ халқының этномәдени ерекшеліктері байқалады. Кейіпкерлердің ойы өз халқының дүниетанымы негізінде туындайды. Мәселен, өлітіріні беру, одан белгілі бір адамдардың ауыз тимеуі де ментальді құрылымның этномәдени ерекшелігін көрсетеді.

М.Әуезовтің «Абай жолы» романында қазақ өмірінің барлық кезеңдері сипатталғандығы, осы кезеңдерде ұлттың ментальді ерекшеліктері, дүниетанымы, когнициясы шығарманың өн бойында көрініс табатындығы қазақ әдебиеті қазақ ментальдігін көрсететін бірден бір дереккөз ретінде танылады.

Ментальділіктің семантикалық топтары роман-эпопеядағы фрейм, сценарийлер арқылы жіктеліп берілді. Этномәдени ерекшеліктері түрлі топтарға жіктеуге себеп болды.

Ментальділіктің бел құда, бесік құда, құдаласу, құдалық, қалың мал беру, киіт кигізу, өлітірі беру т.б. секілді түрлері жіктеліп, ассоциограммасы жасалды.

Түйін сөздер: қазақ әдебиеті, ментальділік, этномәдени ерекшелік, дүниетаным, салт-дәстүр.

Abstract

The article describes mental structures in Kazakh literature. The most common work of mental structures is M. Auezov's epic novel "The way of Abai". The image, worldview, philosophy, psychology of the Kazakh people are reflected in the rituals found in the epic novel. These categories can reveal the nature of the ethnomentality of the Kazakh people. In the mental structure of "kudalyk", the Kazakh philosophy and worldview are more noticeable. In each classification of the conceptosphere "kudalyk", along with the way of life of the Kazakh people, concepts and concepts are reflected. In each scenario of the concept of M. Auezov, the writer was able to convey the manifestations of mentality with one thought, one sentence that conveys the same idea. Kazakh behavior, knowledge and concepts are reflected through the language data that have been discussed.

This can be considered one of the ways of word reproduction in Kazakh literature. Ethno-cultural features of the Kazakh people are traced in each mental structure. The characters' thoughts arise on the basis of the worldview of their people. For example, the transfer of death, and the non-contact of certain people from it, also indicate the ethnocultural specificity of the mental structure.

The fact that M. Auezov's novel "The way of Abai" describes all stages of Kazakh life, during which the mental characteristics of the nation, worldview, cognition are reflected throughout the work is recognized as the only source reflecting the Kazakh mentality.

Semantic groups of mentalities were classified using frameworks and scenarios in the epic novel. Ethno-cultural features led to the classification into different groups.

Such types of mentality as waist kuda, besik kuda, kudalasu, kudalyk, thick cattle feeding, clothing, dead feeding, etc. were classified and an associogram was made.

Key words: Kazakh literature, mentality, ethno-cultural identity, worldview, traditions and customs.

Kіріспе

Қазақ әдебиетіндегі ментальді құрылымдар халқымыздың сөзбен салынған бейнесін көрсетеді. Қазақ әдебиеті – ұлттың тарихи жады мен дүниетанымының көркем көрінісі. Ол тек көркемдік құндылықтар жүйесі ғана емес, сонымен қатар ұлттың ментальді құрылымдарын, яғни ойлау жүйесі мен рухани бағдарларын, танымдық модельдерін айқын бейнелейтін мәдени код. Әдебиет арқылы халықтың дүниеге деген көзқарасы, сенім-нанымы, салт-дәстүрі мен өмір сүру дағдысы, яғни этномәдени ерекшеліктері ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отырады. Сондықтан да қазақ әдебиетіндегі ментальді құрылымдарды этномәдени контексте зерделеу – ұлттың рухани болмысын терең ұғынуға жол ашады.

Ментальді құрылымдар ұлттың ғасырлар бойы жинақтаған тарихи-мәдени тәжірибесіне, өмір сүру салтына, тілдік және көркемдік танымына негізделеді. Қазақ халқының ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетіндегі кейіпкерлердің мінез-құлқы, табиғатпен, қоғаммен қарым-қатынасы, адамгершілік құндылықтарды бағалауы – бәрі де ұлттық менталитеттің бейнесі ретінде көрініс табады. Осы орайда, әдеби туындыларда көрініс тапқан этностық сана, архетиптік бейнелер мен тілдік таңбалар ұлттың өзіндік болмысын тануда маңызды қызмет атқарады.

Бұл зерттеу жұмысында қазақ әдебиетіндегі ментальді құрылымдардың этномәдени ерекшеліктері сараланып, ұлттық таным мен рухани құндылықтардың көркемдік формасы қалай қалыптасқандығы қарастырылады. Сонымен қатар, қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымы мен өмірлік философиясының әдеби көркем бейнедегі көрінісіне назар аударылады.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы.

Мақалаға филологиялық ғылымдағы ментальділік жайлы жазылған еңбектер, ментальділік құрылымдардың бөлшектері концептілер мен олардың этномәдени сипаты жазылған зерттеулер пайдаланылды. Сонымен қатар мақаланың материалы ретінде М.Әуезовтің «Абай жолы» романындағы көрініс тапқан халқымыздың салт-дәстүрлері аясында көрініс табатын мінез-құлық, психология, дүниетаным – бәрі ментальді құрылымдардың сипаттары ретінде талдауға түсті.

Мақалада сипаттау, әдеби шолу, тілдік деректерге концептуалды талдау, әдеби-тілдік, семасиологиялық талдау жасау әдістері қолданылды.

Талқылау мен нәтижелер. Когнитивті зерттеу ғылым саласының бәріне тән деп санаймыз. Себебі ғылымның зерттейтін нысанын адамзат өз танымы мен түсініктері негізінде айқындайды. Әдеби шығармалардағы ментальділіктің көрінісін халқымыздың дүниетанымы негізінде саралаймыз.

М.Балошескудің «Mentality and social representation» атты мақаласында халықтың менталитеті мен әлеуметтік мінез-құлықтары коммуникацияда көрініс табады деп жазады. Әдеби мәтіндерді халықтың ментальді мінез құлқын оқырмандардың түсіне алуы – ортақ ментальділіктің болуынан, аялық білімнің ортақ болуынан деп санайды [Балошеску, 2024].

Когниция – таным және онымен байланысты құрылымдар мен процестер. Рухани таратушы мәдениет пен тілдің ажырамас бірлігі құндылықтар мен этникалық өзін-өзі сәйкестендіру құралы мұқият болуды қажет етеді.

Мәдениетаралық коммуникацияда, «мәдениеттер диалогында» коммуниканттардың эмоционалдық құрылымының, ойлауының, ұлттық сипатының ерекшеліктері, яғни олардың менталитеттерін ескеру маңызды. Осылайша, неміс лингвисті В.фон Гумбольдт атап өткен ана тілінде сөйлеушінің дүниетанымы тіл арқылы жазылады және ана тілінде сөйлеушіге байланысты қоршаған шындықты қабылдайды, тіл дүниенің суретін салады. Бұл ережелер В.фон Гумбольдтің тілдің ішкі формасы туралы ілімінің негізінде жатыр [Гумбольдт, 2000].

XIX ғасырдың бірінші жартысында неміс ғалымы В.фон Гумбольдтің тіл адам рухының жанды әрекеті туралы айтқан бұл идеясын қазіргі ғылым белсенді түрде дамытып келеді. Тілдік үдерістердің ойлау, психикалық үдерістермен байланысты екендігі ғылыми түрде дәлелденген. Көркем әдебиет тілін ұлттық мінез-құлық сөзіндегі рефлексия тұрғысынан зерттеу тәсілі этникалық менталитетті, этникалық бірегейлікті объективті, тарихи дамып келе жатқан мәдени-идеологиялық құбылыс ретінде түсіну ментальділік деп танылады.

Ғылымда ментальділік туралы көптеген пікірлер бар. М.Барг ментальділікті «психологиялық стереотиптерді» тудыратын негізгі идеяларды білдіретін белгілердің жиынтығы» деп түсіндіреді [Барг, 1987].

А.Я. Гуревич «ментальділік – бұл жеке және қоғамдық сананың ортақ түсінілу деңгейі, өмірлік көзқарастар мен мінез-құлық үлгілерінің, эмоциялар мен көңіл-күйлердің магмасы» дейді [Гуревич, 1989].

В.А. Маслова «жеке адам мен ол өмір сүретін қоғамның рухани-символдық байланысының көрінісі, ол тілде ойлаудың маңызды категориялары түрінде бейнеленеді» дейді [Маслова, 2001].

В.В. Колесов менталитет деп «таным процесінде ұлттық мінездің интеллектуалдық, рухани және ерік қасиеттерін өзінің типтік көріністерін біріктіретін ана тілінің категориялары мен формаларындағы дүниетаным» деп таниды [Колесов, 1995].

Адамның ойлау және сөйлеу процестерін санадағы қалыптасқан танымдық модельдерді ментальділікті зерттеуде пайдалануға болады. Адам сөйлегенде оған сөйлеу процесін туындататын нәрселерге қоса адамның әлем туралы білімі де қатысады деген қорытынды соған негіз болған. Когнитивті зерттеу кезінде сөйлеудің контекстін де білу қажет. Жалпы алғанда, когнитивті ғылым көптеген ғылым салаларына жаңашылдық әкеліп қана қойған жоқ, сонымен қатар, өзі де біршама байыды. Адамның білімі, оны алу жолдары, ойлау, сана, мимен байланысты ғылымдардың барлығы дерлік жаңа сипатқа ие болды. Сондай-

ақ когнитивті зерттеу халқымыздың ежелден, ғасырлар бойы қалыптасқан әралуан салттық дәстүрлерін, құдалыққа байланысты әдет-ғұрып, жөн-жоралғы, ырым-кәделерін қарастыруда ментальділікпен қатар зерделеуде оң нәтижелерге қол жеткізеді.

М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы «құдалық» концептосферасы өте кең, ал ондағы концептілер жүйесі күрделі, «Құдалық» концептісінің қарапайым формасы болатын фреймдер түрлі еңбектердегі «құдалық» концептосферасының көрінісінен әлдеқайда кең. Сондықтан да М. Әуезовтің «Абай жолы» романы қазақтың салт-дәстүр энциклопедиясы аталған. Қ.И. Сәтпаев: «Егер сен XIX ғасырдың II жартысындағы қазақ халқының өмірін, тіршілігін, тарихын, әдет-ғұрпын білгің келсе, Мұхтар Әуезовтің «Абай жолын» оқы. Ол – шын мәніндегі энциклопедиялық шығарма» деп бағалаған [<https://massaget.kz/layfstayl/debiet/proza/26606/>].

«Майбасар сеңсең ішігінің жеңін киіп, қақпаға қарай беттей берді. Жақып та солай басты. Абай өзгелермен қалайын деп еді, Майбасар артына бұрылып:

– Абай, сен де жүр!.. Атаң ғой, атаңа сәлем бер, - деп, мысқыл еткендей сылқ-сылқ күлді».

Осыдан екі жыл бұрын Құнанбай мен Алшынбай достығы құдалыққа соғып, Алшынбайдың Түсіп деген баласының Ділдә деген қызын Абайға айттырысқан болатын. Алшынбай, сонымен, Абайға үлкен қайыната болушы еді» [Әуезов, 1980, 90 б.].

Бұл үзіндідегі достық пен құдалық деген сөздің қатар қолданылуында да өте үлкен мән бар. Себебі қазақтың тарихындағы барлық құдалық алғашында үлкен достықтан басталған. Қазақтың ментальділігін «бесік құда», «бел құда» деген де тілдік бірліктер айқындай алады. Мысалы, «Қозы Көрпеш – Баян Сұлу» жырының басы да Қарабай мен Сарыбайлардың достығынан басталғанын білеміз.

«Соңғы жылдар бойында Алшынбай, Құнанбай достығы талай сыналған. Туыстан да «құдалық», «достық» тәтті болып, екеуі бірі арқылы біріне келген жеңіл-желпі ауыртпалықты есептеспейтін [Әуезов, 1980, 94 б.]. Мына келтірілген мысал осы талдауымыздың дәлелі бола алады. Яғни құдалық концептісіндегі қазақ ментальділігі достық пен құдалық жалғастығы. Бұл ментальділікті тек қазақ қана қабылдап, түсіне алады.

«Құдалық» фреймі қыз таңдаудан бастап, жастардың бас қосып, үйлену тойымен, осы кезеңде орындалатын ырым-сырымдар мен салт-жоралғылар фреймінен тұрады. Үйленгеннен кейін де жалғаса беретін құдалар арасындағы сыйластық қарым-қатынастарға байланысты көптеген әдет-ғұрып, жол-жоралғы, ырым-кәделермен жалғаса береді.

«Қазір көше бойымен үшеу-төртеуі келе жатқанда, Майбасар Абайға бұрынғыдан гөрі салмақты түспен қарап, шынын айтқан кісі тәрізденіп:

– Мына мешіттің тойы өтіп, іс жеңілейсін. Кішкене қол босасын. Содан соң саған айтатын бір үлкен сөзім бар. Ашуланба, баламысың? Өзің зіңгіттей азамат болдың... Алшынбай аулына малды текке беріп жатыр деймісің жұрт [Әуезов, 1980, 92 б.]. Осы мысалдағы курсивпен берілген тілдік оралым қазақтың ментальді мінез-құлқынан, өмір салтынан көрініс береді. Қазақ әдебиетіндегі «малды текке бермеу» ментальділігі халқымыздың этномәдениетінен хабар береді.

Бұл «текке берілмей жатқан мал» қазақ лингвомәдениетінде «қалыңмал» тілдік бірлігімен аталады. Жоғарыдағы мысалдан Майбасардың Абайға айтқан «Алшынбай аулына малды текке беріп жатыр деймісің жұрт» деген сөзінен осы қалыңмал фреймінің мән-мағынасын ұғынуға болады.

Қалың мал фреймін толықтыратын бір сабслот – өлітірі. «Майеке, тағы бастадың ба, бармаймын, тіпті!.. – деп үлкендерге бұрылды да, күліп қойды.

-Өй, жаман!.. Жаман бола ма деймін осы шіркін! «Өлітірісін берген соң өлі күйеу жата ма» деп, өзің қалайсың?» [Әуезов, 1980, 105 б.].

Өлітірі – құдалықта жасалатын кәделердің бірі, құдалардың қыз жағына алдын ала әкелген малы. Әруақтар ризашылығына арналғандықтан, өлітіріге келген малдың еті сойылып, қыздың туыстарына таратылады. Өлі ұзатылмаған қызға ол еттен жеуге тыйым салынады [Қазақстан энциклопедиясы, 2008, 336 б.].

«Өлітірі» деген сөз қосылып жазылғанымен мазмұны – өлі, тірі. Бұл арадағы өлі мен тірінің айтылуы: «алдыдағы құдалық баянды болуы үшін екі жақ өлі мен тірінің алдында ант етеміз» дегенді ұғындырады. Сондықтан да өлтіріге әкелінген мал осы уәдеге бола атап сойылады. Бұны қыз үйі соймайды. Бөгде біреу алып сояды. Бұнда да мән бар. Өйткені екі жақтың анты үшін таңдамахшарда куә керек. Сонда тырп ете алмайтын заңды болады. Өлітірі тойы өтіп болған соң екі жақ бірін-бірі «құда-құдағи» дей беруге қақылы. Өлтіріде құдалар жақтан сыбаға ас әкелінеді. Бұдан қалыңдық ауыз тимейді. Себебі әлі оң жақтан аттаған жоқ. Бұл бір. Екінші, келін болып барғанша әлі талай кезең, кәде, уақыт бар. Келін болып бармай жатып татқан дәм қате, күнә.

Бұдан соң құда жақтың ендігі әкелетіні – үкілі құнан, не дөнен. Кейбірі ат әкеледі. Бұл арада мәселе жылқыда емес, оның кекіліндегі үкіде. Үкі бұл жерде төлді меншіктей ен салғандай, осы қызды – болашақ келінді өздерінің баласы етіп алдын ала иемденгені, үкілегені [Қазақ., 2011, 215 б.].

<http://stan.kz/yylengende-oli-tiri-aparudyn-syry-n/> сайтында «Өлітіріге» әкелінген малдың етінен ағайын-туыс, жора-жолдас, көрші-қолаң түгелдей ауыз тиеді. Тұрмысқа шыққан қыздың бақилық дүниеге өткен ата-бабаларына, туыстарына арналып құран бағышталады. Яғни бұл дәмге өлі де, тірі де разы болсын деген ниетпен жасалынатын «Өлітірі» рәсімі – көпшілікке арналатын құдайы садақа» деп түсіндіріледі. Сонда ұлттымызда өлітірі тілдік бірлігінің беретін мағынасы әрқилы болып келеді. Өлітірі түсіндірмесіне ортақ мән өлілер мен тірілерге арналып оқылатын құран болмақ [<http://stan.kz/yylengende-oli-tiri-aparudyn-syry-n/>].

Сойылған малдың еті түгелімен асылады. Бұл малдың етінен ұзатылатын қыз ауыз тимейді. Қазақта барар үйінің босағасын аттамай тұрып оның дәмін татса, кездейсоқ кедергілер кездесіп, ол жақтың дәм-тұзы бұйырмай қалуы мүмкін деген ырым да бар екен. Сонымен қоса халқымызда «Өлітірісі» берілмеген қыз аурушаң болады деген де ырым кездеседі. Сондықтан талай ғасырлардан бері өміршендігін жоғалтпаған бұл рәсімнің орындалғаны жөн. «Өлі есіркемей, тірі байымайды» деген халық даналығы осындайда айтылған.

Қазіргі кезде жаңа қоғаммен бірге жаңарып жатқан салт, дәстүр, ғұрыптар да бар. Солардың бірі ретінде, құдалардың «Өлітіріге» деп қаражат атап беретіні де бар. Ал құдалар ол ақшаға аталған кәдені жасауға міндетті.

Ежелден келе жатқан ата-баба салтында ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан, қолданылып келе жатқан әдеттеріміздің, ғұрыптарымыздың салт-санамыздың біразы көнеріп, этнографиялық естелік ретінде халықтың тілі мен жадында сақталып қана қалса, соңғы жылдары қайта жаңғырып, жаңарып қолданысқа түсіп жатқандары да бар. Бұған қоса, қоғам мен әлеуметтің, салт-сананың жаңғыруына сәйкес жаңарып қайта қолданысқа еніп жатқаны да бар. Бұл туралы жобамыздың келесі тарауларында айтатын боламыз.

Құдалық, құда-андалық атаулары халқымыздың мәдени-әлеуметтік өміріне байланысты өзгеріп отырады. Осы өзгерістер халықтың сана-сезімінің өзгеруімен, қоғамның өзгеруімен байланысты болмақ. Кей атаулар белсенді қолданыста болмай, архаизмдердің қатарын толықтыруы да әбден мүмкін. Тек шығармаларда ғана қолданылып, онда да тарихи шығармаларда ғана көрініс тауып, көнеруі әбден мүмкін. Көнергенде атауы ғана көнеріп, орнына жаңа атау қолданылуы әбден мүмкін. «Қазіргі уақытта қолданудына шығып қалған, бірақ біздің халқымыздың әр дәуірдегі тарихы мен дәстүрін, мәдениетін, дүниетанымын, тіпті заң, этнография, фольклорда қолданылғандағы мағынасын түсіріп отыру негізінде де өте қажетті, қымбат қазына деп есептелетін көнерген сөздер де сан-алуан» [Қайдар, 2013, 332 б.]. Алапа, әмеңгерлік, бүкпелі мал, көнек түсіру, сиырмұрындық деген секілді атаулар қазір қоғамда орындалмайтындықтан, қолданыста жоқ. Сонымен қатар мазмұны, формасы өзгеріске ұшыраған байғазы, беташар, көрімдік, тойбастар секілді сөздер қазір жаңаша сипат алып, қолданыста жүр.

Жегжат зат. Құда, құдандалық жақындығы бар адамдар. Жегжат атауы туыстық мағынасында қолданылмайды. Жегжат адамдар бір-біріне әртүрлі көмек көрсетеді [Құралұлы, 2007, 113 б.].

Жүрежат зат. Туажаттан туған бала. Қазақты әдет-ғұрпы бойынша жүрежаттың балалары бір-бірімен қыз алысып, құдандалы бола алады [Құралұлы, 2007, 113 б.].

Құда, жегжат, жүрежат деген синонимдер де құдалық деген фреймнің құрамын толықтырады.

Үлкен құдалардың өзара келісімінен соң өмірге қадам басатын екі жастың негізгі қызметтері күйеудің қалыңдық еліне «қайындаудан» басталады.

Ділдәні бұл іздейді. Іздегенде «қайындау» деген сияқты ырым-жырымы көп, ыңғайсыздығы көп жолмен іздегісі келмейді. Ол ұялтады. Сондықтан баруға бата алмайды [Әуезов, 1980, 113 б.].

Қайындау – күйеу бала жасайтын рәсім. Бұл рәсім, салт қыз көру, құдалық сияқты сөз байласудан кейін жасалады. Бұл атаудың «қайыншылау» деген баламалы атауы да бар. Бұдан өзге «ұрын бару» деген де салт бар. Бірақ бұл екеуін шатастыруға болмайды. «Ұрын бару» қыз бен жігіттің құпия кездесуі болса, «қайындау» салты бәрінің көзінше жасалады. Ресми сапар деуге де болады. Қазақтың дәстүрі бойынша болашақ қайын жұртымен танысып, білісіп, атаған шапанын киіп қайтатын дәстүр. Бұл ресми сапарда күйеу көру, күйеу талау, күйеу қоржын ақтару сынды қайындаудың жөн-жоралғыларын да атқарады. «Қайындаудан» кейін «ұрын бару» дәстүрі орындалатын болған. Қайындауға барған кезде қасындағы жолдасы екеуі ауылға жақындағанда аттарынан түсіп, жаяу баратын болған. Осы кезде алдынан жеңгелері, балдыздары шығып, тиісті дәстүр бойынша тиесілі сыйларын алып, күйеу жігітке қалжың өлеңдер, әзіл айтып, жүріс-тұрысын, киімін сынайтын болған. Ауылға жеткеннен кейін де үлкен кісілердің сынынан да тыс қалмаған. Сөйлеген сөзі мен жүріс-тұрысы, отырысы, іс-қимылы, ет турауы – бәрі-бәрі қайынжұрттың сынынан өткен. Қайындау туралы Керейдің атақты батыры Ер Жәнібек қайындауға барғанда қатты сасып, тосылып қалған көрінеді. Сол кезде батыр: «дау емес – қызыл тілге салатын, жау емес – қара күшке салатын. Қалыңдығымның жеңгелері мен сол ауылдың жастары алдымнан шыққан кезде қайтерімді білмей қатты састым» деген екен [Әуезов, 1980, 113 б.].

Осы жерде «қайындау» ірі фреймінің «күйеу көру», «күйеу талау», «күйеу қоржын ақтару» секілді кіші фреймдерін де атай аламыз. Бұл «құдалық» концептісіне енетін кіші құрылымдар деуге болады. Семантикалық репрезентациясын осылай талдауға болады.

<http://sauap.org/kz/қазақтың-әдет-ғұрып-салт-дәстүрлері/> сайтында: «Құда түскенмен, келісім жасалғанмен күйеудің қыз ауылына «ұрыннан» бұрын келуге хақы жоқ. Егер келе қалса, қыздың туыс-туғандары (аға-інілері) қазақ әдет-ғұрпын бұзғаны, тәртіпсіздігі үшін оны сабап жіберетін заң тағы бар. Демек, құда түсумен бірге оның тәрбиелік ереже қағидалары тәрбиелік ғұрыптары әдеп пен тәртіпті талап етеді» деп жазылған [<http://sauap.org/kz/қазақтың-әдет-ғұрып-салт-дәстүрлері/>].

Лингвокогнитологияның негізгі міндеті – танымдық және тілдік құрылымдардың арақатынасын анықтау болып табылады. Сондайақ тілді танымдық тұрғыдан қарастырғанда, «тіл объективтік дүниені танушы, оны тілдік формада бекітуші, оның репрезентациясын жүзеге асырушы және сонымен бір уақытта дүниені тану мен игерудің құндылық тәжірибесін қабылдаушы ретінде танылады. Танымдық мәселелер «сана – тіл – репрезентация – концептілеу – категориялау – қабылдау» ұғымдарымен тығыз байланысты» [Кубрякова, 1978, 34 б.]. Ғалым Е.Жанпейісов ұлт тілінің қолданысындағы этномәдени бірліктердің құндылығы жайлы, сонымен қатар сол лексикалық бірліктерге тарихи-лингвистикалық негізде талдау жасау арқылы тілдегі көптеген пассив қабат қатарындағы мағынасы күңгірттенген тілдік бірліктердің тарихи астарына үңілу керектігін, тілдің мәдени сипатын айқындаудың маңыздылығын сөз етеді [Жанпейісов, 1989, 283 б.]. Осымен байланысты жергілікті халық тілінің бойында ұлтқа тән құндылықтардың сақталатыны жайлы зерттеу жүргізген М. Атабаева: «Этнолингвистика – тіл ғылымы мен этнологияның жай қоспасы емес, халықтың ақыл-ой, сана-сезімінің жемісі – рухани және материалдық мәдениетін, әдет-ғұрып, салт-дәстүр сияқты этносқа тән белгілерін тіл деректері арқылы сөйлететін тіл ғылымының саласы, тіл ғылымындағы ерекше бағыт» деп айта келіп, ұлт тіліне этнолингвистикалық тұрғыдан зерттеу жүргізудің маңыздылығы туралы: «этнолингвистикалық зерттеу – тіл байлығының этнос болмысының мәдени, рухани дүниесін бейнелейтін мағлұматы бар сөздерін талдап, зерделеп түсіну деген сөз, осы күні көпшілікке түсінікті бола бермейтін сөздердің арғы қабатында олардың пайда болуы, этнос тұрмыс-тіршілігіне қатысты деректер жинақталған» деп көрсетеді [Атабаева, 2006, 13-18 бб.].

Тілдік бірліктердің ұлттың салт-дәстүрінен, таным-түсінігінен хабар ететін, халық танымының жылдар бойғы алтын қоры тіл арқылы көрініс табатынын ғылыми тұрғыда дәлелдей отырып, тілдік құбылыстардың осы қырының ашылуына зор үлес қосып жүрген, осы жолда көптеген зерттеу жұмыстарына жетекшілік етіп жүрген профессор Ж. Манкееваның «Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері» атты монографиясындағы: «Адам өзінің әлемге деген көзқарасын, дүниетанымын, өзіндік «әлем бейнесін» тілдің қызметі арқылы қалыптастырады. ... әр тіл – өз бойында ұлт тарихын, төл мәдениетін, танымы мен талғамын, мінезі мен санасын, кәсібі мен салтын, дәстүрі мен даналығын тұтастықта сақтаған таңбалық жүйе емес, ол – мәдениет айнасы. ...Тілдің қызметі тек коммуникативтік емес, ол (тіл) – этномәдени ақпаратты жинап, сақтаушы, жеткізуші, келесі ұрпаққа жалғастырушы, сайып келгенде, ұлтты бір бүтін етіп тұтастырушы» деген пікірі тілдік бірліктердің этномәдени табиғатының да маңыздылығын айқындай түседі [Манкеева, 2001, 15 б.].

Құдасының ауылына Ұлжан отыз шақты кісімен келген. Алшынбай бұлар келер қарсаңға кең сулы, кең бір жазыққа кеп қонған екен. Қазыбектің өзінен тараған ауылдар, көрші туысқандары бар – барлығы қырық шамалы ауыл осы жерге сіресе қоныпты.

Дағды бойынша Ұлжан бастаған үлкенде күйеулерден бір түстік ерте келіп түсті. Ұлжан қасына әйелден Қалиқаны, күтуші келіншек Қатшаны алған еді. Еркектердің үлкені қазіргі бас құда – Ызғұтты. Содан басқа әлденеше ақсақал, әнші жігіттер, атшылар бар [Әуезов, 1980, 195 б.].

Бұл жерде құдалыққа келген қоғам мүшелерінің де әлеуметтік жағы ескеріліп тұрғанын көреміз. Қасына ерген Қалиқа, күтуші әйел Қатша, әлденеше ақсақал, әнші жігіттер, атшылар құдалық концептісінің фреймдерін көрсетеді. Бұл жерде адам санасында бекіген, әсіресе, ұлт санасында қалыптасқан форма бар екенін көреміз. Дәл қазіргі күнде де құдалыққа барғанда дәл сол кезеңдегідей болмаса да, арнайы мақсатты түрде қастарына ерте жүретін адамдары бар екенін бүгін де көре аламыз.

«Ұлжан Алшынбайдыкіне көп қазына әкелді. Келген жылқы, түйеден басқа, жыртыстың бұл-матасының өзі екі үлкен атанға артылып келіп еді. Оның ішінде келінге жасау тігілетін батсайы, мақпал, манат, дүрия, шағи бөлек салынған. Бірер сандық осы қымбаттарға толы болса, өзге теңдері құда-құдағи сыбағасы. Шапан, қамзол, көйлек, шаршы. Және толып жатқан ырымдар бойынша төленетін сый-сыяпат» [Әуезов, 1980, 195 б.].

Қалыңмал басы Алшынбайдың өзіне арналған кесек күміс – бесік жамбы. Бұл ілу деп аталып еді.

Ілу – ұлттық жосын-жоралғы. Бір нәрсені, затты сый ретінде беру, үйдің қабырғасына іліп қоюдан шыққан салт. Дәстүрлі қазақ қоғамында жаңадан отау тігілгенде, жаңа үйге келген туысқандар, құда жекжаттар өздерімен бірге басқа жосын-жоралғылармен бірге ілу әкелген. Олар ілуге көбіне кілем берген. Бұл жаңадан түсіп жатқан қара шаңыраққа деген сый құрметті білдіреді.

Ілу. зат. Көне. Құдандалы адамдардың бір біріне сыйға тартатын, құрмет үшін беретін заттары, тарту... [Қазақстан энциклопедиясы, 2008].

- Екі жаққа да мәлім ілу киітке орай.
- Осыдан он жыл бұрын Алшынбай кеп құда түсіп, Ділдәні Абайға айттырған уақытта, бас құда Құнанбайға киіт деп, Алшынбай аулы күміс тартқан. Ол күмістің аты – тайтұяқ, мына бесік жамбыдан кіші еді. Тегінде, есептесіп келсе, әдет бойынша, ілу мен киіт құн жағынан қарайлас болатын. Бірақ Құнанбай оны есептемей, Алшынбайға өз бергенінің дәл өзін жібермепті.

Ең бірінші қызға жігіт жағы келіп құда түседі. Олар қыз жаққа өзіндік тарту-таралғымен келіп «кит» киіп қайтады. «Кит» кию – «құда болдық» деген келісімнің белгісі. Кит – құдалыққа әркімнің өзінің жолына қарай, яғни құдаға жақындығына қарай алатын сый-сыяпат. Китті әркім өзінің мүмкіншілігіне қарай кигізеді. Біреулер «кит» деп ішік, манат кесе, Құнанбай, баласы Абайға Алшынбайдың Түсіп деген баласының Ділдә деген қызын айттыра келгенде «кит» деп «тайтұяқ жамбы» алған. Ілу – есік көре барған күйеудің әке-шешесінің құдаларына әкелген сыйы. Ілу – китке орай болады. Бірақ Құнанбай досы Алшынбаймен есептеспей «тайтұяқ жамбының» орнына одан үлкен «Бесік жамбы» алып барған. Бұл – ілудің басы. Құдалықтағы қыздың қарғы бауы «қырық жетісі» — деген салт-жоралғы, ол «ілуден» бөлек рәсім. «...өзі Арғынға белгілі Қазыбек, Тіленшінің Алшынбайы. Бұл атырапта қазақтың одан үлкен аруағы жоқ. Сондай ауылға бала қайындату, әсіресе ұрын жіберу осал қам емес. Мал-дүниенің барлығынан да көп үлес, мол шығын шығару керек деген сөз» — дей келіп автор: «Үй ішінің бұл жөніндегі сөздері қалай да болса аз болған жоқ, ұзақ болған... Баратын қара малды айтқанда: жетпіс жылқы, отыз түйе аталды. Алшынбай ауылынан аяры жоқ. ...жылқы ішінен бір құла айғыр, бір жирен айғырдың үйірі кірген. Басы осы болсын дескен. Осыдан арғы үлкен әзірлікті тілейтін – жыртыстың пұл матасы» — деп суреттейді жазушы [Әуезов, 1980, 93 б.]. Сонда ілу басы – бесік жамбы болғанда, ілу – екі үйір жылқы, отыз түйе, ал жыртыс – батсайы, мақпал, манат, дүрия, шағи секілді келінге жасау тігілетін мата. Яғни, келінге жасау тігілетін матаны қайын жұрты алып келген.

Бірінші рет есік көре барған күйеудің де киімі өзгеше болған. Аяғына биік өкше етік, үстіне қызыл манат шапан, басына төбесіне үкі тағылған ұзын төбе тымақ киген. «Басқа үкі тағу – бар күйеудің әдеті. Ол ғана емес, қызыл манат шапан мен биік өкше етік киіп, елден ерекше ұзын төбе тымаққа үкі тағып алу бұл өңірдің бар күйеуіне жол болатын», — деп күйеу киімін суреттей келе, күйеудің мұндай киімін кигісі келмеген Абайға әжесі Зере қатты бұйрық етіп: — Ата-бабаң жолы осы! Барған елің сені кінәламайды. «Әкесі күйеу, шешесі қалыңдық болмаған ба?» деп бізді мінейді. Ки! — деп, дәл аттанар жерде Абайға жаңағы күйеу киімнің бәрін кигізді» [Әуезов, 1980, 100 б.]. Иә, бұл киімдерді кию — ата-баба жолы. Ал ата-баба жолын құрметтемеу, салт-дәстүрді құрметтемеу ол сол ер азаматтың ата-анасына сын. Сондай-ақ, бұл киімдерді кимей бару ер азаматтың қайын жұртына деген құрметсіздігі болған. Күйеу жағынан келген құдалар қалыңдық ауылына, жастардан бөлек, бұрынырақ келіп түседі. Жастар ауылға жақындаған кезде, жастардың ішіндегі жасы үлкендері ауылға ертерек барып, хабар айтады. Содан соң жастардың алдына қыздың жеңгелері шығып, аттан түскен күйеулерді, жаяулатып ауылға алып кіреді. Күйеудің, күйеудің жолдастарының атын жеңгелермен бірге келген жас балалар мініп кетеді. Жас балалар күйеудің атын аямай мінеді. «Күйеудің атымен күл тасы» деген сөз содан қалған. Үйге келген күйеулерді бөлек үйге енгізіп, шымылдық артында ұстайды. Күйеуді көріп, бата беруге келген үлкендерден, күйеуді қарсы алған қыз жеңгелері көрімдік алады. Үлкендер келгенде күйеу шымылдықтың ішінде тұрады. Көрімдік алған жеңгелері шымылдықты ашып, күйеуді көрсетеді. Көруге келгендер ақ тілектерін айтып, шашуларын шашады. Олардың айтқан ақ тілектеріне күйеу жігіт жауап айтуы шарт емес. Ұрын келген күйеуді осылай күтіп алған. Күйеу алғаш келгенде көптеген нәрселерге көндіге білу керек. Солардың бірі қалыңдықты күйеу жігітке оңайлықпен көрсетпеу [Қайдар, 2013, 34 б.].

Бір ғана ауылға күйеу жігіттің келуінің өзінде қаншама ментальді көріністерді байқауға болады.

1-сызба. Күйеу жігіттің қыз аулына келуінің этномәдени ерекшеліктері

Осындағы күйеу балаға арналған киімді кимеу, ата-баба жолын құрметтемеу, салт-дәстүрді құрметтемеу, ата-анасына сын, қайын жұртқа деген құрметсіздік деген ұғым-түсініктер — қазақ ментальдігінің этномәдени ерекшелігін көрсетеді.

2-сызба. Күйеу балаға арнайы тіктірген киімді кимеудің халық дүниетанымындағы қабылдауы

Бұл салттар романда келесідей көрініс тапқан: «Осыны есіткелі Абай жол бойында бір сейіле алмады. Өзін бір бұйрық қуып, еріксіздік әкеле жатқандай көретін. Осындай күйлерде күйеулер тосып тұрғанда бір шақта сам жақтан күлкі естілді. Әйелдер күлкісі. Келесі секундта көп шолпының шылдыры да жетті. Күйеу алдынан шыққан қыз-келіншек екен. Қалың топ. Ақ жаулықты келіншектер, үкілі кәмшат бөрікті қыздар көрінді. Айнала жүгірген балалар да көп. Абайлар топталып тұр. Жақындай бергенде келіншектердің алдыңғы қатарында, орта тұсында келе жатқан біреулері: — Абай қайсы? — Күйеу қайсы бұл! — Бәрінің киімі бірдейі несі! Күйеуше неге киінбеген? — десіп, жақындап кеп, амандаса бастады. Абай жаңағы үндерді естігенде, сескеніп, қысылып қалды. Енді біраз бойын жинап, күліп: — Қайсымызды ұйғарасыз, сонымыз Абай болсын! — деді. Келіншектер күлді де, Абайдың өзін дәл таныды. Бірақ тани сала бір келіншек: — Қой, шырағым! Тобықты тымағын аулында киерсің. Біздің аулымызда күйеу тымағымен жүр! — деп бұйрық берді. Осы жайды күлкі етіп, қалжындай бастаған келіншек күйеу киімін іздеп, сұрау салды. Жұмағұл шыдамады. Атының қанжығасынан қоржының шешіп алып: — Бәсе, ки десем бір кенбейді. Ал, міне, үйретіп алындар! Бар киімі мына менің қанжығамда, — деп, келіншектерге берді. Осы кезде келіншектерге еріп келген

балалар, күйеу жігіттердің аттарына екіден, үштен мінгесіп ап, шаба-шаба жөнелісті. Абайдың мінгені – ақ жал, сары жорға ат. «Күйеу атымен күл тасы» дейтін әдет бойынша енді ақ жал аттың көзі ашылмайтыны мәлім. – Өзі жорға ғой! – Ойбай, рақат екен! – деп, мінгесіп алған үш бала соқтырып, тайпалта жөнелген. Алшынбай аулына күйеулер мен барлық қыз-келіншек жаяулап келді... Абайдың бұл келісі: ұрын келу деп, жыртыс сала келу деп, кейде есік көре келу, қол ұстау деп те аталады. Ең алғашқы келіс осы. Өзге келістердей емес, күйеу бұл жолы алғашқы күндерде талай нәрсеге көндіге білу керек. Сол өзгешеліктің үлкені – қалыңдықты оңай көрсетпеу. Екі жақтан табысқан ата-ана әуелі осы келудің үлкен тойын жасау керек. Той оңай емес. Көп қиын қаммен, асықпай істеледі. Сол тойдың артынан барып қана қол ұстау кеші болады. Сөйтіп, Абай алғашқы күн ғана емес, тағы екі күн өткенше де өз қалыңдығы қандай екенін, кім екенін көре алған жоқ, білген жоқ» [Әуезов, 1980, 102 б.]. Қыз айттырылып, қалың мал төлеген соң, әдетте жігіт қалыңдық ауылына «ұрын» келеді.

Абайлар Алшынбай аулының тұсына бір шақырымдай жер қалғанда иіріле тоқтасты. Енді тобының ішінен Тәкежан, Мырзахан секілді жасы үлкенірек жолдастар бөлініп, хабар айта кетті. Абай мен Ербол және тағы үш жігіт аттарынан түсіп, қарсы алушы қыз-жігіттерді тосып қалды [Әуезов, 1980, 196 б.].

Осыдан осылай толып жатқан күйеу дәстүрі басталатынын мойнына алып Абай Ерболға:

-Осы үйлену деген ата-анаға да, жастарға да қуаныш қой. Солай емес пе? Ал ендеше, сол қызығына жеткенше күйеу мен қалыңдықтың жолына ырым-жырым, әдет-дәстүр неше алуан құбыжықтар қоятыны несі?- деді. Ербол бұған күлді [Әуезов, 1980, 196 б.].

Жұмағұл:

-Әлі тұра тұр. Басыңда үкің жоқ деп қиғылық салады! Тымағыңды көзіңе кимесен, жақтан да ұрады. Екеуің бе! Ербол екеуің әлі талай құқайды көрсеіңдер. Не қылсаң? Тек ұсына бер! [Әуезов, 1980, 196 б.].

Күйеу киімі (салт). «Әкесі күйеу, шешесі қалыңдық болмаған ба?» деп бізді мінейді. Ки! деп аттанар жерде Абайға жаңағы күйеу міндетті түрде «күйеу киімін» киюге тиіс. Алдынан шыққан жеңгелер мен жас қыз келіншектер күйеуді киімінен танып алады. Сондықтан күйеу басқа жігіттерден салт бойынша ерекше киінеді. Бөркіне үкі тағып, қызыл шапан, биік өкше етік киеді. Бөркін көзіне түсіріп төмен қарап, кішілік көрсетіп тұрмаса айып төлейді немесе сөзге, күлкіге ұшырайды. Сол бетімен қыз келіншектердің ортасына түскен күйеу небір азапты әзіл қалжыңға төзеді. Оның мінген атын «күйеу атымен күл тасы» дегендей ауыл балалары мініп алып қызыққа бөленеді. Бұл да – ауыл салты.

Тымағын маңдайына түсіріп кию ұялу деген мағынаны білдіретінін, ізет сақтау деп түсіну керектігін осыдан байқауымызға болады.

«Басқа үкі тағу – бар күйеудің әдеті. Ол ғана емес, қызыл манат шапан мен биік өкше етік киіп, елден ерекше ұзын төбе тымаққа үкі тағып алу бұл елдің бар күйеуіне жол болатын». «Сол Абай бақсы мен салға ұксататын күйеу киімін әлі кимеген. Үкілі тымақ пен қызыл шапан қоржында. Жұмағұлдың жаңағы айтқаны сол» [Әуезов, 1980, 196 б.].

Ербол бағанағы тілегін қайталап:

-Әйтеуір қай жерде тәжім ету керек, қай уақытта тұру керек, қай уақытта тымақты көзден алып, кең отыруға болады, бәрін өзің айтып отырасың ғой, - деді [Әуезов, 1980, 197 б.].

Жақындай бергенде келіншектердің алдыңғы қатарында, орта тұсында келе жатқан біреулері:

- Абай қайсы?
- Күйеу қайсы бұл!
- Бәрінің киімі бірдейі несі! Күйеуше неге киінбеген? – десіп, жақындап кеп, амандаса бастады.
- ...Қайсымызды ұйғарасыз, сонымыз Абай болсын! – деді. Келіншектер күлді де Абайдың өзін дәл таныды. Бірақ тани сала, бір келіншек күйеу киімін іздеп, сұрау салды... [Әуезов, 1980, 197 б.].

Шымылдық түсірулі. Үй ішіне үлкен үш әйел кірді. Ортадағысы Абайдың үлкен енесі – Алшынбайдың әйелі семіз қара бәйбіше. Қасындағы орта жаста, ақ сары әйел – Абайдың өз енесі.

Түсіптің қатыны.

- Ал, шешелер, көрімдік!
- Көрімдік, кәні!
- Болмаса, балаларыңды көрсетпейміз, беті ұялады! – деп, алғашқы келген келіншектер күлген бойларында, шымылдықтың шетін ұстады.
- Алыңдар, көрімдік сендердікі! Бірақ бізге баламыздың жүзін көрсетіндер, алыңдар! – деп, үлкен бәйбіше қолына шашуын алды. Сол сәтте атлас шымылдық шалқия ашылды. Күйеулер бұл кезде төмен иіліп, тәжім қып тұр екен. Үлкен бәйбіше:
- Өмір-жасың ұзақ болсын! Алдыңнан жарылқасын, қарағым! – деп, шашуын шашты. Лақтырғаны бір табақ өрік, мейіз, кәмпит [Әуезов, 1980, 198 б.].

Ділде келісімен ас жасалып, төр де, шымылдық іші де ас жеді. Бірақ күйеу мен қалыңдық көп дәм татқан жоқ. Сол астың артынан төрде отырған, түсі Абайға көрінбейтін бір молда неке оқыды. Суық су құйған бір кесе төрдегі жұртты жағалап кеп, Абайға ұсынылды. Абай ұрттады да, Ділдеға берді.

Осының артынан кеп екі жеңге артынан ақырын күлісіп кеп, Абай мен Ділденің алдына қарсы отырып, екеуінің де оң қолдарын алып, біріне-бірін ұстаттырды.

Екі қолдың арасында бір қабат сусылдаған жібек тұр. Сол арқылы ұстатады екен.

«Бері кел! Шаш сипа! – деді. Жеңге Абайдың қолының астында жаңағы жібек тұр. Сол жібекпен Абай бір-екі рет сипап өтті.

Абайдың бұл келісі: ұрын келу деп, жыртыс сала келу деп, кейде есік көре келу деп, қол ұстау деп те аталады. Ең алғаш келіс осы» [Әуезов, 1980, 199 б.].

Бір ғана «құдалық» концептісі осындай бірнеше ментальді құрылымдардан тұрады. Олардың әрбірі этномәдени ерекшеліктерге ие.

Қорытынды

Құдалық концептісіндегі ең үлкен ментальділік – қазақтың той туралы ұғымында болса керек. Тойдың бәрі тек сән-салтанатқа құрылмай, ақылға, ибаға, сыпайылыққа, ізетке, сыйластыққа, керек жерінде еркелікке, қыр көрсетуге, өздерінің кім екендіктерін танытуға құрылған. Аталған семантикалық категориялар ментальділіктің мазмұндық ассоциограммасын құрайды. Ал құдалық концептісінің құрамдас бөліктері, яғни құрылымдары ментальділіктің түрленген ассоциограммасын құрайды. Құдалық концептісінің ментальділік құрылымдарына құда түсу, бел құда, бесік құда, қалың мал, құдаласу, уәделесу, біз шаншу, үкі тағу, сырға тағу, қыз ұзату, келін түсіру, күйеудің сән-

салтанаты, құдалардың сән-салтанаты – бәрі жатады. Осы салттардың орындалуы кезіндегі қазақтың дүниетанымы халқымыздың ментальділігінен хабар береді. М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясында осы құдалық салтының барлық түрлері көрініс тапқан. Құдалық концептісінің жиынтық образы жасалған. Осы шығармада халқымыздың құдаласу кезіндегі этномәдени ерекшеліктері бейнеленген, сипатталған.

Қорытындылай келе, қазақ ментальділігінің этномәдени ерекшеліктері молынан көрініс тапқан М.Әуезовтің «Абай жолы» роман эпопеясы – қазақ халқының энциклопедиялық туындысы деуге болады.

Әдебиеттер:

Атабаева М.С. Қазақ тілі диалектілік лексикасының этнолингвистикалық негізі. – Алматы, 2006. – 284 б.

Әуезов М. Абай жолы. Роман–эпопея. –Алматы: Жазушы, 1980. – 4 кітап. – 460 б.

Барг М. Эпохи и идеи. М., 1987. 348 с. 4.

Baloşescu M. Mentality and social representation - ANADISS, 2024 - ceeol.com

Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., 2000. 396 с.

Гуревич А.Я. Ментальность // Опыт словаря нового мышления. М., 1989, 454 б.

Жанпейсов Е. Этнокультурная лексика казахского языка (на материале произведений М.Ауэзова). Алма-Ата: Наука, 1989. – 283 с.

Колесов В.В. Ментальная характеристика слова в лексикологических трудах В.В. Виноградова // Вестник МГУ. Сер. 9. 1995. № 3.

Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении. – Москва: Наука, 1978. – 115 с.

Қазақстан энциклопедиясы – Алматы: Жібек жолы, 2008. – 336 б. 5 Қазақ халқының салт-дәстүрлері кітабынан, Атамұра 2011 ж.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері. А., - Атамұра, 2011 ж. 215 б.

Қайдар Ә., Қазақтар ана тілі әлемінде: этнолингвистикалық сөздік. – Алматы, «Сардар» баспа үйі, 2013 б., Т.2: Қоғам. – 728 б.

Құралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі.— Алматы: «Сөздік-Словарь». 2007.

Манкеева М. Қазақ тілін зерттеудің когнитивтік негіздері // Тілтаным. - 2001. – № 4. – Б.78.

Маслова В.А. Лингвокультурология. М., 2001. 208 с.

<http://stan.kz/yylengende-oli-tiri-aparudyn-syry-n/>

<https://massaget.kz/layfstayl/debiet/proza/26606/>

<http://sauap.org/kz/қазақтың-әдет-ғұрып-салт-дәстүрлері/>

07.092025

ISBN: 978-625-96774-9-1

ASES PUBLICATIONS – 2025©